

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

**ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ
З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ АНГЛІЙСЬКОЮ**

Навчально-методичний посібник для студентів філологічного факультету
ОП «Українська мова та література. Англійська мова та література»

Особливості перекладу фразеологізмів з української мови англійською: навчально-методичний посібник для студентів філологічного факультету, ОП «Українська мова та література. Англійська мова та література». Укладач: Н. Ф. Венжинович. Ужгород: ПП Данило С.І., 2021. 104 с.

Рецензенти:

А.М. Поповський, доктор філологічних наук, професор кафедри мовної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

М.В. Томенчук, кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

*Рекомендовано до друку на засіданні Редакційно-видавничої ради
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
(протокол №7 від 22 червня 2021 р.)*

*Рекомендовано до друку на засіданні Вченої ради
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
(протокол №7 від 23 червня 2021 р.)*

Навчально-методичний посібник призначений для набуття студентами навичок перекладу, зокрема фразеологізмів, з української мови англійською і навпаки. Даються поради, як користуватися двомовними, тлумачними й іншими словниками, розглядаються особливості різновидів перекладу. Матеріали для самостійної роботи, докладний список літератури та перелік питань зорієнтують студентів під час вивчення курсу.

Для студентів філологічних факультетів закладів вищої освіти, може також бути використаний у роботі вчителями української та англійської мов у середніх школах.

З М І С Т

ВСТУПНІ ЗАУВАЖЕННЯ	5
ЛІТЕРАТУРА ДО КУРСУ.....	6
ТЕМА 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ РІЗНИХ МОВ.....	15
1.1. Основні принципи зіставного вивчення фразеології української та англійської мов.....	15
1.2. Про лінгвокультурологічну методику дослідження акумулюючої властивості слова та фразеологізму	23
ТЕМА 2. ЛІНГВІСТИЧНІ ОСНОВИ ПЕРЕКЛАДУ	31
2.1. Суть процесу перекладу	31
2.2. Види перекладу.....	31
Розділ 1. Проблеми вузького контексту	32
1.1. Способи перекладу словникових відповідників	32
1.2. Описовий переклад.....	34
1.3. Безперекладна передача слів.....	34
1.4. Переклад-калька	35
1.5. Трансформаційний переклад	35
Розділ 2. Переклад деяких категорій слів	36
2.1. Переклад складних слів.....	36
2.2. Переклад реалій і термінів	37
2.3. Переклад інтернаціональних слів	37
2.4. Переклад неологізмів	38
2.5. Транслітерація і транскрипція	39
Розділ 3. Проблеми широкого контексту	40
3.1. Залежність перекладу слів від контексту	40
3.2. Залежність перекладу слів від ситуації	41
3.3. Використання словників у процесі перекладу	41
ТЕМА 3. ГРАМАТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ.....	44
Розділ 1. Проблеми вузького контексту	44
1.1. Визначення граматичних трансформацій	44
1.2. Функціональний принцип передачі граматичних форм та синтаксичних конструкцій у перекладі.....	44
1.3. Порядок слів і структура речення в перекладі.....	46
1.4. Переклад речень з інверсією	47
1.5. Перебудова речення залежно від типу присудка	47
1.6. Переклад багаточленних атрибутивних груп у газетних заголовках	48
1.7. Передавання пасивного стану в перекладі	50
1.8. Передавання інфінітива та інфінітивних конструкцій	51

1.9. Передавання герундія і герундіальних конструкцій.....	51
1.10. Передавання дієприкметників і дієприкметників і конструкцій.	52
Залежність перекладу від синтаксичної функції	52
1.11. Переклад однорідних членів речення з різним керуванням.....	53
1.12. Передавання абсолютних конструкцій.....	54
1.13. Заміна частин мови і членів речення в перекладі	56
1.14. Переклад слів, утворених конверсією	58
1.15. Розбіжність числа іменників	59
1.16. Передавання значення артикля в перекладі	60
1.17. Узгодження часів	60
1.18. Доповнення слів із граматичних причин	61
1.19. Опущення слів із граматичних причин	61
Розділ 2. Проблеми широкого контексту	62
2.1. Переклад модальних дієслів	62
2.2. Функціональна залежність перекладу модального дієслова	63
2.3. Переклад сполучень <i>may</i> та <i>might</i> з інфінітивом	63
2.4. Передавання сполучення <i>will have + infinitive</i>	64
2.5. Особливості перекладу модального дієслова <i>can/could</i>	65
2.6. Переклад модальних слів	65
2.7. Передавання заперечення в перекладі.....	65
ТЕМА 4. ЛЕКСИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ У ПРОЦЕСІ ПЕРЕКЛАДУ.....	67
Розділ 1. Види лексичних трансформацій	67
1.1. Визначення лексичних трансформацій	67
1.2. Диференціація значень	67
1.3. Конкретизація значень	68
1.4. Генералізація значень	68
1.5. Смысловий розвиток при перекладі.....	69
1.6. Антонімічний переклад.....	70
1.7. Цілісне перетворення у процесі перекладу	71
1.8. Компенсація втрат у перекладі	73
1.9. Доповнення слів у перекладі з лексичних причин	73
1.10. Опущення слів у перекладі	74
Розділ 2. Переклад фразеологічних одиниць.....	74
2.1. Загальна характеристика фразеологічних одиниць	74
2.2. Переклад експресивних фразеологічних одиниць (фо).....	75
2.3. Експресивне використання фо за допомогою подвійної актуалізації	76
2.4. Переклад образних фо	76
2.5. Переклад фо, позбавлених образної основи	77
МАТЕРІАЛИ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ	79
ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ІЗ КУРСУ	102

ВСТУПНІ ЗАУВАЖЕННЯ

На сучасному етапі розвитку суспільства особливої ваги набуває вивчення іноземних мов, перш за все англійської. Знання англійської мови допомагає вивчити історію, культуру, географію, традиції, звичаї, особливості економічного розвитку англійськомовних країн світу, а також сприяє покращенню комунікації користувачів. Вагомим складником кожної мови, зокрема української та англійської, є фразеологічні вислови. У них – схованка людського духу, його емоцій, переживань, рис характеру, поведінки, вчинків. Оскільки кожна мова є ідентифікатором нації, дуже часто для відтворення різних реалій життя й діяльності використовуються різні образні засоби, які важко перекласти іншою мовою без спеціальної підготовки.

Пропонований навчально-методичний посібник містить низку матеріалів як теоретичного, так і практичного спрямування, які допоможуть навчитися правильно перекладати фразеологізми та фразеологізовані мовні конструкції з української мови англійською і навпаки.

Кожний розділ закінчується завданням для самостійної роботи. Для укладання посібника були використані праці таких лінгвістів, як А.В. Федоров, Я.М. Рецкер, Л.С. Бархударов, О.Д. Швейцер, О.І. Чередниченко, І.В. Корунець, а також словники, газети й журнали. У посібнику використані матеріали з праці М.М. Полюжина, Н.М. Максимчук та Л.Ф. Омельченко «Теорія та практика перекладу з англійської мови на українську» (1991).

Студентам запропоновано широкий список наукової та навчально-методичної літератури до курсу, яка стане в пригоді при вивченні курсу, написанні курсових, бакалаврських та магістерських робіт із відповідної проблематики. Завершується видання переліком питань із курсу, винесених для підготовки до написання модульної контрольної роботи та на залік.

ЛІТЕРАТУРА ДО КУРСУ

1. Ажнюк Б.М. Англійська фразеологія у культурно-етнічному висвітленні. Київ: Наукова думка, 1989. 134 с.
2. Алефіренко М.Ф. Фразеологізація. «Українська мова». Енциклопедія; [вид. 2-е, випр. і доп.]. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2004. С. 770.
3. Алефіренко М.Ф. Фразеологізм. «Українська мова». Енциклопедія; [вид. 2-ге, випр. і доп.]. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2004. С. 770–772.
4. Алефіренко М.Ф. Фразеологія. «Українська мова». Енциклопедія; [вид. 2-ге, випр. і доп.]. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2004в. С. 774–775.
5. Андрейченко О. Стилiстичнi функцiї фразеологiчних одиниць iз соматичним компонентом у полiтичному дискурсi (на матерiалi ЗМi кiнця ХХ – початку ХХI ст.). *Мовознавчi студiї*. Фразеологiзм i слово у тексгтi i в словнику (За матерiалами Всеукр. наук. конф. на пошану 75-рiччя вiд дня народження проф. Мар'яна Демського) (Дрогобич, 4 – 5 лютого 2010 р.). Упорядники: К. Иваночко, О. Кушлик, П. Мацькiв, М. Стецик, М. Яким, Я. Яремко, Л. Баранська. Дрогобич: Посвiт, 2010. Вип. 2. С. 9–16.
6. Алиева А. Дж. Фразеологiзми в актуалiзацiї концепту «материнство»: перекладацький аспект. *Науковий вiсник Херсонського державного унiверситету*. Херсон, 2011. Вип. XV. С.360 –365.
7. Архангельська А.М. Трансформацiї стiйких висловiв з компонентами-власними iменами в сучасному українському медiйному дискурсi. *Науковi записки Нацiонального унiверситету «Острозька академiя»: Серiя «Фiлологiя»*. Острог: Видавництво НаУОА, 2020. Вип. 9 (77). С. 87–94.
8. Бабич Н.Д. Фразеологiя української мови: у 2 ч.: навч. посiбник. Чернiвцi, 1970 – 1971. Ч. 1. 63 с. Ч. 2. 90 с.
9. Бабич Н. Обсяг фразеологiчних значень лексем-антитез *вогонь-вода*. Мова у дзеркалi особистостi: фiлологiчнi дослiдження, присв. 80-рiччю проф., акад. НАПН України Кононенко В.І. / редкол.: В. Грещук (голов.ред.), Н. Гуйванюк, І. Кононенко та iн. Прикарпатський нацiональний унiверситет iм. В. Стефаника. Ивано-Франкiвськ: Мiсто НВ, 2013. С. 396–407.
10. Багнюк А. Символи українства: художньо-iнформацiйний довiдник. Тернопiль: Новий колiр, 2008. 826 с.
11. Балацька Ю. Репрезентацiя екстралiнгвiстичного поняття “вольовi дiї людини” фразеологiчними засобами української мови. Матерiали Мiжнар. наук. конф. «Фразеологiя i мовна гра» (Сiмферополь, 10 – 14 вересня 2012 р.). *Ученi записки Таврiйського нацiонального унiверситету iменi В.І. Вернадського*. *Науковий журнал*. Серiя «Фiлологiя. Соцiальнi комунiкацiї». Сiмферополь: ТНУ iм. В.І. Вернадського, 2012. Т. 25 (64). № 3 (2). С. 174–179.
12. Барабуля А.М. Конотативнi компоненти лексичної семантики як параметр мiжмовного зiставлення (на матерiалi української та англiйської мов): автореф. дис. ... канд. фiлол. наук: спец. 10.02.17. К., 2007. 19 с.

13. Баран Я.А., Зимомря М.І., Білоус О.М., Зимомря І.М. Фразеологія: знакові величини / навч. посіб. для студентів вищих навч. закладів. Вінниця: Нова книга, 2008. 255 с.
14. Білоноженко В.М., Гнатюк І.С. Функціональна та лексична розробка українських фразеологізмів: монографія. К.: Наук. думка, 1989. 153 с.
15. Боева Е.В. Етнокультурні особливості компаративних фразеологічних одиниць в українській і російській мовах. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки.* № 2. 2006. С. 14–19.
16. Бойко В.М. Структурно-граматична характеристика ад'єктивних фразеологічних одиниць з анімалістичним компонентом. *Мовознавство.* 1989. № 3 (135). С. 50–54.
17. Важеніна О.Г. Авторська трансформація загальнонародних фразеологізмів у химерній прозі Євгена Гуцала: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 – українська мова. Вінниця, 2018. 309 с.
18. Васильченко В.М. Народна фразеологія як матеріал для українознавчих (етнолінгвістичних) студій. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова* / відп. ред. М.Я. Плющ. К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови: зб. наук. праць. Вип. 5. С. 256–259.
19. Вежбицкая А. Из книги „Семантические примитивы" // *Семиотика.* М.: Радуга, 1983. С. 225–252.
20. Венжинович Н.Ф. Фраземіка української літературної мови: когнітивний та лінгвокультурологічний аспекти: дис. ... д-ра філол. наук: спец. 10.02.01 – українська мова. Київ, 2018. 503 с.
21. Винник В.О., Горобець В.Й., Карпова В.Л., Німчук В.В. та ін. Історія української мови. Лексика і фразеологія: монографія; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. Київ: Наукова думка, 1983. 742, [1] с.
22. Виноградов В.В. Основные типы лексических значений слова. *Вопросы языкознания.* 1953. № 5. С. 5 – 12.
23. Виноградов В.В. Русский язык: грамматическое учение о слове. Москва: Высшая школа, 1972. 614 с.
24. Виноградов В.В. Избранные труды. Лексикология и лексикография. Москва: Наука, 1977. 312 с.
25. Волошина А.Л. Безеквівалентна і фонова лексика у східнослов'янських мовах: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство». К., 2001. 20 с.
26. Галинська О.М. Духовно-предметний код культури в системі кодів культури (на матеріалі фразеологічних одиниць української та англійської мов). *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка.* 2015. Вип. 3. С. 9–14.
27. Гамзюк М.В. Культурологічний аспект емотивності фразеологічних одиниць німецької мови. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського державного університету. Мова, освіта, культура: наукові парадигми і сучасний світ.* Київ: Видавничий центр КДЛУ, 2000. Вип. 2. С. 49–58.
28. Гамзюк М. Соціокультурні фактори емотивності фразеологічних одиниць (на матеріалі німецької мови). *Науковий вісник Чернівецького університету.* Чернівці: Рута, 2000. Вип. 98. С. 79–85.

29. Гнатюк І.С. Відповідальність перед словом: професор Лариса Григорівна Скрипник. *Українська лексикографія в загальнослов'янському контексті: теорія, практика, типологія*. Ларисі Григорівні Скрипник. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. С. 17–22.
30. Голубовська І. О. ДУША і СЕРЦЕ в національно-мовних картинах світу (на матеріалі української, російської, англійської та китайської мов). *Мовознавство*. 2002. № 4–5. С. 40–47.
31. Городецька О.В. Національно-марковані концепти в британській мовній картині світу ХХ ст.: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10. 02. 04. Київ, 2003. 21 с.
32. Грозян Н.Ф. Фразеологічна мікросистема «поведінка людини» в українській мові (ідеографічний, аксіологічний аспекти): автореферат дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Дніпропетровськ, 2003. 20 с.
33. Грозян Н.Ф. Семантичне поле фразеологічних одиниць „корисливість людини” в українській мові: ідеографічний і психосемантичний аспекти. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*, 2006. № 2. С. 67–73.
34. Грозян Н. Фразеологічна система «Вербальна агресивна поведінка людини» в українській мові: ідеографічний аспект. Матеріали Міжнар. наук. конф. «Фразеологія і мовна гра» (Сімферополь, 10 – 14 вересня 2012 р.). *Учені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Науковий журнал. Серія «Філологія. Соціальні комунікації»*. Сімферополь: ТНУ ім. В.І. Вернадського, 2012. Т. 25 (64). № 3 (2). С. 180–187.
35. Гулович М.М., Бадан А.А. Хибні друзі перекладачів англомовної ідіоматики українською мовою. *IN STATU NASCENDI. Теоретичні та практичні проблеми перекладознавства*. 2011. Вип. 12. С. 25–30.
36. Демський М. Суть фраземи, її ономазіологічні функції й особливості номінації. *Записки Наукового товариства імені Тараса Шевченка. Праці філологічної секції*. Львів, 1992. Т. 224. С. 240–265.
37. Демський М.Т. Українські фраземи й особливості їх творення. Львів – Париж: Просвіта, 1994а. 236 с.
38. Демський М.Т. Українська фраземіка (дериваційна база, семантико-граматичні особливості): автореф. дис. ... доктора філол. наук: спец. 10.02.01. Ужгород, 1994б. 44 с.
39. Денисенко С. Культурологічний компонент в семантиці фразеологічних одиниць (на матеріалі німецької фразеології). *Мова і культура: наук. щоріч. журн.* Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2000. Вип. 1. Т. 2. С. 73 – 78.
40. Добролюжа Г.М. Лінгвістична та культурологічна специфіка використання «кольорових» фразеологізмів. *Мова і культура: наук. щоріч. журн.* Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2003. Вип. 6. Т. III. Ч. 1. С. 198–204.
41. Жайворонок В.В. Мова та етносвіт. *Культура народів Причорномор'я: наук. журнал*. Сімферополь, 2009. № 168. Т. 1. С. 259–261.
42. Жайворонок В.В. Мовні знаки української етнокультури в антропоцентричному висвітленні. *Мовознавство*. 2012. № 2. С. 58–64.
43. Жуйкова М.В. Динамічні процеси у фразеологічній системі східнослов'янських мов: монографія. Луцьк: РВВ «Вежа», 2007. 416 с.

44. Зорівчак Р.П. Фразеологія в лінгвокраїнознавчому аспекті. *Мовознавство*. 1990. №3. С. 76–78. Рец. на кн.: Ажнюк Б.М. Англійська фразеологія в культурно-етнічному висвітленні. Київ: Наукова думка, 1989. 136 с.
45. Зубач О.А. Національно-культурна своєрідність семантики фразеологічних одиниць з колористичним компонентом у сучасній німецькій мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Донецьк, 2007. 23 с.
46. Зубець Н.О. Мінімальні ідіоми в українській мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Дніпропетровськ, 1997. 20 с.
47. Іваненко В.Л. Художній концепт: проблема визначення на рівні ментальних структур як форм відображення дійсності (на матеріалі життєтворчості Т.Г.Шевченка). *Науковий вісник Волинського державного університету: Мовознавство*. 2004. № 6. С. 98 – 103.
48. Івченко А. Негативна характеристика розумових здібностей людини у фразеології серболужицької та української мови. *Проблеми слов'янознавства*. Львів, 1990. Вип. 41. С. 146–148.
49. Івченко А. Етнічні стереотипи в українській фразеології. Третій Міжнар. конгрес українців. *Мовознавство*. Харків, 1996. С. 204–207.
50. Калашник В.С. Інтертекстуальність у романі Ліни Костенко «Записки українського самашедшого. Мова у дзеркалі особистості: філологічні дослідження, присв. 80-річчю проф., акад. НАПН України Кононенка В.І. / [редкол.: В. Грещук (голов.ред.), Н. Гуйванюк, І. Кононенко та ін.]. Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2013. С. 281–291.
51. Каракуця О.М. Фразеологізми української мови з компонентом *душа* (структурно-семантичний, ідеографічний, лінгвокультурологічний аспекти): автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Харків, 2002. 19 с.
52. Клименко Н. Фразеологізми – визначники часу: паралелі та відмінності в українській та новогрецькій мовах. *Українська мова*. 2014. № 2 (50). С. 19–34.
53. Клименко Н. Правила успішного спілкування, сформульовані у фразеологізмах української, російської та новогрецької мов. *Українська мова*. 2015. № 2 (54). С. 49–66.
54. Кожуховська Л. Системні класифікації фразеологічних одиниць в україністиці. *Мовознавчі студії*. Вип.2: Фразеологізм і слово у тексті і в словнику (За матеріалами Всеукр. наук. конф. на пошану 75-річчя від дня народження проф. Мар'яна Демського) (Дрогобич, 4 – 5 лютого 2010 р.) / Упоряд.: К. Іваночко, О. Кушлик, П. Мацьків, М. Стецик, М. Яким, Я. Яремко, Л. Баранська. Дрогобич: Посвіт, 2010. Вип.2. С. 192–198.
55. Колесникова І. Особливості фразеологічної мікросистеми на позначення егоїзму в українській та англійській мовах. Матеріали Міжнар. наук. конф. «Фразеологія і мовна гра» (Сімферополь, 10–14 вересня 2012 р.). *Учені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Наук. журн. Серія «Філологія. Соціальні комунікації»*. Сімферополь: ТНУ ім. В.І. Вернадського, 2012. Т. 25 (64). № 3 (2). С. 211–216.
56. Краснобаєва-Чорна Ж.В. Формування ядра та периферії концепту „життя” в українській фраземіці. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. Запоріжжя, 2006. № 2. С. 141–146.

57. Краснобаєва-Чорна Ж.В. Концепт *життя* в українській фраземіці: автореф. дис. ... канд. філол.наук: спец.10.02.01. Дніпропетровськ, 2008. 20 с.
58. Краснобаєва-Чорна Ж. Концептуальний аналіз як метод концептивістики (на матеріалі концепту *життя* в українській фраземіці). *Українська мова*. 2009. № 1. С. 41–52.
59. Краснобаєва-Чорна Ж.В. Семантичний простір оцінної фраземіки. *Мовознавство*. 2015. № 5. С. 39–51.
60. Левицький А. Порівняльно-типологічні особливості етнокультурних маркерів у лексичних системах української та англійської мов. *Мовні і концептуальні картини світу*: зб. наук. праць. Київ: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2004. Вип. 11. Кн. 1. С. 262–265.
61. Левченко О.П. Символи у фразеологічних системах української та російської мов: лінгвокультурологічний аспект: автореф. дис. ... доктора філол.наук: спец. 10.02.01; 10.02.02. Київ, 2007. 30 с.
62. Мацьків П.В. Концептосфера БОГ в українському мовному просторі: монографія. К., Дрогобич: Коло, 2007. 323 с.
63. Мацьків П.В. Концептосфера *БОГ* в українській мовній картині світу: біблійний, фольклорний, словниково-діахронний дискурси: автореф. дис. ... докт. філол. наук: спец. 10.02.01. Київ, 2008. 31 с.
64. Медведєв Ф.П. Українська фразеологія. Чому ми так говоримо: монографія Харків: Вища школа, 1977. 232 с.
65. Мельник Л.В. Культурно-національна конотація українських фразеологізмів: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Донецьк, 2001. 18 с.
66. Мізін К.І. Компаративна фразеологія: монографія. Кременчук: ПП Щербатих О.В., 2007. 168 с.
67. Мізін К.І. Людина в дзеркалі компаративної фразеології: монографія. Кременчук: ПП Щербатих О.В., 2011. 448 с.
68. Мізін К.І. Усталені порівняння англійської, німецької, української та російської мов в аспекті зіставної культурології: автореф. дис. ... доктора філол. наук: спец. 10.02.17. К., 2012а. 32 с.
69. Мізін К.І. Нові напрями в українському мовознавстві: зіставна культурологія. *Мовознавство*. 2012б. № 6. С. 38–52.
70. Мізін К.І., Петров О.О. Морально-етичний параметр концепту «щедрість» у британській, німецькій, українській і російській лінгвокультурах. *Мовознавство*. 2014. № 5. С. 71–80.
71. Назаренко О.В. Українська фразеологія як виразник національного менталітету: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 Дніпропетровськ, 2001. 18 с.
72. Олійник С.В. Семантика фразеологічних одиниць із власною назвою в англійській та українській мовах. *Південний архів*. 2021. № 86. С. 102–109.
73. Онуфрійчук Г.І. Людина в українській етнофразеології: біполярна опозиція «людина – тварина». *Мовознавство*. 2015. № 5. С. 67–74.
74. Подоляк У.С., Зубрицький Р.Я. Вплив англійської лексики на формування молодіжного сленгу. *Закарпатські філологічні студії*. 2021. Вип. 19. Т. 2. С. 120–124.

75. Поліщук О.С. Людина нерозумна крізь призму слов'янських компаративних фразеологізмів. *Філологічні науки*. 2013. Книга 4. С. 87–92. URL: file:///C:/Users/smile/Downloads/Nzfn_2013_4_19.pdf
76. Полюжин М.М., Максимчук Н.М., Омельченко Л.Ф. Теорія та практика перекладу з англійської мови на українську. Київ: НМК, 1991. 96 с.
77. Пономаренко В.Є. Конотативна, сигніфікативна та структурна характеристика англійських, російських та українських фразеологізмів. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна*. Харків: Константа, 2005. № 649. С. 101–105.
78. Прадід Ю.Ф. Структурно-граматичні типи фразеологізмів та їх різновиди. *Українське мовознавство*: Вища школа, 1989. Вип. 16. С. 28–35.
79. Прадід Ю.Ф. Фразеологічні засоби вираження емоційного стану страху. *Культура слова*. Київ: Наукова думка, 1996. Вип. 48–49. С. 135–141.
80. Савченко Л.В. Феномен етнокодів духовної культури у фразеології української мови: етимологічний та етнолінгвістичний аспекти: монографія. Сімферополь: Доля, 2013. 600 с.
81. Селіванова О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти): монографія. Київ; Черкаси: Брама, 2004. 276 с.
82. Скаб М.В. Закономірності концептуалізації та мовної категоризації сакральної сфери: монографія. Чернівці: Рута, 2008. 560 с.
83. Скрипник Л.Г. Із таємниць фразеології: про вислів *березова каша*. *Мовознавство*. 1967 – 1. № 2. С. 85.
84. Скрипник Л.Г. Із таємниць фразеології : про вислови *топтати ряст, від дошки до дошки*. *Мовознавство*. 1967 – 2. № 4. С. 85–86.
85. Скрипник Л.Г. Із таємниць фразеології: *ні кола ні двора*. *Мовознавство*. 1968 – 1. № 1. С. 56–57.
86. Скрипник Л.Г. Із таємниць фразеології: *накрити мокрим рядном, плести (правити) смаленого дуба*. *Мовознавство*. 1968 – 2. № 2. С. 75–76.
87. Скрипник Л.Г. Сучасна українська літературна мова: У 5 кн. / за заг. ред. акад. І.К. Білодіда. Кн. 4: Лексика і фразеологія. Київ: Наукова думка, 1973а. С.333–436.
88. Скрипник Л.Г. Фразеологія української мови [АН УРСР, Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні / відп. ред. Л.С. Паламарчук. Київ: Наукова думка, 1973б. 280 с.
89. Скубашевська О.С. Лексика і фразеологія античного походження в англійській та українській мовах: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.17. Донецьк, 2000. 20 с.
90. Сліпецька В.Д. Вербалізація негативних емоцій в українській, російській та англійській лінгвокультурах (на матеріалі фразеологічних одиниць та паремій з концептом *вода*). «Вода» в славянській фразеології і пареміології. Колективна монографія: В 2 т. / науч. ред.: А. Золтан, О. Федосов, С. Янурик. Budapest: TINTA KÖNYVKIADÓ, 2013. Т. 2. С. 577–580.
91. Ужченко В.Д. Нові лінгвістичні парадигми „концепт – фразеологізм – мовна картина світу”. *Східнослов'янські мови в їх історичному розвитку*: зб. наук. праць. Запоріжжя, 2006. С. 146–151.
92. Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. Фразеологія сучасної української мови. Київ: Знання, 2007. 494 с.

93. Українські приказки, прислів'я і таке інше: Уклав М. Номис / упоряд., приміт. та вступна ст. М. М. Пазяка. К.: Либідь, 1993. 768 с. («Літературні пам'ятки України»). К.: Либідь, 2004. 352 с. («Пам'ятки історичної думки України»).
94. Устенко Н. Фразеологічні одиниці на позначення процесів пам'яті й уяви у мові художніх творів Володимира Винниченка. *Мовознавчі студії*. Фразеологізм і слово у тексті і в словнику (За матеріалами Всеукр. наук. конф. на пошану 75-річчя від дня народження проф. Мар'яна Демського) (Дрогобич, 4 – 5 лютого 2010 р.) / Упорядники: К. Іваночко, О. Кушлик, П. Мацьків, М. Стецик, М. Яким, Я. Яремко, Л. Баранська. Дрогобич: Посвіт, 2010. Вип. 2. С. 414–420.
95. Федурко М., Огар А. Концептосфера *небо* та засоби її мовної репрезентації в українській фраземіці. *Мовознавчі студії*. Фразеологізм і слово у тексті і в словнику (За матеріалами Всеукр. наук. конф. на пошану 75-річчя від дня народження проф. Мар'яна Демського) (Дрогобич, 4 – 5 лютого 2010 р.) / Упорядники: К. Іваночко, О. Кушлик, П. Мацьків, М. Стецик, М. Яким, Я. Яремко, Л. Баранська. Дрогобич: Посвіт, 2010. Вип. 2. С. 431–434.
96. Фірсова Ю. Основні механізми транспозиції значення топонімів при створенні фразеологічних одиниць (на матеріалі німецької мови). *Науковий вісник Чернівецького університету*. Чернівці: Рута, 2000. Вип. 98. С. 86–94.
97. Чижмар М. Фразеологічна ономастика (на матеріалі українських та словацьких фразеологізмів). *Проблеми слов'янської ономастики*: зб. наук. пр. Ужгород, 1999. С. 185–187.
98. Чорнобай С. Ідіоматична фразеологія та мовна картина світу (на матеріалі соматичних фразеологічних одиниць англійської, новогрецької та української мов). *Семантика мови і тексту*: Матеріали ІХ міжнар. наук. конф. Івано-Франківськ, 2006. С. 291–293.
99. Яковлева В. Фразеологізми з компонентом *батько* в контексті лінгвокультурних концептів. *Вісник Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника. Філологія*. Івано-Франківськ, 2007. Вип. XV–XVIII. С. 496–500.
100. Anderson N.H. *A Functional Theory of Cognition*. Mahwah (New Jersey). 1996. 392 p.
101. Baláková D. Fraseologické po/vedomie ako predklad apercepcie jasykovej hry // Матеріали Міжнар. наук. конф. «Фразеологія і мовна гра» (Сімферополь, 10 – 14 вересня 2012 р.). *Учені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Науковий журнал. Серія «Філологія. Соціальні комунікації»*. Сімферополь: ТНУ ім. В.І. Вернадського, 2012. Т. 25 (64). № 2 (1). С. 43–49.
102. Bonvillain N. *Language, Culture and Communication. The Meaning of Messages*. Upper Saddle River. New Jersey: Prentice Hall, 1997. 374 p.
103. Dugandžić A. Somatitski frazemi s komponentom *oko /oko* u hrvatskom i ukrajskom jeziku. *Націоналните образи в огледалото на езиковите образи*. Лексикографіята в началото на XXI в.: Доклади от Седмата международна конференция по лексикографія и лексикология (София, 15–16 октомври 2015 г.). София: Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“, 2016. С. 363–370.
104. Fauconnier G. *Methods and Generalizations. Cognitive Linguistics, Foundations, Scope, and Methodology*. Berlin – N.Y., 1999. 418 p.
105. Fowler R. *Language in the News: Discourse and Ideology in the Press* / London N.Y.: Routledge, 1991. 232 p.

106. Halverson R.J. Culture and Vocabulary Acquisition. Husinkveld P.R. (ed.). Pathways to Culture: Readings on Teaching Culture in the Foreign Language Class. Yarmouth: Intercultural Press, Inc., 1997. P. 199–211.
107. Harman G. Cognitive Science? The Making of Cognitive Science / Ed. W. Hirst. Cambridge (Mass.), 1988. P. 258–268.
108. Jackendoff R.S. Semantic and Cognition. Cambridge (Mass.), 1983. 283 p.
109. Jackendoff R. Semantics and cognition. The MIT Press Cambridge, Massachusetts, London, England, 1991. 283 p.
110. Jackendoff R. S. Patterns in the Mind: Language and Human Nature New York, 1994. 246 p.
111. Jäger G. Konfrontation und Translation. Wissenschaftliche Zeitschrift der Humboldt-Universität Berlin: Gesellschaft und sprachwissenschaftliche Reiche. Berlin, 1973. Reihe 22, H. 3. S. 160–161.
112. Johnson-Laird Ph.N. On Opening the Dictionary. The Making of Cognitive Science. Cambridge (Mass.), 1988. P. 186 – 209.
113. Lakoff G. A Study in Meaning Criteria in the Logic of Fuzzy Concepts // Papers from the 8th Regional Meeting. Chicago, April 14 – 16, 1972. P. 183–228.
114. Lakoff G. The Invariance Hypothesis: Is Abstract Reason Based on Image Schemas? *Cognitive Linguistics*. 1990. № 1. P. 39–41.
115. Langacker R.W. Foundations of Cognitive Grammar. Stanford, 1987. 516 p.
116. Langacker R.W. A View of Linguistic Semantics. Topics in Cognitive Linguistics. Amsterdam: Benjamins, 1988. P. 49–90.
117. Langacker R.W. Concept, Image and Symbol. The Cognitive Basis of Grammar. Berlin, 1991. 28 p.
118. Levinson S. From Outer to Inner Space: Linguistic Categories and Non-Linguistic Thinking. *Language and Conceptualization*, 1997. P. 13–45.
119. Mc Neil D. Growth Points Cross-Linguistically. *Language and Conceptualization*, 1997. P. 190–213.
120. Pederson E. Nuyts J. Overview: On the Relationship between Language and Conceptualization. *Language and Conceptualization*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997. P. 11–12.
121. Post M. Scenes and Frames Semantics as a Neo-Lexical Field Theory. Understanding the Lexicon: Meaning, Sense and World Knowledge in Lexical Semantics/ Ed. by W. Hüllen and K. Schulze. Tübingen: Niemeyer, 1988. P. 36–37.
122. Rosh E. Cognitive Representation of Semantic Categories. *Journal of Experimental Psychology*. № 104. 1975. P. 192–233.
123. Schiffer S., Stei S. [Eds]. Cognition and Representation. Boulder (Colorado), 1988. 394 p.
124. Sonomura J. Idiomaticity in the Basic Writing of American English Pete Lang, New York, 1995. 419 p.
125. Tomlin R.S. Mapping Conceptual Representations into Linguistic Representations: The Role of Attention in Grammar. *Language and Conceptualization*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997. P. 62–189.
126. Venzhynovych N., Poluzhyn M., Banyoi V., Kharkivska O. Means of Foreign Language Teaching during Covid-19 Pandemic in Ukraine. *Arab World English*

- Journal (AWEJ) Special Issue on Covid 19 Challenges* (1) 95-106, 2021. DOI: <https://dx.doi.org/10.24093/awej/covid.7> (*Web of Science*).
127. Walter H., Mokienko V. *Deutsch-russisches Wörterbuch biblischer Phraseologismen. Mit historisch-etymologischen Kommentaren.* Griefswald, 2009. 199 p.
128. Weinberger H. Frasemi sa značenjem «**obmanjuvati koga**» u hrvatskom jeziku // *Матеріали Міжнар. наук. конф. «Фразеологія і мовна гра»* (Сімферополь, 10 –14 вересня 2012 р.). *Учені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Науковий журнал. Серія «Філологія. Соціальні комунікації».* Сімферополь: ТНУ ім.В.І. Вернадського, 2012. Т. 25 (64). № 2 (1). С. 65–69.
129. Werth P. *Remote Worlds: the Conceptual Representation of Linguistic World. Language and Conceptualization.* Cambridge: Cambridge University Press, 1997. P. 84–115.
130. Wierzbicka A. *Understanding Culture through Their Key Words. English, Russian, Polish, German and Japanese.* New York. Oxford: Oxford University Press, 1997. 317 p.

ТЕМА 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ РІЗНИХ МОВ

1.1. Основні принципи зіставного вивчення фразеології української та англійської мов

Зіставне вивчення мов і їхніх систем набуває особливої актуальності в наш час, коли різнотипні міжмовні контакти і спілкування відіграють усе більшу роль у політичному, економічному та культурному житті переважної більшості країн і народів світу. З мовознавчої точки зору „дослідження споріднених і особливо близькоспоріднених, тобто таких мовних систем, які значною мірою збігаються, відкриває великі можливості для вдосконалення методів і прийомів лінгвістичного аналізу, відточує сам „інструментарій” пошуку, робить його тоншим і проникливішим”[15,8-9]. Важливим є і практичне вивчення зіставних досліджень не тільки для глибшого пізнання подібностей та відмінностей в лексиці й фразеології різних мов, але й для вдосконалення лексикографічних основ лінгводидактики. Набутий досвід зіставної лексикографії та лексикології органічно пов’язаний з лінгвокраїнознавством, етнолінгвістикою, лінгвокультурологією, теорією і практикою перекладу, сьгоднішніми проблемами міжкультурної комунікації, викликаними підвищеним бажанням глибшого оволодіння іноземними мовами. Мета статті – викласти у систематизованому вигляді основні принципи зіставного вивчення фразеології різних мов. Проблема „мова і культура” вже давно знаходиться в центрі уваги мовознавців. Тісний зв’язок мови й культури сьогодні не викликає сумніву через очевидний факт наявності в них рис, які об’єднують один народ із іншим і входять у компетенцію універсології як напряму в лінгвістиці, який вивчає загальні закономірності будови мов, єдність їхньої природи, структури й багатоманітності проявів. Виходячи з того, що різні мови – це не стільки різне позначення однієї і тієї ж речі, скільки різне її бачення, привернення уваги до різних проявів її буття, висновку про те, що мова наділена здатністю відобразити світ у своїй неповторній семантичній системі своїм власним специфічним шляхом, будучи водночас універсальним засобом вираження мислення людини. За допомогою мови здійснюється особлива для кожного етносу форма передавання інформації, що охоплює норми, які є загальноприйнятими в тому чи іншому соціумі, його традиції, історію країни, життя і побут тощо. Мова збирає і зберігає скарби національної культури. При історичній зміні поколінь і суспільних формацій вона об’єднує народ у часі й просторі. Мова не існує поза культурою, яка глибоко пронизує повсякденне життя народу, визначає його своєрідність і відрізняється в різних країнах певним національним колоритом.

Міжмовне спілкування й опанування іноземною мовою неможливе без глибшого й докладного вивчення світу (не стільки мови, скільки світу) носіїв мови, їхньої культури в широкому етнографічному розумінні слова, їхнього способу життя, національного характеру, менталітету і т.ін., тому що реальне вживання слів у мові, реальна мовленнєва творчість значною мірою визначається знанням соціального й культурного життя колективу, який розмовляє тією чи іншою мовою. Актуальність цієї проблеми зростає у зв’язку зі зміною в галузі методики викладання іноземних мов, всередині якої спостерігається яскраво виражений поворот до тих чи інших

явищ культури мови, що вивчається, переважно в її лексиці та фразеології – до проблематики етнолінгвістики й лінгвокультурології, яка формується на її основі [2,201]. Певні труднощі в цьому напрямі представляють і фразеологізми, що виражають національно забарвлене ставлення до світу, системи цінностей, способу життя, зберігаючи традиції тієї чи іншої етнокультурної спільноти. Через свою яскраву національну забарвленість вони завжди привертають особливу увагу вчених-лінгвістів, які вбачають у стійких словосполученнях певну зв'язну розповідь, викристалізований індивідуальний образ, що є міцним цементуючим чинником при взаємодії народів і культур. На думку Д.С.Лихачова, саме індивідуальні особливості народів пов'язують їх один з одним, змушують нас любити народ, до якого ми навіть не належимо, але з яким нас зіштовхнула доля. Отже, виявлення національних особливостей характеру, значення їх, роздуми над історичними обставинами, що сприяли утворенню їх, допомагають нам зрозуміти інші народи. Роздуми над цими національними особливостями мають важливе значення [13,65].

Особливі труднощі пов'язані з перекладом фразеосполучень, оскільки вони несуть у собі культурні й історичні цінності та сприймаються тільки через світорозуміння й світосприйняття носіїв певної культури, з чим часто пов'язане нерозуміння в них національної специфіки носієм іншої мови. Розумінню й перекладу фразеосполучень завдають труднощів також і лакуни. Міжмовна лакунарність є винятково цікавим явищем, що тісно пов'язане з проблемою концептів у концептосфері мови. Ю.А.Сорокін дає таке визначення лакунам: „Лакунами називаються національно-специфічні елементи певної культури... , які з тих чи інших причин не передані в тексті рідною мовою або ті, які можуть стати перешкодою для розуміння тексту в культурі рідної мови” [22,123].

У простішому варіанті розглядає проблему лакунарності В.Г.Гак - як „пропуски в лексичній системі мови, відсутність слів, які, як видавалося, повинні були бути наявними в мові, якщо виходити з її відображальних функцій”[3,261]. В.І.Жельвіс лакунами називає те, що в одних мовах і культурах позначається як „окремість”, а в інших не сигналізується, тобто не знаходить суспільно закріпленого вираження [10,136].

Учені виділяють сьогодні такі типи лакун: предметні й абстрактні (за ступенем абстракції), родові й видові (за місцем у класифікаційних парадигмах), мотивовані й немотивовані (за позамовною зумовленістю), номінативні й стилістичні (за типом номінації), частиномовні (за належністю лакуни до певної частини мови).

В.М.Муравйов виділяє стилістичні лакуни на підставі відчутності в одній із мов слова (фразеологізму), що має те ж саме стилістичне забарвлення, як і слово з ідентичним значенням іншої мови [16,18]. Найкращим способом виявлення лакун у різних мовах є зіставний аналіз мов, що досліджуються.

Зіставлення фразеологічних одиниць, як нам видається, необхідно здійснювати комплексно, досліджуючи різні компоненти, що входять до їхнього складу: наочно-чуттєвий образ, емоціональний, культурний, конотативний тощо. У ході зіставного аналізу виявляються глибокі відмінності на різних рівнях фразеологічного концепту. Такий тип аналізу дозволяє виявити специфіку фразеологічних концептів різних мов, а також універсальні шляхи їхнього утворення на основі фразеологічної образності. Так, наприклад, при однакових базових лексемах фразеосполучень, що

описують один і той самий наочно-чуттєвий образ і мають однакове значення на денотативному рівні, на рівнях фразеологізації в них спостерігаються суттєві відмінності.

Фразеологізми відображають багатий досвід народу, в них зберігаються уявлення про світ, у якому проживає той чи інший народ, його побут, культура. Саме у фразеологізмах добре репрезентована історія, ведення господарства, спосіб життя людей будь-якої спільноти. Структура фразеологічної одиниці і значення, що закріплюються за ними як мовними знаками, мають глибоко національну структуру, яка завжди визначається умовами життя народу-носія певної мови, географічним середовищем, флорою і фауною, історією, суспільним устроєм, культурою, звичаями [9,231].

У вітчизняному й зарубіжному мовознавстві накопичений багатий досвід у цій галузі досліджень. Значний внесок у напрацювання проблем зіставного мовознавства зробили такі добре відомі вчені, як О.Потєбня, І.О.Бодуен де Куртене, Є.Д.Поливанов, Г.О.Винокур, Л.В.Щерба, Г.Шухардт, Ф.Боас, Е.Сепір, Б.Уорф, Е.Бенвеніст. Велику роль у розвитку теорії і практики зіставного вивчення мов зіграли праці О.В.Федорова, який досліджував лексику на матеріалі російської, французької та німецької мов [26]. Неабиякий інтерес для теорії та практики зіставного вивчення германських мов у галузі лексики та фразеології представляють праці лейпцизької лінгвістичної школи, в яких зроблена спроба виявлення універсальних ознак лексики для її зіставлення з іншими мовами [28].

В.П.Конецька, аналізуючи праці германістів, підкреслює, що головними результатами зіставного дослідження повинні бути: 1) виділення універсалій, категорій і суттєвих ознак, релевантних для опису лексики; 2) обґрунтування одиниць, що порівнюються (порівняння на рівні словникового складу, мікросистем і слів як компонентів словникового складу на рівні елементарних значень як елементів семантичних полів); 3) установлення подібностей та відмінностей у певних сферах лексики конкретних мов [11,28].

Великого значення зіставному (контрастивному) аналізу мовних одиниць, зокрема фразеологічних одиниць надають З.Д.Попова та І.О.Стернін. На їхню думку, найбільш надійним способом виявлення національних особливостей концептів є зіставні дослідження, що дозволяють виявити наявність або відсутність, збіг або незбіг як самих концептів, так і мовних одиниць, які слугують для їх позначення [17]. На семантичному рівні виявлення специфіки окремих одиниць дає змогу простежити виникнення й розвиток дивергентних і конвергентних тенденцій, що проявляються у мовній свідомості народів, і може бути використано для моделювання концептів як конститuentів національної концептосфери. Крім того, специфічні семи, що виявилися у таких дослідженнях, інтерпретуються як відображення національно-специфічних ознак відповідних національних концептів і дозволяють моделювати концепт із вичленуванням його національно-специфічних ознак.

Національна своєрідність фразеології будь-якої мови є складним феноменом, що відображає як екстралінгвальні фактори, пов'язані з життям народу: особливості національного характеру, духовного складу, культури, своєрідність етнічного побуту, традицій, звичаїв, специфіку історичного розвитку народу, так і особливо лінгвістичні фактори, що визначаються специфікою лексико-семантичної і

граматичної системи конкретної мови. Звідси стає очевидним той факт, що фразеологія є не тільки дзеркалом національної культури, вона є ще дзеркалом, у якому відображаються особливості системної організації мови, її будови. Сама історія розвитку лінгвістичної типології висуває на порядок денний необхідність у залученні фразеологічного матеріалу для створення найповнішої типологічної моделі мови. Включення фразеології в об'єкт лінгвістичного аналізу збагатить, на наш погляд, як саму теорію фразеології, так і загальне мовознавство.

Виходячи з викладеного вище, Д.О.Добровольський виділяє три різновиди фразеологічних універсалій: понятійно-фразеологічні універсалії (екстралінгвально зумовлені), лексико-фразеологічні та власне фразеологічні універсалії та дає їм докладну характеристику [4]. Здійснивши структурно-типологічний аналіз фразеології таких германських мов, як німецька, англійська та нідерландська, автор доходить висновку про те, що фразеологічна підсистема мови антропоцентрична за своєю суттю і, отже, всі структурно-типологічні закономірності у сфері фразеології опосередковані антропологічними факторами.

Лексичні розбіжності, пов'язані з неоднаковою продуктивністю лексем в утворенні фразеологічних одиниць проявляються у незбігу використання конкретних слів, що виступають компонентами фразеологізмів, які належать до одного й того самого семантичного поля. Ці відмінності пояснюються інертністю мовних традицій, неоднаковою символікою окремих представників, а інколи й цілих розрядів лексико-тематичних груп, особливостями семантичного членування понятійної картини світу.

Найближче до когнітивного дослідження фразеології підходить В.Т.Малигін, який робить висновок про те, що фразеологічні одиниці створюються певним соціумом і характеризуються його особливостями. Вони слугують чимось на зразок „ніші” для кумуляції світобачення і пов'язані матеріальною, соціальною або духовною культурою певної мовної спільноти, а тому можуть свідчити про її культурно-національний досвід і традиції [14,5]. Становлення й розвиток сучасних когнітивних досліджень дозволяє перейти до вивчення фразеосполучень із принципово нових позицій, вивчати їх не тільки як національно-культурну скарбницю, але і як джерело для розуміння когнітивних процесів, що ведуть до фразеологізації.

Когнітивний і лінгвокультурологічний напрями у вивченні фразеології, що дозволяють розглядати фразеологічні одиниці з точки зору їх національної та культурної специфіки, набувають за останній час усе більшого поширення [6-8; 24,25 та ін.]. Опора на принципи когнітології та лінгвокультурології дає змогу визначити місце й роль фразеологізмів у когнітивній базі того чи іншого народу, встановити їх значення як елементів мовної картини світу. За визнанням різних учених, ідіоматика, на відміну від слів, безпосередніше відображає когнітивну діяльність членів мовного колективу, що ґрунтується на наївному уявленні про світ носіїв певної мови, на їхньому ставленні один до одного, до того, що відбувається з ними у цьому світі. Навіть поверховий погляд на ідіоматику різних мов дозволяє зробити висновок про спільність багатьох „сюжетів”, тобто подій та ситуацій, що знайшли своє відображення в ідіомах і про здатність кожної мови знайти виключно свої мовні засоби для позначення цих подій і ситуацій.

Фразеологізми, що відображають типові ситуації й уявлення, починають виконувати роль символів, еталонів, стереотипів культури. Таким чином, фразеологізми прямо (в денотаті) або опосередковано (через співвіднесеність асоціативно-образної основи з еталонами, символами, стереотипами національної культури) несуть у собі інформацію про навколишній світ і соціум, який у ньому проживає. Саме фразеологізми мовби нав'язують носіям мови особливе бачення світу й кожної в ньому ситуації. Особливого значення при цьому набуває розгляд фразеологічних одиниць як знаків непрямой номінації, що несуть за собою інформацію про особливий, національний спосіб бачення світу тією чи іншою лінгвокультурною спільнотою.

Сьогодні наявні різні методики зіставного опису подібного й відмінного у фразеологічних системах тих чи інших мов. Так, Е.М.Солодухо говорить про міжмовні фразеологічні паралелі (ФП) [21], Д.О.Добровольський – про виділення конституентного, ситуаційного і фразеосемантичного інваріантів у семантиці фразеологічних одиниць [5], Ю.П.Сологуб – про виділення міжмовних фразеосемантичних еквівалентів (МФЕ) і міжмовних фразеосемантичних відповідників [20]. Оскільки для нас найбільш придатною є методика зіставного аналізу фразеологізмів, запропонована Ю.П.Сологубом, зупинимось на характеристиці виділених ним типів МФЕ і МФВ. Відповідно до його концепції, внаслідок глибокого аналізу семантики і структури стійких мовних зворотів можна виділити міжмовні фразеологічні еквіваленти (МФЕ), що відображають семантичну тотожність системи образів, і міжмовні фразеологічні відповідники (МФВ), що відображають лише близькість образної інтерпретації дійсності за допомогою фразеологічних засобів.

У міжмовних фразеологічних елементах (МФЕ) об'єднуються такі чотири типи ідіом:

1) МФЕ з повною однозначною відповідністю одиниць лексичного й граматичного плану, наприклад: англ. *to set the wolf to keep the sheep* – укр. *поставити вовка овець стерегти* – рос. *поставить волка овец стеречь*; англ. *to clip smb's wings* – укр. *підрізати крила кому-небудь* – рос. *подрезать крылья кому-либо*; англ. *to cross (або pass) the Rubicon* – укр. *перейти Рубікон*, рос. *перейти Рубикон*.

2) МФЕ з відсутністю повної однозначної відповідності одиниць лексичного плану, наприклад: англ. *bury (або hide) one's head in the sand* – укр. *закривати на факти очі* – рос. *закрывать на факты глаза*; англ. *to measure another man's foot by one's own last* – укр. *судити про інших по собі* – рос. *судить о других по себе*; англ. *an April fool* – укр. *жертва першоквітневого жарту* – рос. *жертва первоапрельской шутки*.

3) МФЕ з відсутністю однозначної відповідності одиниць граматичного рівня, наприклад: англ. *lid is on* – укр. *- інформація приховується, відомості не розголошуються* – рос. *информация утаивается, сведения не оглашаются*; англ. *a lie out of (the) whole cloth* – укр. *зухвала, крикуца брехня* – рос. *наглая, вопиющая ложь*; англ. *next door* – укр. *поряд, недалеко, дуже близько, по сусідству* – рос. *рядом, недалеко, очень близко, по соседству*.

4) МФЕ змішаного типу, наприклад: англ. *dry as dust* – укр. *скупний, нецікавий, написаний сухою мовою* – рос. *скупный, неинтересный, написанный сухим языком*; англ. *as the crow flies* – укр. *найкоротшим шляхом, по прямій (лінії), навпростець*;

англ. *in all intents and purposes* – укр. *фактично, насправді, по суті, дійсно* – рос. *фактически, на деле, по существу, в сущности, действительно*.

У міжмовних фразеологічних відповідниках (МФВ) об'єднуються такі два типи ідіом:

1) МФВ I – ідіоми, які характеризуються подібністю образно-мотиваційних основ, що зумовлено однаковою інтерпретацією реалій навколишнього світу, наприклад: англ. *for better (or) for worse*; укр. *у щасті і нещасті, на радість і горе* – рос. – *в счастье и несчастье, на радость и горе*; англ. *a peroxide blonde* – укр. *блондинка з пофарбованим волоссям, „хімічна” блондинка* – рос. *блондинка с крашенными волосами, „химическая блондинка”*.

2) МФВ II – ідіоми, в основі семантики яких лежить спільна логіко-семантична формула, реалізована у значеннях фразеологічних одиниць за допомогою різних образів, наприклад: англ. *to show the elephant* – укр. *знайомитися з визначними місцями* – рос. *знакомится с достопримечательностями*; англ. *no end of* – укр. *дуже багато, маса, безліч* – рос. *очень много, масса, уйма*.

Якщо типи МФЕ відрізняє порівнянність як структурно-граматичної організації ідіом, так і їхньої семантики в різних мовах, то МФВ відображають лише подібні або спільні логічні підстави як семантичні основи фразеологічного образу. У вітчизняному мовознавстві зіставний опис фразеологічних систем проводиться з використанням традиційних термінів „план змісту” (семантика) фразеологічних одиниць і „план вираження” (лексичний склад компонентів і їхні граматичні характеристики). У зарубіжній лінгвістиці часто використовуються терміни „глибинна й поверхова структура мовних одиниць”, у тому числі й фразеологічних. Спільність плану вираження фразеологізмів у різних мовах може бути виявлена в ході опису семантики й граматичної природи їх компонентів, а спільність плану змісту – в ході виявлення міжмовних паралелей шляхом фразотворчого моделювання й тематико-ідеографічної систематики фразеологізмів, що виявляє їх образно-мотиваційні основи. Зіставний аспект системного вивчення фразеології безперечно представляє великий інтерес із точки зору лінгвокультурології та етнолінгвістики в цілому. Кінцевою метою подібних досліджень є зіставлення цілих фразеологічних фондів мов, що досліджуються. Найтиповішими мікросистемами фразеологічних одиниць у мовах світу є мікросистеми, які виражають: емоційний стан людини; мікросистеми, що характеризують ті чи інші життєві ситуації; мікросистеми, для яких характерно відображення тих чи інших інтелектуальних якостей людини. Усі дослідники звертають увагу на те, що розподіл фразеологічних одиниць за семантичними розрядами нерівномірний, не всі сфери об'єктивної дійсності отримують відображення у фразеології. Одні семантичні групи охоплюють більшу кількість фразеологічних одиниць, інші – меншу, деякі представлені поодинокими зворотами. Наповнюваність тих чи інших груп знаходиться у прямій залежності від конотативного насичення фразеологізмів, що є прямим наслідком національного складу мислення. Аналізуючи свої спостереження над семантичними властивостями фразеологізмів російської та української мов, Н.Ф. Алефіренко виділяє дві великі групи одиниць: семантично адекватні фразеологізми і ті з них, які характеризуються відмінними семантичними рисами [1]. Фразеологізмам першої групи притаманна адекватна семантика, образи, що збігаються, і лексемний склад; ці одиниці виражають одні й ті ж поняття. До

фразеологізмів другої групи, які розрізняються за семантикою, автором віднесені фразеологічні запозичення, утворені на ґрунті власне російської або української мови, які згодом поширилися у спорідненій мові. У переважній більшості випадків відмінності стосуються ступеня інтенсивності конотації фразеологічних одиниць другої виділеної групи. У статті також указуються генетичні основи формування семантики фразеологічних одиниць обох груп. Своєрідне термінологічне позначення типів міжмовних відповідників ми знаходимо у дослідженні О.С. Шакірова. Семантично тотожні різномовні нумеративні фразеологічні одиниці визначаються ним як міжмовні універсалії незалежно від того, чи збігається їхній компонентний склад і образні структури. До нумеративних фразеологічних одиниць-еквівалентів автором відносяться точні кальки, тобто перекладені з одної мови іншою фразеологізми, лексико-граматичний склад яких відтворений без будь-яких змін. У своєму дослідженні Н.Ю.П'ятницька аналізує декілька типів співвідношень міжмовних еквівалентних фразеологічних одиниць: ті, які повністю збігаються за структурою й семантико-стилістичними властивостями, ті, які частково збігаються за структурою, але ідентичні за значенням і стилістичним забарвленням, різних за структурою, але ідентичних за семантико-стилістичними якостями [18]. Заслужують на увагу спостереження авторки за впливом неяскравості фразеологічних образів і відсутності їх національного забарвлення на міжмовну еквівалентність фразеологізмів. Якщо різномовні фразеологізми, збігаючись за значенням, відрізняються національно-фразеологічною образністю, вони відносяться до міжмовних синонімів.

Для проведення зіставного аналізу фразеологічних одиниць російської та німецької мов М.Н.Сенченко визначає критерії тотожності та різних ступенів розбіжностей між фразеологічними одиницями двох мов [19]. До тотожних він відносить узуальні російські та німецькі одиниці, для яких характерний збіг денотативного й конотативного аспектів фразеологічного значення, структури й лексичного складу. Незбіг цих критеріїв у змісті й формі фразеологічних одиниць характеризує фразеологічну розбіжність. Залежно від того, чи стосуються незбіги одного, декількох або всіх критеріїв, виділяються три ступені розбіжностей. При повній розбіжності спостерігається семантичне зміщення й незбіг конотативного аспекту значення, структури й лексичного складу. Вдалою, на наш погляд, спробою є системний розгляд фразеології у зіставному плані М.П.Кочерганом [12]. З огляду на значення фразеологізмів, автор підходить до їх класифікації, розрізняючи такі типи міжмовних співвідношень, як повна еквівалентність, неповна еквівалентність із її підгрупами та безеквівалентність з двома можливими типами співвідношень. Важливе місце в описі національної специфіки фразеологізмів у зіставному плані відводиться опису їхньої семантики й структури, в особливостях вживання та семантичних зв'язках у фразеологічних системах. Робиться цілком обґрунтований висновок про те, що національно-мовна специфіка фразеології найбільшою мірою виявляється в лексичному складі фразеологізмів, частотності певних тематичних груп слів, у варіативності фразем, їх багатозначності і системних (синонімічних й антонімічних) зв'язках [12,347].

Отже, здійснений нами короткий огляд основних принципів зіставного вивчення фразеології різних мов переконливо показав, що в основу визначення типів міжмовних фразеологічних відповідників/невідповідників, як правило, покладені

збіги (незбіги) семантики, граматичної організації та компонентного (лексемного) складу різномовних фразеологічних одиниць. Однак план змісту характеризується ними по-різному: як сукупний зміст фразеологічних одиниць, значення, стилістичне забарвлення, фразеологічний образ, семантико-стилістичні властивості фразеологізмів і т.ін. Звідси випливає, що, зіставляючи фразеологічні одиниці двох і більше мов, ми в першу чергу повинні зіставляти їхнє значення, семний склад, сигніфікативно-денотативний і конотативний макрокомпоненти. Семантична тотожність або відмінність різномовних фразеологізмів означає тотожність або відмінність їхнього семного складу, у спрощеному вигляді набір мінімальних смислових компонентів сигніфікативно-денотативного й конотативного складників фразеологічного значення. Надання переваги семантичній тотожності/відмінності при виявленні типів міжмовних фразеологічних відповідників/невідповідників означає, що організуючою теорією при визначенні цих типів може слугувати компонентна теорія, в основі якої лежить метод компонентного аналізу. Такий підхід при вирішенні питання про критерії тотожності й відмінності між фразеологізмами зіставляваних мов видається нам найбільш перспективним у подальших дослідженнях.

Література

1. Алефиренко Н.Ф. Некоторые аспекты сопоставительно-семантического анализа фразеологизмов русского и украинского языков. Семантические категории сопоставительного изучения русского языка. Воронеж, 1981.
2. Бельчиков В.И. Проблема соотношения культуры и языка в научном наследии Г.О.Винокура. Язык. Культура. Гуманитарное знание. Москва: Научный мир, 1999.
3. Сравнительная типология французского и русского языков. Москва, 1990.
4. Добровольский Д.О. Основы структурно-типологического анализа фразеологии современных германских языков (на материале немецкого, английского и нидерландского языков). Дис. ... д-ра филол.наук. Москва, 1990.
5. Добровольский Д.О. Сопоставительная фразеология (на материале германских языков). Владимир, 1990.
6. Добровольский Д.О. Образная составляющая в семантике идиом. *ВЯ*. 1996. №1.
7. Добровольский Д.О. Национально-культурная специфика в фразеологии. *ВЯ*. 1997. №6.
8. Добровольский Д.О. Национально-культурная специфика в фразеологии. *ВЯ*. 1998. №6.
9. Домашнев А.И. Современный немецкий язык в его национальных вариантах. – Л.: Наука, 1983.
10. Жельвис В.И. К вопросу о характере русских и английских лакун// Национально-культурная специфика речевого поведения. Москва: Наука, 1977.
11. Конечкая В.П. Введение в сопоставительную лексикологию германских языков: Учебное пособие. Москва: Высшая школа, 1993.
12. Кочерган М.П. Основы зіставного мовознавства. Київ: Академія, 2006.
13. Лихачёв Д.С. Заметки о русском. Москва: Наука, 1981.
14. Малыгин В.Т. Австрийская фразеология в социокультурном аспекте. Автореф. дис. ... д-ра филол. наук. СПб, 1999.
15. Манакин В.Н. Сопоставительная лексикология. Київ: Знання, 2004.

16. Муравьёв В.Л. Лексические лакуны (на материале лексики французского и русского языков). Владимир, 1975.
17. Попова З.Д., Стернин И.А. Язык и национальная картина мира. Воронеж, 2002.
18. Пятницкая Н.Ю. Универсальное и национальное во фразеологии. Семантико-стилистический анализ фразеологических единиц русского и английского языков. – автореф. дис. ...канд. филол. наук. Саратов, 1987.
19. Сенченко М.Н. Сопоставительная характеристика фразеологических единиц русского языка и их соответствий в немецком языке. – Автореф. дис. ... канд. филол. наук. Москва, 1985.
20. Солодуб Ю.П. Русская фразеология как объект сопоставительного структурно-типологического исследования. Дис. ...д-ра филол. наук. Москва, 1985.
21. Солодухо Е.М. Проблемы интернационализации фразеологии (на материале языков славянской, германской и романской групп). Дис. ...д-ра филол. наук. – Казань, 1983.
22. Сорокин Ю.А., Марковина И.Ю. Метод установления лакун как один из способов выявления специфики локальных культур. Москва: Наука, 1977.
23. Сорокин Ю.А. Опыт систематизации лингвистических и культурологических лакун: методологические и методические аспекты. *Лексические единицы и организация структуры литературного текста*: Сб. научн. тр. Калинин, 1983.
24. Телия В.Н. Русская фразеология. Москва: Школа. Языки русской культуры, 1996.
25. Телия В.Н. Первоочередные задачи и методологические проблемы исследования фразеологического состава языка в контексте культуры. *Фразеология в контексте культуры*. Москва: Языки русской культуры, 1999.
26. Фёдоров А.В. Очерки общей и сопоставительной стилистики. Москва: Высшая школа, 1971.
27. Шакиров А.С. Семантико-типологический анализ нумеративных фразеологических единиц в разносистемных языках. Автореф. дис. ...канд. филол. наук. Москва, 1986.
28. Jäger G. Konfrontation und Linguistik. *Gesellschafts und Sprachwissenschaftliche Reiche*. Berlin, 1973. Heft 3.

1.2. Про лінгвокультурологічну методику дослідження акумулюючої властивості слова та фразеологізму

Як відомо, слово і фразеологічна одиниця є не тільки ефективним засобом передачі інформації, але й інструментом думки та постійним акумулятором культури. Здатність акумулювати в собі культурні смисли є важливою властивістю живої мови, що передається з покоління в покоління. Саме тому мова відіграє значну, якщо не сказати вирішальну роль у формуванні особистості, національного характеру, етнічної єдності народу й нації.

Мета – висвітлити основні напрями лінгвокультурологічної методики дослідження акумулюючої властивості слова та фразеологізму.

Розглядаючи сьогодні питання про механізми накопичення і збереження культурної спадщини у слові або фраземі, дослідники виділяють два рівні прояву культурного фону в лексиці й фразеології.

Перший рівень – відображення в лексичному і фразеологічному складі мови та в окремому слові чи фраземі специфіки матеріальної культури. Наприклад, дієслова

відкупорювати, закупорювати зберегли в пам'яті той час, коли все рідке й сипуче зберігалося у численних бочках, для яких потрібен був особливий спеціаліст – *купаре* “той, хто затикає, заробляє щілини в бочках, бондар”. Пор.англ.*cooper*. Пізніше необхідність у бочках різко зменшилася і зникла потреба в *купаре*, однак дієслова з коренем *купар* – збереглися як нагадування про колишню професію, що ввійшла в історію. У дієслові *насолити* у значенні “пошкодити, зробити неприємність” закріпилася пам'ять про чаклунський прийом розкидання солі з метою наслати хворобу, причину і т.ін.

В ідіоматиці мови, тобто в тому випадку, який є найбільш національно специфічним, зберігається система цінностей, суспільна мораль, ставлення до світу, людей, інших народів. Фразеологізми, прислів'я і приказки найбільш наочно ілюструють спосіб життя, географічне положення, історію і традиції тієї чи іншої мовної спільноти, об'єднаної однією культурою. Саме через свою яскраво виражену культуроносність, національну та стилістичну забарвленість ідіоматика завжди привертала посилену увагу як її дослідників, так і тих, хто вивчав іноземні мови. Очевидним є безпосередній зв'язок між мовною одиницею та культурою, способом життя, національним характером і т.ін., які здійснюються через образ і метафору, що лежать в основі ідіоми. Так, наприклад, “морські” ідіоми англійської мови походять від острівного мислення, від минулого життя, що цілком залежало від морського простору, який оточував Великобританію.

Другий рівень прояву культурного фону в лексиці – вплив на мову й лексику світоглядного фактора. Виявилось, що з'ясування шляхів і форм включення культурного фактора в хід історичного розвитку мови далеке від завершення [10, 137]. Це призвело до обговорення питання про наявність особливої “культурної пам'яті” слова, вузлами якої виступають синоніми. Так, в українській мові *робота* і *труд* – синоніми, різниця між якими зумовлена “пам'яттю” слів про те, що вкладали люди давно в їхній зміст. Зараз іменник *труд* пов'язаний із поняттям “великі, важкі зусилля, намагання”, а *робота* – з “виконанням самої дії”, а раніше *труд* позначав біду, хворобу, страждання і тому пов'язаний як із живими, так і неживими суб'єктами. Корінь іменника *робота* нагадує про те, що він пов'язаний із поняттям *рабство*. Саме з порівняння синонімів і виникло уявлення про конотації таких слів у англійській мові, як, наприклад, *righteous* – “праведний” і *just* – “справедливий”: у першому синонімі відобразилася етична поведінки на принципах релігії, а у другому – високоморальна поведінка. Конотація – це несуттєві, але стійкі ознаки поняття, що виражаються лексемою і втілюють прийняту в суспільстві оцінку відповідного предмета або факту, які відображають пов'язані зі словом культурні уявлення і традиції. Не входячи безпосередньо в лексичне значення й не будучи його наслідками, ці ознаки об'єктивно проявляються в мові, закріпившись у переносних значеннях, звичних метафорах і порівняннях, фраземах, напіввільних сполученнях, похідних словах (формулювання Ю.Д.Апресяна цит.по: [8, 102-103]). У сучасній лінгвістиці розрізняють шість типів конотації: 1) зображальний (представлення); 2) емоційно-чуттєвий; 3) культурно-цивілізований; 4) тематичний (семантичне поле); 5) інформативний (рівень знання); 6) світоглядний.

Мовним проявом конотації вважають переносні значення (*свиня, ворона, пасинок*), метафори і порівняння (*напитися як свиня*), похідні слова (*свинарник, холостяцький*), фразеологічні одиниці, приказки, прислів'я, (*підкладати свиню*),

синтаксичні конструкції типу “X” є “X” (жінка є жінка). Спостереження показують, що в одного й того ж концепту в різних культурах і мовах можуть бути різні конотації: *щур* – англ. *Rat* “зрадник”; донощик, шпигун”; фр. *rat* “скупа людина, скнара”; нім. *Ratte* “людина, що працює із захопленням”; рос. *крыса* “нікчемна, принижена службою людина” [9, 52].

Витоки конотації вбачають в історії та культурі етносу, що дає підставу говорити про етимологічну пам’ять слова. У висловлюваннях типу: *Іван – його права рука, вставати з лівої ноги, писати лівою рукою, ліві заробітки* – збереглося давнє оцінне протиставлення *правий* – основний, добрий, чесний, надійний – *лівому* з полярною, різко негативною оцінкою. Словник, кореневі слова мови, сама наявність або відсутність тих чи інших слів свідчать про те, які предмети були найважливішими для народу в період формування мови, про що думає народ, синтаксис – як думає, а конотація слів – про те, як він оцінює предмет думки. Мова є найбільш чесним і пам’ятливим свідком історії та культури народу. “Те, що говорить мова, здавалося цікавішим від того, що говорить мовою людина” [1, 33].

Визнання того, що є значні кореляції між вокабуляром і пріоритетами суспільства, знайшло сьогодні відображення і в лінгвістичній теорії [див., напр., 12]. Мовці дають назви перш за все важливим сутностям і явищам у їхньому фізичному й соціальному світі. Отримавши відповідні назви, ці сутності й події, у свою чергу, стають більш помітними в культурному плані [11, 49]. Отже, лексичні варіації відображають культурні відмінності, вони є неоцінним інструментом вивчення культури й суспільства [16, 19]. У будь-якій мові є слова, що відображають важливі для суспільства поняття, і відсутні ті з них, які позначають несуттєві з них, тобто є так звана “безеквівалентна лексика”. Ось чому увагу лінгвістів, а також дослідників у галузі лінгвокраїнознавства традиційно привертала слова, що позначають реалії, унікальні для досліджуваної країни й культури: географічні назви, позначення культурних ікон (напр.: Мікі-Маус у США, самовар або матр’ошка в Росії), назви характерних страв (гамбургери, борщ), позначення подій, традицій і соціальних інститутів, які не мають аналогів у інших країнах, тобто те, що можна назвати “маркерами культурної орієнтації” [7, 71]. Увага до лексичних одиниць такого типу зумовлена, з одного боку, їхньою значною роллю у представленні культурних ідей, явищ, артефактів нації, а з іншого – їхньою верифікованістю. Більшість необхідних одиниць позначають дискретні фізичні сутності й простежити їхній зв’язок із певною культурою досить легко.

Надзвичайно важливим є дослідження лексичної семантики в ракурсі представлення нею культурних цінностей. Через вокабуляр ми можемо виявити й ідентифікувати культурно-специфічні концептуальні конфігурації, характерні для різних народів світу. Тут помітну роль відіграють ключові або центральні слова, тобто ті з них, які здатні розкривати особливо значущі концепти конкретної культури [6]. Крім того, що ключові слова частотні, їхня сфера вживання може обмежитися певною специфічною й культурно значущою галуззю і, нарешті, вони часто входять у фразеологічні єдності, прислів’я, приказки, тексти популярних пісень і т.ін. Для того, щоб виявити культурний компонент значення лексичних одиниць, можна йти двома шляхами: 1) семасіологічним – від значення слова до відображення в ньому культурної цінності та 2) ономасіологічним – від культурної цінності й культурних символів до того, як вони втілені у слові [11, 65] і перевіряти

висновки лінгвістичних досліджень, зіставляючи їх із результатами власне культурних і соціологічних пошуків.

Особливої вагомості набуває розкриття культурного компонента значення у ключових словах таких двох категорій: тих, що відображають культурно-специфічні поняття, і, по-друге, у словах, які збігаються на поверхні у своїх лексичних значеннях, але різко відрізняються культурно забарвленими значеннями. Щодо першої категорії, то прикладом може слугувати слово *privacy* яке в англо-українському словнику М.І.Балли перекладається українською мовою у своєму першому значенні як “самота, самотність, відлюдність”. У словнику англійської мови й культури воно тлумачиться як “бажаний стан бути на відстані від інших людей для того, щоб вони не могли бачити або почути, що робиться, цікавитися чийми-небудь справами і т.ін. У багатьох західних країнах цьому надається велике значення, і люди розраховують на повагу до їхнього особистого життя з боку інших” [13, 1063]. А.Вежбицька дає словосполученню *have privacy* таке тлумачення: “бути у змозі робити дещо таке, за чим не спостерігають інші люди, що хотілося б і в чому є потреба для кожного... припускають, що кожен індивідуум хотів би... мати невелику стіну навколо нього або неї. У всякому випадку деякий час, і це цілком природно й дуже важливо” [15, 47]. Неважко простежити невідповідність двох понять. Причина розбіжності полягає в тому, що в українській культурі аналог англійського поняття відсутній узагалі. *Privacy* – це не самотність і тим більше, - не відлюдність, це особиста свобода, незалежність і самодостатність, це пріоритет особистих інтересів на шкалі цінностей окремої особистості й утвердження її права на повний особистий контроль над ними без стороннього втручання. Це одне зі слів, яке найяскравіше експлікує наявність такої цінності, як “особиста свобода й автономність особистості” в англійських культурах.

Подібний стан справ можна спостерігати і в семантиці англійського слова *community*, що перекладається українською мовою як “громада, община” і в такому перекладі пов’язане з цілим рядом конотацій, відсутніх в англійському значенні слова *community* як групи людей, що проживають разом і/або об’єднані спільними інтересами, релігією, національністю і т.ін. [14, 256]. Поняття спільних інтересів у англійських культурах тісно пов’язане з мірою взаємної відповідальності та навіть взаємного контролю на соціальному рівні. Це не просто об’єднання людей для здійснення проєктів, спрямованих на спільне благо – таких, як будівництво місцевих доріг, святкування на місцевому рівні і т.ін., *community* – це найменша одиниця соціального устрою суспільства, в якому громадяни вільні до тієї міри, до якої їхня свобода не зачіпає свободи інших. Крім того, *community* забезпечує механізм, який за допомогою контролю встановлює баланс інтересів особистостей [11, 48]. Слово *община* не тільки сприймається як архаїчне в українській мові, але й таке, що в жодному зі своїх значень не може відсилати нас до механізму суспільного контролю за балансом особистих інтересів через те, що такого механізму на теперішньому етапі розвитку української культури не існує.

Саме з метою наукового опису й можливості зіставлення обсягів та характеру культурних значень А.Вежбицька розробила універсальну семантичну мову. Ця мова складається з семантичних примітивів, які знаходять своє вираження в усіх мовах людини. Вони паралельні до частин мови й охоплюють такі поняття, як *я*, *ти*,

хтось, щось, цей, такий самий, інший, думати, знати, хотіти, відчувати, бачити, чути, час, зараз, до того, потім і т.ін. [17].

Переходимо до розгляду другої категорії слів – таких, які не є культурно специфічними й зустрічаються в декількох мовах, але наділені при цьому різними культурними значеннями. Для прикладу візьмемо українське слово *дружба* і англ. *friendship*. Існує поширена думка про те, що поняття *друг* і *дружба* універсальні. Проте таксономічні класифікації стосунків людей специфічні в культурному й мовному плані. Так, А.Вежбицька простежує динаміку змін уявлень про дружбу в англomовних культурах та її відображення в значеннях відповідних слів без зміни їхньої форми. Результати такого дослідження свідчать про те, що якщо в рамках однієї й тієї ж культури можуть відбуватися вагомі зрушення значень з погляду культури, то ймовірність розбіжностей в різних культурах може бути досить суттєвою. А.Вежбицька демонструє, що значення слова *friend* із плином часу девальвувалося й розширило сферу свого застосування. Відбулося зрушення від “вертикальної глибини” до “горизонтальної всеосяжності” [17, 36]. У сучасній мобільній Америці, де люди змінюють місце проживання кожні 4-5 років, друзі нараховуються десятками й тому не розглядаються як вічні, а як тимчасові, яких можна змінювати, як машини. У розумінні самих американців така трансформація не має негативного характеру й репрезентує перехід від ідеалу вічної дружби до ідеалу змін, що ведуть до знайомства з новими людьми, які швидко називаються друзями. Друзі стали сприйматися не як люди, до яких звертаються під час потреби й труднощів, а як до таких, із якими приємно проводити час. Саме поняття дружби асоціюється із задоволенням, спільним досвідом позитивного плану і спільними заняттями. Висновок, до якого доходить А.Вежбицька, полягає в тому, що ідеал дружби як глибоких і тривалих стосунків поступився товариськості і приязні в обмежених і короткотермінових взаєминах. Під впливом демократичних процесів, динамічності й інтенсивності життя товариськість стала обов’язковою як засіб обговорення і розв’язання конфліктів при особистих стосунках [17, 54]. Лінгвістичним підтвердженням цьому є висока частотність уживання в англійській мові сьогодні слова *friend* у значенні *знайомий, приятель, колега, з яким знаходишся у ближчих стосунках, ніж із рештою, сусід із яким можна разом зайнятися якимись справами* і т.ін. Звідси випливає, що при вивченні англійської мови не можна засвоювати значення слова *friend* без експлікації культурних відмінностей, притаманних різним системам цінностей.

Підсумовуючи сказане, зазначимо те, що культурний компонент значення міститься не тільки в безеквівалентній лексиці, але і в тій, яка на поверхні виступає у вигляді еквівалентів у інших мовах. Він може мати як референційний характер, представляючи культурно-специфічні аспекти фізичного й соціального світу, так і індексальний, відсилаючи до специфічної системи культурних цінностей. Це означає, що для формування навичок і умінь ефективного спілкування необхідно включати роботу по засвоєнню культурного компонента лексичного значення у процес засвоєння іншомовної лексики. Така робота повинна починатися не етапі презентації, показуючи те, що словникові дефініції мають обмежений характер, а культурно зумовлений компонент значення того чи іншого слова необхідно шукати у системі цінностей, у способі життя, в моделях поведінки носіїв різних культур.

Перед лінгвокультурологією сьогодні гостро стоїть питання про методологію наукового пошуку, вироблення системи методів, методик і прийомів, адекватних глибині й витонченості зв'язків між словом і культурним смислом. Лінгвокультурологія має потребу в методиках системних, універсальних, незалежних від емпірики, які оперують великим масивом фактів, здатних узагальнити фактуру й органічно поєднувати змістовий аналіз із квантитативним. Отже, виникає нагальна потреба в методиках, які є взаємозалежними і взаємодоповнюють одна одну. Самі методи мають потребу в детальній експліцитній оцінці й переоцінці. Розглянемо деякі з них.

В етнолінгвістичних і лінгвокультурологічних дослідженнях найпопулярнішою стала методика концептуального аналізу, яка була розроблена й переконливо представлена Е.Бенвеністом [3]. Ядро методики – семантична реконструкція, суть якої полягає в тому, що «значення» лінгвістичної форми визначається всією сукупністю її вживань, її дистрибуцією, і типами зв'язку, що з них випливають. Реконструкція базується на уважному вивченні сукупності контекстів, де може бути вжита досліджувана форма [3]. З допомогою запропонованої методики очевидним стає зв'язок семантики й культури, а сама методика виявляється надійним інструментом з'ясування походження деяких важливих термінів сучасної культури. Численні публікації про так звані «ключові слова культури» у своїй більшості – спрощені зразки концептуального аналізу. Весь концептуальний аналіз ґрунтується на зіставленні сукупності словосполучень лексем, що реалізують той або інший концепт, з подальшою інтерпретацією смислових відмінностей у слововживанні.

На жаль, ефективність методики знижується через певну атомарність у підході до слова як автономної сукупності. Бажано при цьому враховувати також сукупність концептів із підвищеною увагою до відношень і зв'язків між ними, на чому ґрунтується методика кластерного аналізу.

Корпусна лінгвістика ґрунтується на використанні корпусу, тобто великого обсягу мовного матеріалу, добутого з різних джерел і зведеного в комп'ютерну систему. У дослідників відкривається доступ до великого обсягу текстів, що дозволяє уникнути неправомірних узагальнень про стан мови, які можливі при роботі з обмеженим і розрізненим емпіричним матеріалом [5].

Величезний масив мовного матеріалу, що постійно поповнюється й фіксує накопичення тих чи інших властивостей, дозволяє побачити те, що традиційним словникам не під силу. Виявляється, що багато слів і словосполучень мають тенденцію знаходитися в певному семантичному оточенні. Так, наприклад, дієслово *happen*, як правило, асоціюється з неприємними подіями. Стало очевидним, що між словами наявні семантичні асоціації, свого роду “семантичне тяжіння”. Помічено, що кожне слово тяжіє до певного місця або позиції у складі речення. Корпусні дослідження аргументують тезу про те, що семантичні й функціональні особливості слів знаходять відображення в частотності й контекстуальності мови.

Для лінгвокультурологів важливим є висновок прихильників корпусної лінгвістики про те, що цей напрям перетинається з конкретними дослідженнями, оскільки більшість мовленнєвих висловлювань мовця продиктовано певною культурою і залежить від нашого знання та розуміння світу. Звідси впливає ідіоматичний принцип мови, під яким розуміють специфічні й унікальні риси

мовного вживання, що виводяться із звичок, традицій, навичок, норм і стандартів, прийнятих мовцями в побудові свого висловлювання. Корпусний підхід використовується і при вирішенні традиційних питань, наприклад, розмежування полісемії та омонімії.

У кінці ХХ століття в руслі зіставного методу розпочав складатися новий напрям наукових пошуків, орієнтований на семантику порівнюваних одиниць, що належать до різних мов. Цей напрям отримав назву “зіставна пареміологія” і є результатом серйозного прориву лінгвістики у мікросвіт мови, коли об’єктом скрупульозного аналізу стали не тільки окремі слова, але й різноманітні зв’язки між ними. Глибина лексикографічного опису зіткнулася тут із широким охопленням мовного матеріалу, взятого внаслідок проведення корпусного дослідження.

Першим, хто звернув увагу на евристичну могутність лексикографії у фундаментальних дослідженнях узагалі і у виявленні світогляду носіїв мови й культури, був А.Бєлий, який, зокрема, наголошував на тому, що “...Необхідна провідна нитка – матеріал слів, образів, фарб, розсортований точно й зібраний старанно” [2, 551-556]. Те, що було ясно А.Бєлому на початку ХХ століття, стає очевидним для сучасних лексикографів. Слова, “зібрані старанно” й “розсортовані точно”, здатні повідомити інформацію, яку іншим шляхом не можна отримати.

Подібної думки дотримується і відомий лексикограф Г.А.Богатова, коли пише про те, що “Слово і в тексті пам’ятки писемності несе конкретну історико-культурну інформацію, але у словнику воно потрапляє в особливе середовище, яке повністю висвічує зв’язки слова і краще хронологізує його семантичні зміни – адже слово “живе”, як правило, в кореневій групі, завдяки чому його історія начебто наповнює свою плоть, виникає ефект “райдуги” значень. Відкривається змога не тільки простежити за закономірностями еволюції лексики, але й поглянути на ті “прирошення семантики слова”, що пов’язані з соціальною, культурною ситуацією, в якій воно функціонувало, і зафіксувати їх у дефініціях за рахунок включення відомостей історико-енциклопедичного характеру, у системі позначок, у підборі ілюстрацій [4, 22]. Навіть одне порівняння словника в різні епохи діє змогу представити характер прогресу народу.

Слово є не тільки практичним пристроєм для передавання інформації, але й інструментом думки й акумулятором культури. Під таким кутом зору слово перетворюється в надійне сховище історії, думки й культури народу. І хоча думка про особливу - акумулюючу властивість слова виникла давно, до сьогодні не розв’язано питання про те, що входить у поняття “культурна пам’ять” слова, яким є механізм етнокультурної акумуляції, що представляють собою “вузлики пам’яті”. Слова, взяті з контексту і наведені у словниках різних типів, перетворюються в єдиний метатекст, здатний повідомити ту інформацію, яку іншим шляхом отримати не вдасться. Інформативною є сама наявність слова, оскільки воно, по-перше, є фактом концептуалізації світу, результатом його осягнення розумом, по-друге, назвою явища матеріальної, духовної та художньої культури. Завдяки слову, що збереглося в лексиконі, мова пам’ятає про те, що в теперішній час перестало бути актуальним. Інформативна відсутність слова в лексиконі – мовна лакуна. Вона виявляється у випадку наявності труднощів у визначенні концепту засобами рідної мови і частіше – у випадках зіставлення з іншими мовами, що відбувається у перекладацькій практиці. При цьому заслуговує на увагу вивчення таких рівнів: 1)

тематичного зв'язку; 2) семемного зв'язку; 3) морфемного зв'язку; 4) конотації як особливої форми зв'язку слова.

Лексикографічний підхід органічно поєднує інтерес до кожного окремого слова з увагою до всієї сукупності слів, які складають весь словник або окремих його кластер. Унаслідок цього лексикографічний опис дає своєрідний гіпертекст – багатовимірну мережу, в якій кожна точка або вузол у вигляді як слова, так і словосполучення самостійно пов'язується з будь-якою іншою точкою або вузлом. “Мережа” гіпертексту в лексикографічному описі забезпечує можливість гарантовано “вловити” культурні смисли, акумульовані у зв'язках слів різного ступеня мотивованості, включаючи і фразеологізми, які утримують інформацію про особливості етнічного світобачення, світорозуміння й світовпорядкування. Зв'язки слів за ступенем стійкості розпадаються на постійні, що характеризують “каркас” світобачення, та епізодичні – точки розвитку світорозуміння. Навіть просте зіставлення валентності українського слова з валентністю його іншомовного еквівалента дає змогу виявити національну своєрідність семантичного змісту кожної з двох лексичних одиниць, що зіставляються. Саме цей аспект проблеми може стати предметом подальших досліджень.

Література

1. Арутюнова Н.Д. Национальное сознание, язык, смысл // Лингвистика на исходе XX века: итоги и перспективы. Москва, 1995. Т.1. 456 с.
2. Белый А. Пушкин, Тютчев и Баратынский в зрительном восприятии природы. *Семиотика*. Москва, 1983. С.46–52.
3. Бенвенист Э. Общая лингвистика. Москва, 1974. 378 с.
4. Богатова Г.А. Историко-культурный аспект лексико-грамматического описания русского языка и проблемы менталитета. *Этническое и языковое самосознание*. Москва, 1995. С.84–98.
5. Гвишиани Н.Б., Герви О.Ю. Корпусная лингвистика и грамматика речи. *Вестник МГУ. Серия 9. Филология*. 2001. №2. С. 46–62.
6. Гуннемарк Э. Искусство изучать языки. СПб.: Тесса, 2001. 207с.
7. Кабакчи В.В. Английский язык межкультурного общения. СПб.: Образование, 1993. 200 с.
8. Кобозева И.М. Лингвистическая семантика. Москва: Эдиториал УРСС, 2000. 352 с.
9. Комлев Н.Г. Слово в речи: денотативные аспекты. Москва: Изд-во МГУ, 1992.
10. Черепанова О.А. Культурный аспект в историческом изучении лексики русского языка. *Вестник МГУ. Серия 9. Филология*, 1995. №5. С.136–146.
11. Bonvillain N. Language, Culture and Communication. The Meaning of Messages. Upper Saddle River, New Jersey: Prentice Hall, 1997. 374 p.
12. Halverson R.J. Culture and Vocabulary Acquisition: a Proposal // Heusinkveld P.R. (ed.). Pathways to Culture: Readings on Teaching Culture in the Foreign Language Class. Yarmouth: Intercultural Press, Inc., 1997. P.199–211.
13. Longman Dictionary of English Language and Culture. Longman, 1992. 1527 p.
14. Longman Dictionary of English Language and Culture. Longman, 1999. 1568 p.
15. Wierzbicka A. Cross-Cultural Pragmatics. The Semantics of Human Interaction. Berlin: New York: Mouton de Gruyter, 1991. 481 p.

16. Wierzbicka A. *Semantics, Culture, and Cognition*. New York, Oxford: Oxford University Press, 1992. 487 p.
17. Wierzbicka A. *Understanding Culture through Their Key Words. English, Russian, Polish, German and Japanese*. New York. Oxford: Oxford University Press, 1997. 317 p.

ТЕМА 2 ЛІНГВІСТИЧНІ ОСНОВИ ПЕРЕКЛАДУ

2.1. Суть процесу перекладу

Переклад – це відтворення оригіналу засобами іншої мови із збереженням єдності змісту й форми. Завдання перекладача – передати засобами іншої мови цілісно і точно зміст оригіналу, зберігши його стилістичні та експресивні особливості. Під «цілісністю» перекладу слід розуміти єдність форми ф змісту на новій мовній основі. Цілісним можна визнати лише такий переклад, який передає мовну інформацію рівноцінними засобами. На відміну від переказу переклад повинен передавати не тільки те, що виражено оригіналом, а й так, як виражено в ньому. Критерієм точності перекладу є тотожність інформації, яка повідомляється різними мовами.

Теорія перекладу встановлює загальні закономірності, які можуть застосовуватися в окремих конкретних випадках шляхом аналізу подібностей і розбіжностей між мовами.

2.2. Види перекладу

Слід розрізняти такі види перекладу.

Адекватний, який передбачає вичерпну передачу змісту оригіналу і повноцінну функційно-стилістичну відповідність йому. Іншими словами, адекватний переклад – це єдиний вид перекладу, який відтворює єдність змісту і форми засобами іншої мови.

Багато розмовних висловів англійської мови вимагають використання у перекладі зовсім іншої форми, тобто інших слів і словосполучень для правильної передачі змісту висловлювання. Підстановка словникових відповідників, тобто буквального перекладу, зруйнував би єдність змісту і форми в українському перекладі. Наприклад, «Help yourself» ні в якому разі не перекладається «допоможіть собі». Як правило, це ввічливе запрошення «взьміть, будь ласка», або «частуйтеся, будь ласка». Лише така українська форма відповідає змісту висловлювання.

Дослідним вважається переклад, який відтворює структуру іншомовного речення без зміни конструкції і без істотної зміни порядку слів. З граматичної точки зору такий переклад можна назвати «прямим».

The first World War had far reaching economic, political and social consequences in all the capitalist countries of the New World.

Перша світова війна мала далекосяжні економічні, політичні та соціальні наслідки у всіх капіталістичних країнах Нового світу.

Оскільки як у смисловому, так і в стилістичному відношенні такий переклад відповідає усім вимогам, його можна вважати адекватним.

Буквальний переклад вперше знайшов відображення у працях Л. С. Бархударова як переклад, здійснений на нижчому рівні, ніж той, який достатній для передачі незмінного плану змісту при дотриманні норм мови, якою перекладають.

Оскільки можна встановити шість мовних рівнів (рівень фонем, морфем, слова, словосполучення, речення і всього тексту), то і в процесі перекладу варто орієнтуватися на необхідний у конкретному випадку рівень. Власні імена і географічні назви допускають переклад на рівні фонем і морфем. Те ж саме можна сказати і про багато термінів та реалій, які ввійшли в українську мову шляхом безперекладного запозичення, наприклад: *Liverpool* – *Ліверпуль*; *Churchill* – *Черчіль*; *speaker* – *спікер*. Усе це випадок транскрибованого перекладу, виконаного пофонемно. Слово «*onesided-ness*» – «одно-сторонність» перекладено, наприклад, поморфно.

Не можна застосовувати поморфний переклад у тих випадках, коли необхідний переклад на рівні слова. Так, наприклад, незважаючи на подібність морфем, «*milksop*» зовсім не означає «молокосос», а «безхарактерна, легкодуха людина», «розмазня», «баба» (молокосос – *greenhorn*). *High school* – не вище, а «середня школа», «*public house*» – «публічний дім», а «пивна». Буквальний переклад таких і їм подібних слів призвів би до перекручення змісту.

Вільним вважається переклад, який не вимагає адекватної передачі стилю оригіналу (наприклад, переклад старовинних текстів з інформаційною метою). Вільним є також прозаїчний переклад віршованих творів. У вільному перекладі дозволяється скорочувати оригінал, опускати другорядні деталі.

Розділ 1

Проблеми вузького контексту

1.1. Способи перекладу словникових відповідників

1) Еквівалентні відповідники

Еквівалентом слід вважати постійну рівнозначну відповідність, яка, як правило, не залежить від контексту. Випадки повної відповідності слів двох мов, тобто повного збігу їх лексичного значення у всьому обсязі, трапляються відносно рідко. До цієї групи належать такі лексико-семантичні розряди слів.

1. Власні назви (особові та географічні), наприклад:

Shakespeare – *Шекспір*, *Europe* – *Європа*, *Egypt* – *Єгипет* і т. ін.

2. Науково-технічні терміни, наприклад: *oxygen* – *кисень*, *bacillus* – *бацила*, *equinox* – *рівнодення*, *ampere* – *ампер*, *magnet* – *магніт*.

3. Деякі інші розряди слів, близькі за значенням до двох попередніх, наприклад, назви місяців і днів тижня: *January* – *січень*, *Tuesday* – *вівторок*; числівники: *hundred* – *сто* і т. ін.

Слід розрізняти еквіваленти **повні** і **часткові**. Якщо відповідник охоплює значення англійського слова повністю, це повний еквівалент: *brewer* – *пивовар*, *brewery* – *пивоварний завод*, *sinapism* – *гірчичник*, *sidewalk* – *тротуар*.

Коли ж український відповідник є лише до одного з декількох значень англійського слова, це частковий еквівалент, наприклад: *flier* – *пілот* (решта значень цього слова представлені в українській мові змінними або варіантними відповідниками:

1) все, що літає (наприклад, птахи, комахи);

2) що-небудь, що швидко рухається (наприклад, швидкохідний пароплав, рисак, амер. експрес);

3) сл. ризикована справа, авантюра;

4) тех. маховик.

Очевидно, серед перерахованих відповідників «рисак», «експрес» і «маховик» теж будуть частковими еквівалентами.

Із стилістичної точки зору можна виділити **абсолютні** і **відносні** еквіваленти. До першої категорії відносяться такі еквіваленти, які належать до одного і того ж самого функціонального стилю і мають таку ж експресію, як і англійське слово або вислів. Наприклад, *and their ilk* – і йому подібні; *brinkmanship* – балансування на грані війни; *sell out* – зрада національних інтересів і т. ін. Відносними еквівалентами вважаються такі, які розрізняються за стилістичною та експресивною ознакою, наприклад: *dirtcheap* – *дуже дешевий, дешево, ні по чому; ≅ дешевице «від дірки з бублика»*.

Еквівалентний переклад словосполучень

Перекладаючи словосполучення, які мають термінологічне значення, можна простежити закономірності, пов'язані з особливостями англійської та української лексики. У той час, як англійській мові властиве атрибутивне вживання іменників, в українській мові висловам такого типу відповідають сполучення, які означають предмет і його ознаку.

За своєю структурою українські еквіваленти поділяються на три групи:

- 1) прикметник (або дієприкметник) + іменник;
- 2) іменник у називному відмінку + іменник у родовому;
- 3) іменник + прийменниковий зворот.

1 група

Family background – сімейний стан; *correspondence courses* – заочні курси; *property qualification* – майновий ценз; *phantom students* – вічні студенти; *color bar* – бар'єр.

2 група

Austerity program – режим економії; *literacy test* – перевірка грамотності (виборців); *means test* – перевірка потреби (при виділенні допомоги по безробіттю); *loyalty check* – перевірка лояльності (благонадійності); *wage freeze* – заморожування зарплати; *welfare State* – держава загального благоденства; *ballot strike* – бойкот виборів.

3 група

Strike ballot – голосування щодо оголошення страйку; *job bias* – дискримінація в галузі праці; *bread line* – черга за благодійною допомогою; *poll tax* – податок на виборців; *shadow boxing* – бій з тінню; *utilities rate* – плата за комунальні послуги; *want ad* – оголошення про попит і пропозицію.

2) Варіантні відповідники

Коли англійському однозначному слову або одному певному значенню багатозначного слова відповідає у двомовному словнику декілька українських перекладів, тоці переклади є варіантними відповідниками. Як правило, вони відмежовуються один від одного комою на відміну від різних значень, які позначаються арабськими цифрами, і від відтінків значень, які відділяються крапкою з комою.

Найбільш поширеним типом варіантних відповідників є часткові відповідники, тобто коли одному слову англійської мови відповідають два або більше слів в українській мові і навпаки. До них належать явища включення й перетину.

Включенням називають таке відношення, коли коло значень слова в англійській мові ширше, ніж коло значень відповідного йому слова в українській мові. Так, англійське слово *tiger* має те ж саме значення, що і українське «тигр», а й, крім того,

воно може в англійській мові і в інших (переносних) значеннях: «жорстока людина», «небезпечний противник», «хуліган», яких немає в українському слові «тигр».

Більш поширеним є явище перетину. У цьому випадку між двома словами спостерігається такий частковий збіг значень, при якому коло значень слова в англійській мові не може бути повністю включеним у коло значень слова в українській через те, що ці слова мають як однакові, так і різні значення. Наприклад, англійське слово *party* і українське «*партія*» мають спільні значення: «*політична партія*» і «*група, загін*» (наприклад, *search-party* – розвідувальна партія), але, крім того, кожна з них має також значення, які відсутні в іншому. Англійське *party* має такі значення: *компанія, екскурсія; fishing party, hunting party – вечір, вечірка, прийом гостей, сторона; parties in a case – сторони в судовому процесі; учасник (переговорів); співучасник*, – яких немає в українському слові «партія»; у свою чергу, це українське слово має відсутні в англійському слові *party* значення: *batch, consignment – кількість товару; a game of chess – гра (партія) шахи*.

Крім неоднакового групування значень у межах слова в різних мовах, слід мати на увазі, що ще однією причиною виникнення варіантних відповідників є неоднакова семантична диференційованість слів у двох мовах. Суть цього явища в тому, що значення слова в одній мові виявляється недиференційованим, нерозчленованим порівняно зі значенням його еквівалентів в іншій мові; інакше кажучи, одному слову англійської мови, яке виражає більш широке (нерозчленоване) поняття, в українській мові відповідають два або більше слів, кожне з яких має вузький клас денотатів.

1.2. Описовий переклад

У випадках, коли в українській мові відсутня еквівалентна або варіантна відповідність англійському слову, рекомендуємо застосовувати описовий (або пояснювальний) переклад. По суті це не стільки переклад, як більш або менш широке тлумачення значення англійського слова, наприклад: *tutor – керівник групи студентів в англійському університеті; амер. молодший викладач вузу; sausage – 1) амер. закриті збори партійних лідерів для попереднього обговорення політичних та організаційних питань; 2) англ. політика підтасовки виборів, тиску на виборців і т. ін.; show-room – демонстраційний зал для показу зразків товару; Jobber – людина, яка займається випадковою роботою*.

Із наведених прикладів ясно, що описовий переклад часто є контекстуальним і не має стійкого складу. Слово *sausage* у певних контекстах радимо перекладати і як «змова партійних лідерів», *show-room* – як «*демонстраційний зал*». Отже, безеквівалентність – це відсутність готової відповідності тій чи іншій лексичній одиниці у словниковому складі іншої мови. Цей термін не тотожний терміну «безперекладність» (тобто неможливість передачі відповідного значення в іншій мові).

Однак, описовий переклад можна рекомендувати як еквівалентний у перекладі термінів, які вимагають точної передачі в перекладі, наприклад: *affidavit – письмове показання під присягою; bull – спекулянт, який грає на підвищення біржових цінностей; bear – спекулянт, який грає на зниження; antedate – дата, поставлена заднім числом*.

1.3. Безперекладна передача слів

Прагнення уникнути описового перекладу спонукає перекладача до запозичення іноземного слова і його адаптації за допомогою транскрипції або

транслітерації. Наприклад, слово «*геноцид*» (англ. *genocide*) в кінці другої світової війни перекладалось на українську мову описово: «масове винищення населення за політичними, релігійними, етнічними та іншими ознаками». В українську мову проникли і закріпилися такі англійські реалії, як «спікер», «уїкенд», «стриптиз», «сендвіч» та ін.

Як видно з наведених прикладів, між словами двох мов може траплятися повна відсутність відповідностей. У цих випадках прийнято говорити про так звану **безеквівалентну** лексику. Безеквівалентна лексика – це слова і словосполучення, які не мають ні повних, ні часткових відповідностей у словнику іншої мови. Безеквівалентність зустрічається у двох групах слів:

1. **Власні імена** (особові імена, географічні назви, назви установ, організацій, газет, готелів, пароплавів і т. п.), які не мають постійних готових відповідників у лексичному складі іншої мови і є маловідомими або взагалі невідомими для носіїв іншої мови.

2. Так звані **слова-реалії**, тобто словникові одиниці, які означають предмети, поняття та ситуації, що не існують у практиці іншомовного соціального колективу. У цю групу входять слова, які означають різні предмети побуту, матеріальної та духовної культури, властивої тільки одному народу, наприклад, англ. *muffin*, *toffee*, *butter-scotch*, *sundae*, укр. борщ, розсольник, корж, квас. Сюди ж входять і словникові одиниці, які означають властиві тільки для даного національного середовища політичні та суспільні інститути в явища, наприклад: *lobbyist*, *caucus*, *primaries*, *impeachment*, *drug-store*, *grill-room*, *drive-in*, дружинники, агітпункт, трудова вахта і т. ін.

1.4. Переклад-калька

Переклад-калька полягає в поелементній передачі складних слів і словосполучень. Перекладається кожен окремий компонент цілого, після чого вони усі механічно сполучаються без будь-яких перетворень і змін. Цілий ряд подібних кальок увійшов у словниковий фонд української мови як запозичення з англійської: *skyscraper* – *хмарочос*, *water-tight* – *водонепроникний*, *water-cooled* – *водоохолоджуючий*, *Grand Jury* – *велике журі*, *witch hunt* – *полювання за відьмами*, *to save one's face* – *врятувати репутацію*, *dark law* – *сухий закон*.

1.5. Трансформаційний переклад

У ряді випадків при перекладі безеквівалентної лексики доводиться вдаватися до перебудови синтаксичної структури речення, до лексичних замінів з повною зміною значення вихідного слова або до обох прийомів одночасно, тобто до того, що називається лексико-граматичними перекладацькими **трансформаціями**. Наприклад, *joined thinking*: трансформуючи це «спільне мислення», одержуємо «принцип колегіальності»; *chain-command principle*, дослівно «принцип передачі наказів по ланцюжку», а у трансформаційному перекладі – «принцип субординації». Англ. *glimpse*, яке не має еквівалентів серед українських іменників, часто вживається у висловах *to have* або *to catch a glimpse of*, що дає можливість застосовувати у перекладі дієслово і тим самим удатися до синтаксичної перебудови речення; наприклад, *I could catch glimpses of him to the windows of the sitting-room* можна перекласти: Я бачив, як його фігура відбивалася у вікнах готелю. При передачі українською мовою англійського *exposure*, яке не має прямої відповідності,

у ряді випадків можна вдатися до лексичної заміни; речення *He died of exposure* допускає такі варіанти перекладу: «Він помер від простуди (запалення легенів)», «Він загинув від сонячного удару», «Він замерз у снігах» і т. д. Для правильного вибору одного із цих варіантів треба звернутися до ситуації, про яку йде мова.

Завдання 1. Питання для самоконтролю.

1. Що таке переклад і які завдання теорії перекладу?
2. Які є види перекладу?
3. В чому полягає різниця між еквівалентними і варіантними відповідностями?
4. Коли доводиться застосовувати:
 - а) описовий переклад?
 - б) безперекладну передачу слів?
 - в) переклад-кальку?
 - г) трансформаційний переклад?

Завдання 2. Зарахувати подані слова до еквівалентних варіантних відповідностей у перекладі

safe	accurate
decrysalization	nation
disability	bacillus
bill	secretary
heterodyne	wash
radio-receive	Shakespear
justice	brinkmanship

Розділ 2

Переклад деяких категорій слів

2.1. Переклад складних слів

Складні слова відрізняються від простих своєю структурою, в більшості випадків семантично мотивованою. Більшість із них перекладаються українською мовою способом калькування, як наприклад: *sky-scraper*, *football*, *air-lift*.

Поряд із ними серед англійських складних слів зустрічаються і такі, внутрішня форма яких може ввести в оману перекладача: *half-mast* – не «половина мачти», а «приспущений у знак трауру прапор»; *half-pay* – не тільки «половина плати», але і «офіцер у відставці»; *turncoat* – не «вивернутий піджак», а «ренегат, перебіжчик». Отже, не завжди можна перекладати складні слова по здогадці.

Складні слова займають значне місце серед неологізмів, які можуть бути ще не зареєстровані у словниках. У мові газети і публіцистики часто зустрічаються складні слова з різноманітними синтаксичними зв'язками між компонентами. Вони не піддаються безперекладному запозиченню і не перекладаються калькою. Найчастіше їх передають описовим перекладом, рідше вдається знайти трансформаційний переклад, наприклад: *America-fister* – член (профашистської) організації «Америка понад усе»; *middle-of-the-roader* – прихильник поміркованого курсу; *rubber-stamp majority* – механічна більшість. Тільки в останньому випадку існує трансформаційна відповідність: *dog-eat-dog competition* – озвіріла конкуренція.

Зашифрованістю відзначаються і складні слова периферійних пластів лексики – розмовні, просторічні, жаргонні: *deadhead* – *безнадійний боржник*; *egg-head* –

інтелігент; treasure hunter – дівчина, яка шукає вигідної партії; nightcap – скляночка спиртного перед сном; baby-sitter – няня, що приходить; bog trotter – ірландець.

2.2. Переклад реалій і термінів

Під **реаліями** прийнято розуміти назви предметів і явищ, характерних для життя та побуту певної країни, її історії, етнографії, культури, мистецтва і т. п. **Термінами** називаються точні позначення понять у певній галузі науки, техніки, мистецтва. Терміни, як правило, утворюються спеціалістами і вченими і тому мають точну відповідність в інших мовах, тобто еквівалентний переклад. Реалії виникають мимоволі, у процесі словотворення народу, і оскільки вони відображають національну специфіку, часто завдають великих труднощів для перекладачів. Оскільки це стосується таких випадків, коли у мові перекладу немає відповідного слова через те, що у країні немає предмета, явища або поняття, про які іде мова в оригіналі. Тому реалії у більшості випадків не мають еквівалентів і передаються різними способами залежно від контексту, наприклад: *lunch – другий сніданок*. Навіть позначення часу може створювати певну трудність у перекладі: *two o'clock in the morning* – не «дві години ранку», а «ночі»; *in the afternoon* може означати не тільки «після обіду», але й «після сніданку», і «перед обідом», і «перед вечором», і просто «вдень».

Оскільки термін завжди має певне смислове навантаження і складає ядро речення, важливо передати термін точно, в той час як реалія вимагає розкриття у контексті. У реченні *I took the sleeper up to Glasgo* реалія *sleeper* може мати тільки одне значення – «місце у спальному вагоні», а у книзі N. Shute. *A town Like Alice* (с. 17) залізничний термін уже підказаний першим словом у реченні: *The railway that Japs built with Asiatic and prisoner-of-war labour between Siam and Birma. One man died for every sleeper that was laid.* – Залізницю між Таїландом і Бірмою японці будували руками місцевого населення і військовополонених. Кожна прокладена **шпала** коштувала життя одному працюючому.

2.3. Переклад інтернаціональних слів

При перекладі важливо відрізнити справжні інтернаціональні слова, тобто подібні за написанням та звучанням у різних мовах і тотожні за значенням, від слів, які при своїй зовнішній подібності мають різне значення. Справжніми інтернаціоналізмами можна вважати лише такі слова, які в обох мовах мають однакове значення, як наприклад, термін природничих і точних наук. Але у гуманітарних науках навряд чи можна вважати інтернаціональними навіть такі слова, як «демократія», «соціалізм», «комунізм», «інтернаціоналізм», «революція», оскільки у такі слова в країнах капіталізму нерідко вкладають невластивий їх справжньому значенню зміст.

Велику допомогу перекладачеві з англійської (і на англійську) може надати книга В. В. Акуленка і ін. «Англо-русский и русско-английский словарь ложных друзей переводчика». – М., 1969. У словнику подається детальний аналіз значень більше тисячі англійських слів, які поряд із російськими відповідниками мають ряд значень, що не покриваються російським заголовним словом, наприклад, *accord*: 1) згода, відповідність; 2) муз. акорд; 3) угода, договір.

Поряд із багатьма суспільно-політичними термінами словник В. Акуленка не подає таких трьох псевдо-інтернаціональних термінів, як *internationalism*,

imperialism, rationalization. Наведемо приклади: When the Second World War elevated Roosevelt to a position of world importance, he had consistent history of either isolationism or internationalism. Протиставлення ізоляціонізму допомагає зрозуміти, що автор вживає термін internationalism у значенні «антиізоляціонізм» або «участь у світовій політиці». «Коли під час другої світової війни репутація Рузвельта піднялася до рівня діяча світового значення, його минуле ще не давало підстав вважати його послідовним ізоляціоністом або анти-ізоляціоністом». (Варіант: «або прихильником участі США у світовій політиці»).

Важливо враховувати, що іменник rationalization має не тільки інтернаціональне значення «раціоналізація», але і специфічне, негативне значення в англійській мові: «хитромудре але помилкове пояснення, окозамилування». Наприклад, Equal opportunity for all is a typical capitalist rationalization. – Рівні можливості для усіх – це типове окозамилування, яким користуються капіталісти.

Цього значення іменника немає ні у словнику «Ложных друзей переводчика», ні у словнику Мюллера.

Переважну більшість псевдо-інтернаціональних слів можна віднести до такої ж категорії, коли лише одне із значень є по-справжньому інтернаціональним, наприклад base – база« і ще з десятків інших значень; expert – експерт і знавець, спеціаліст; control – контроль і керівництво, регулювання, загальне планування, нагляд, перевірка і т. ін.; student – студент і вчений, курсант, стипендіат.

2.4. Переклад неологізмів

Велика кількість неологізмів двох категорій (нові слова і нові значення старих слів) влилася в англійську мову після другої світової війни. Неологізми бувають немодельовані (типу *boffin* – учений, дослідник; *gimmick* – махінація, шахрайство; *maverick* – розкольник, відщепенець) і модельовані, серед яких виділяються дві найбільш продуктивні категорії. До першої відносяться слова, які означають абстрактні поняття з суфіксами *-ship*, *-dom*, *-hood*, наприклад: *crowdmanship* – мистецтво впливу на маси; *gamesmanship* – мистецтво вигравати; *showmanship* – уміння показати товар обличчям. Переклад таких неологізмів ґрунтується на значеннях старих слів аналогічної структури: *horsemanship* – мистецтво верхової їзди; *salesmanship* – уміння торгувати.

Дуже поширеними у сучасній пресі є неологізми з суфіксом *-dom* : *moviedom* – працівники кіно, кінодіячі; *filmdom* – галузь кіно, кінематографія; *bogdom* – глухий кут, важкий етап; *gangdom* – організований бандитизм. Менш продуктивним є суфікс *-hood* : *likelihood* – ймовірність, правдоподібність і *parenthood* – спорідненість. Узагальнюючи семантику новоутворень усіх трьох категорій, можна сказати, що вони виражають властивість, якість, уміння, мистецтво, посаду, титул, становище.

До другої категорії належать сполучення дієслів + *in* зі спільним значенням «демонстрація протесту»: *pray-in* – демонстрація протесту в церкві; *apply-in* – демонстрація протесту при наймі на роботу; *ride-in* – демонстрація проти дискримінації в автобусах; *study-in* – демонстрація протесту проти дискримінації у навчальних закладах.

До модельованих неологізмів відносяться і новоутворення з префіксом *off-*: *off-the air* – знятий з програми радіомовлення; *off-the-cuff* – імпровізований; *off-the-peg* – стандартний, готовий; *off-the-record* – неофіційний, конфіденційний, не для преси.

Серед неологізмів складних слів немало таких, внутрішня форма яких обманлива або не досить «прозора» і може привести до неправильного перекладу. Наприклад: *back-seat driver* – непрошений порадник; *beggar-my-neighbor* – людина, яка домагається свого, не гребуючи ніякими засобами; *bomb-squatter* – учасник сидячої демонстрації проти атомної бомби; *soap-opera* – мильна опера; рекламна радіопостановка.

Не менш «загадкові» і неологізми, утворені шляхом скорочення слів: *Gopster* – член республіканської партії (GOP – Grand Old Party), *G-man* – агент ФБР; *oakies* – полонені різних країн, яких вивезли в Німеччину під час другої світової війни.

Значно більше з 1939 року з'явилося неосем (нових значень старих слів), ніж неологізмів – новоутворень. Досить вказати на типові розширення значень таких слів, як *showdown* і *tie-in*. Перше з них і до сьогоднішнього дня представлено у словнику Мюллера двома значеннями: розкриття карт, відвертий обмін думками. Однак уже в додатку, складеному Е. Партріджом до словника Г. С. Уайлда (H. C. Wyld. The Universal Dictionary, 1959) наведено третє і четверте значення цього слова: 3) ультиматум, диктат; 4) рішуче зіткнення. Логічно виправданий і розвиток значень *tis-in* від «таємної угоди, змови» до «примусового асортименту», «штучного підвищення або роздування цін». Неосема, звичайно, зберігає логічний зв'язок із вихідним значенням слова.

2.5. Транслітерація і транскрипція

Транслітерація полягає в передачі англійських слів за графічним принципом, тобто шляхом передавання букв, а не звуків. Цей в корені неправильний метод часто приводить до спотворення імен. Так, наприклад, D. Show зараз значиться в українській мові як Шоу, хоча по-англійськи вимовляється Шо.

Слід визнати, що і спосіб **транскрипції**, тобто фонетичної передачі імен, теж недосконалий через неможливість точної передачі звуків, які відсутні в українській мові. «Th» передається то як «Т», то як «С». Спірант «Н» передається то буквою «Г», то «Х». Буква «W» передається то фонетично як «У», то графічно як «В». У таких випадках можна керуватися тільки традицією: якщо це або подібне ім'я уже перекладалося, то потрібно наслідувати цей приклад, а щоб дізнатися, чи існує традиційне українське чи російське написання цього імені, немає іншого засобу, як пошуки в енциклопедіях, довідниках, спеціальній літературі. Якщо подібне ім'я ще не зустрічалось, то слід в'яснити, як воно звучить по-англійськи у вимовному словнику Джоунза.

Завдання 1. Питання для самоконтролю:

1. Якими способами перекладаються складні слова?
2. Що таке реалії і терміни і які вимоги до їх перекладу?
3. Яка різниця в перекладі інтернаціоналізмів у точних і гуманітарних науках?
4. На чому ґрунтується переклад модельованих неологізмів?
5. У чому полягає різниця між неологізмом і неосемою?
6. Що таке транслітерація і транскрипція?

Завдання 2. Передайте власні імена і назви способом транскрипції українською мовою.

Prank Hardly
Hughes

Harwell
Yorkshire

William
Wilson
New Hampshire
Truth
Somersetshire

Hartford
Petersburg
William Somerset Maugham
Graham Greene
Southampton

Розділ 3

Проблеми широкого контексту

3.1. Залежність перекладу слів від контексту

У практиці перекладу, як правило, не окреме слово або словосполучення, а мінімум закінчене речення є тією основною одиницею, якою оперує перекладач. Однак у багатьох випадках, особливо в перекладі художнього або публіцистичного тексту, переклад речення залежить від характерних особливостей – жанрових, стилістичних, індивідуально-авторських – всього тексту, що перекладається. І все-таки, навіть мінімальний контекст – контекст словосполучення – дає підставу для точного вибору українського відповідника.

а) Залежність перекладу слова від вузького контексту

Цікавий своєю багатогранністю прикметник *public*, який набуває різних значень у перекладі термінологічних словосполучень: *public opinion* – громадська думка; *public man* – політичний діяч; *public official* – службовий відділу інформації; *public school* – закритий середній учбовий заклад для хлопців (привілейований); *public house* – пивна.

Слово *law*, яке може мати у вузькому контексті значення: закон, право, суд, інколи вимагає у перекладі інших відповідників: законність, правова норма, правопорядок. *Law and order* – законність і порядок; *civil law* – цивільне право; *the strengthening law* – зміцнення правопорядку.

Коли в термінологічній функції вживається смислова група, то з часом вона теж набуває еквівалентної відповідності в перекладі, наприклад: *severance of diplomatic relations* – розрив дипломатичних відносин; *to move to report progress* – внести пропозицію про припинення дебатів; *school age limit* – вікова межа обов'язкового навчання.

Однак не завжди можна покладатися на єдиний відповідник, який подається у словнику. Стале речення постійного, але не фразеологічного складу звичайно не має єдино можливого еквівалентного перекладу, а перекладається варіантно (вибірковими еквівалентами), наприклад: *It was a case of mistaken identity* – «Я (ти, ви, він) не розпізнав», «Ви помилково вважали мене за іншого». Переклад речення дуже рідко може бути незалежним від більш широкого контексту.

б) Залежність перекладу слова від широкого контексту

Виявляється тоді, коли в межах речення немає вказівного мінімуму, який допомагає розкрити значення невідомого англійського слова. До широкого контексту, який виходить за межі одного речення, доводиться звертатись і тоді, коли зміст цілого речення не допомагає з достатньою точністю, в якому значенні вжито певне слово.

У статті про землетрус говориться про те, що найбільша гребля в Алжирі, на річці Фодда, дала тріщину, *but the engineers repaired the breach*. Іменник *engineer* має не менше п'яти різних значень і в цьому реченні немає ніяких указівок на те, в якому саме значенні вжито це слово. Зате в попередньому абзаці є словосполучення, яке розкриває зміст слова *engineers*. *As dawn broke over the devastated buildings, the first*

army lorries rumbled into the town. – Коли над розвалинами почало світати, перші армійські вантажні машини з гуркотом в'їхали в місто.

Слова *army, lorries* і складають у цьому випадку вказівний мінімум. Якщо у місто, що потерпіло від землетрусу, були направлені військові загоны, то *engineers – canepи*. Переклад слова визначається тут широким контекстом, причому знайдений відповідник – еквівалент.

3.2. Залежність перекладу слів від ситуації

Під ситуацією висловлювання мається на увазі уся додаткова інформація: як та, що впливає із змісту матеріалу, з якого робиться переклад, так і те, що знаходиться за його межами, однак необхідна для досягнення адекватності перекладу. До основних чинників, які визначають ситуацію висловлювання, належать: 1) час дії; 2) місце дії і 3) ідейна спрямованість висловлювання.

Важливо мати на увазі, що чинники, які визначають ситуацію, можуть знайти, а можуть і не знайти відображення у тексті, що перекладається, тобто можуть бути позамовними. У такому випадку перекладач зобов'язаний з'ясувати ситуацію із будь-яких джерел. Так, наприклад, один із парламентських звітів, опублікованих в газеті «Морнінг Стар» восени 1966 року, згадує С. Сільвермена, *the oldest abolitionist in the House of Commons*. У словнику Мюллера слова *abolitionist* немає, але є абстрактне поняття *abolitionism* – іст. Аболиціонізм (рух за визволення негрів у США). Цілком очевидно, що містер Сільвермен ніякого відношення до визволення негрів мати не міг. У самій статті ніяких інших відомостей про нього немає. Тільки із додаткових джерел (із довідника «Who is who», або із англійської преси) перекладач може дізнатися, що С. Сільвермен був одним із ініціаторів руху за скасування смертної кари в Англії і автором відповідного законопроекту, який став законом 1 грудня 1965 року. Звичайно, якщо б слово *abolitionist* стосувалось Америки першої половини минулого століття, то воно б мало вказане в словнику значення. У двадцяті роки ХХ століття у США це слово набуло іншого значення. Суперника Гувера на президентських виборах 1928 року Сміта теж називали *an abolitionist*, що означало «прихильник скасування сухого закону». Отже, у перекладі тексту події минулого для з'ясування окремих деталей нерідко доводиться звертатись до довідкової та історичної літератури.

3.3. Використання словників у процесі перекладу

Двомовні (паралельні) словники. Паралельний словник дає переклад слів іншою мовою. Наприклад, англо-російський словник В. К. Мюллера містить 70000 слів і висловів. Омоніми позначені у словнику римськими цифрами, окремі значення – арабськими. Відтінки значень відокремлені крапкою з комою, українські синоніми – комою. Наприклад, *gain n.* – 1) прибыль, выгода; 2) доходы; заработок; выигрыш і т. п.; 3) увеличение, прирост, рост. При користуванні англо-російським чи англо-українським словником перекладач може натрапити на такі типові випадки:

1. Словник дає тільки один відповідник (еквівалент).

2. Словник дає декілька відповідників англійській англійському слову (варіантів).

3. Ні один з наведених у словнику відповідників не може бути використаний. У такому випадку перекладач повинен вибрати один із трьох шляхів: а) взяти за основу одне із наведених у словнику значень і, відштовхуючись від нього, вивести шукане значення слова в певному контексті; б) зіставляючи усі наведені словником значення, вивести загальне, ширше значення і, виходячи із нього, знайти правильний

переклад слова; в) інколи є можливість за двома близькими до шуканих словниковими значеннями встановити проміжне, яке не перекладене у словнику.

Поява «Большого англо-русского словаря» у двох томах, укладеного під керівництвом проф. І. Р. Гельперіна (1972), стало великою подією у радянській лексикографії. Словник містить 150 тисяч слів. Новаторське значення його можна коротко охарактеризувати так:

1. У словнику широко застосовується розкриття контекстуальних значень слів, що має велике значення для теорії та практики перекладу.

2. Словник застосовує комбіновану систему перекладу і пояснення значень слів і часто вдається до функційного способу розкриття смислової структури слова.

3. На відміну від попередніх, у новому словнику подається адекватний у стилістичному відношенні переклад слів, словосполучень та фразеологічних одиниць і багатьох стандартних висловів.

4. У словнику наведені ілюстративні приклади, які показують розгалужену багатозначність і широту семантичного діапазону англійської лексики.

5. Великим кроком уперед є відмова укладачів словника від позначки «сленг» і розподілу всіх лексичних одиниць цієї категорії між функціонально-стилістичними пластами: лексико-розмовним, просторічним і грубим.

Головною заслугою словника є те, що це не словник вокабул, а словник словосполучень. Смилова структура цілого ряду багатозначних слів розкрита в мікроконтексті – у словосполученнях та коротких фразових прикладах, що має величезне значення для перекладача.

Серед англо-українських словників слід відзначити словники М. Л. Подвезька та Ю. А. Жлуктенка.

Тлумачні словники. Яким би досконалим не був двомовний словник, навіть висококваліфіковані перекладачі завжди користуються тлумачними словниками. По-перше, вокабуляр великих тлумачних словників містить багато інформації енциклопедичного характеру, яка відсутня у двомовних словниках. По-друге, перекладом не завжди можна з достатньою точністю і повнотою розкрити всю сукупність значень англійського слова. По-третє, оскільки українські слова в перекладі мають свої значення і відтінки, яких може й не бути у відповідних англійській англійських словах, то весь обсяг значень останніх залишається невизначеним. По-четверте, перекладач, зустрівшись з новим словом, яке ще не зареєстроване у словнику, може вивести значення, звернувшись до етимології спорідненого неологізму слова. Ще частіше етимологія може допомогти при визначенні значення неосеми, тобто нового значення старого слова.

Найкращим і найбільш повним тлумачним словником англійської мови вважається «A New English Dictionary on Historical Principles». Він складається з 13 томів, з яких 12 – основні і один – додатковий. Великим авторитетом користується також «Webster's New International Dictionary 4rd ed. 1967». Деякі тлумачні словники головним чином американські, дають у вигляді додатків список неологізмів, інші – багатий довідковий матеріал.

Словники словосполучень. Відомі лише два словники, спеціально присвячені стійким, але вільним словосполученням: це «J. Rodale. The World Finder» і «Albrecht Reum. Dictionary of English Style». У словнику Родейла наведені словосполучення двох категорій: іменники з прикметниками і дієслова з прислівниками. Наприклад, до іменника *food* подано більше 50 означень, в тому числі таких, як *spiritual*, *marvelous*,

delicious, tempting, superb. Словник може принести безперечну користь під час розв'язання важливого питання про стандартність чи оригінальність епітета в тексті, що перекладається.

Словник Ройма (Dictionary of English Style) містить у собі статті іменників, дієслів і прикметників і наводить поряд з найпростішими двочленними сполученнями і цілі фрази з розмовної мови. Ряди сполучень складені в ньому більш раціонально, ніж у Родейла: означення відібрані більш старанно, ряди значно коротші, але зате відібрані найбільш характерні й стандартні сполучення. Наприклад, до іменника *happiness* – *pure, cloudless, passing, transitory*.

Словники синонімів допомагають вибрати слово з синонімічного ряду. Вони діляться на дві категорії: пояснювальні та серійні. До пояснювальних належать найбільш відомі словники Меррієм-Вебстера, Кребба, Коллінза, а також словник Гіндельсмана. Є також багато серійних словників, у яких синоніми подаються без пояснень. Найкращі з них – словники Соулі, Аллена, Девліна, Наттола, не кажучи вже про десятки інших, число яких постійно зростає.

Особливе місце займає так званий ідеологічний словник Роже «Thesurus of English Words and Phrases», корпус якого ділиться на шість розділів: абстрактні відношення, простір, матерія, інтелект, воля, почуття. Кожен з цих розділів розпадаються на окремі теми, загальна кількість яких рівняється одній тисячі. Цей словник може у складних випадках надати велику допомогу перекладачу.

Так, у главі про вбивство президента Лінкольна Ф. Буж згадує про тодішнього військового міністра Стентона і називає його *the ambitious and ruthless War Secretary*. Ні один із тлумачних словників не дає іншого розкриття значення прикметника *ruthless*, як «безжалісний», «безпощадний». Така характеристика не має до Стентона ніякого відношення. Словник Роже в числі синонімів *ruthless* приводить *stopping at nothing* – «який ні перед чим не зупиняється», «нерозбірливий в засобах», «який не гребує ніякими засобами», «безсовісний», що точно відповідає характеру Стентона.

Словники сленгу. Словники прислів'їв, приказок, цитат. Найбільш повним, хоча й дещо застарілим словником англійського сленгу є «Dictionary of Slang and Unconventional English». Новіший словник американського сленгу: Wentworth and Flexner. «Dictionary of American Slang». Найбільш повним є словник прислів'їв, приказок, які зустрічаються у літературі XVIII–XX століть.

Найскладніше завдання для перекладача – передати правильно цитату, особливо коли в оригіналі не вказане джерело, звідки вона запозичена. Найбільш надійним довідником цитат є «The Oxford Dictionary of Quotations». Повнішим, втричі більшим, ніж Оксфордський, є В. Stevenaon «A Home Book of Proverbs», N. Y., 1948. Старим, але досить повним словником цитат є J. Bartlett «Familiar Quotations», London, 1937.

Завдання 1. Питання для самоконтролю:

1. Якою основною одиницею оперує перекладач у практиці перекладу?
2. У чому полягає специфіка перекладу слів залежно від вузького і широкого контекстів?
3. Що мається на увазі від ситуацією висловлення і які чинники її визначають?
4. Як визначаються позитивні чинники висловлювання?
5. Які є види словників і як ними користуватися?

Завдання 2. Перекласти подані речення з урахуванням вузького контексту, в якому вжито слово attitude:

He has a friendly attitude towards all. There is no sign of any change in the attitudes of all sides. He stood there in a threatening attitude. He is known for his anti-Soviet

attitudes. She has a very rare attitude of mind.

ТЕМА 3 ГРАМАТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Розділ 1

Проблеми вузького контексту

1.1. Визначення граматичних трансформацій

Під граматичними трансформаціями слід розуміти перетворення структури речення в процесі перекладу для відтворення найточнішої відповідності англійському реченню на матеріалі української мови із збереженням єдності змісту і форми. Це вже буде нова єдність, яка відповідає нормам мови перекладу. Граматичні трансформації складаються з таких операцій:

- 1) зміна структури речення;
- 2) зміна порядку слів;
- 3) заміна частин мови і членів речення;
- 4) додавання слів;
- 5) опущення слів з граматичних причин.

1.2. Функціональний принцип передачі граматичних форм та синтаксичних конструкцій у перекладі

Аналітична будова української мови створює умови для багатофункціональності граматичних форм і синтаксичних конструкцій. Тому в процесі перекладу необхідно в першу чергу врахувати конкретну функцію кожної форми та конструкції, щоб правильно передати її значення. Смилова функція кожної граматичної форми і синтаксичної конструкції може визначатися такими чинниками:

- 1) синтаксичною функцією;
- 2) логічною (смиловою) структурою речення;
- 3) особливостями його лексичного наповнення;
- 4) контекстом речення.

1. Залежність передачі граматичних форм у перекладі від їх синтаксичної функції.

Важливо враховувати, що навіть «однойменні» граматичні форми, тобто такі, які відносяться граматики до однієї і тієї ж самої частини мови в англійській та українській мовах, підпорядковуються цій складній функціональній залежності так само, як і форми і конструкції, що не мають формальної відповідності в українській мові. Наприклад, форма минулого часу дієслова в підрядному з'ясувальному реченні може мати в англійській мові функцію узгодження часів.

Dr. Ramsey <u>said</u> that the death	Доктор Рамзей <u>заявив</u> , що смертна
nalty <u>contained</u> features that were	кара в багатьох відношеннях
morally unjustified (The Guardian).	<u>суперечить</u> принципам моралі.

Природно, що при перекладі узгодження часів, не властиве українській мові, не передається. Present Perfect, який не має в українській мові формальної відповідності, може виконувати функцію теперішнього і минулого часу і передаватися відповідно в перекладі:

Members of the House of Commons
have received salaries since 1911.

Члени палати громад одержують
зарплату з 1911 року.

Минулий час дієслова (одержувати зарплату) вказував би на те, що тепер вони її не одержують. Present Perfect часто має функцію дії або стану, які почалися в минулому і продовжуються тепер. Інколи це слід підкреслити і в перекладі.

Anti-Trust laws have been interfered
With by our big business barons.

Закони проти трестів порушувались
і продовжують порушуватися
королями великого бізнесу.

2. Сміслова структура речення нерідко має вирішальне значення при виборі конструкції в перекладі. Звичайне коротке повідомлення про подію на транспорті в англійській газеті може мати граматичну форму, допустиму і в українській мові, наприклад «*A train and bus crash killed two*». Але сміслова структура цього речення неможлива в українській мові: «*Зіткнення поїзда з автобусом вбило двох чоловіків*». У перекладі необхідна повна реконструкція речення і, звичайно, не з граматичних причин, а відповідно до логіки передачі подібного повідомлення українською мовою. «У наслідок зіткнення поїзда з автобусом загинуло два пасажирів».

Сміслова структура речення визначається вибором його головних і другорядних членів, постановкою логічного наголосу, інтонаційним членуванням. Одна і та ж сміслова структура може реалізуватися різним лексико-фразеологічним матеріалом.

3. Залежність передачі граматичної форми від її лексичного наповнення. Інколи переклад фрази ускладнюється трудностю знайти відповідність якому-небудь одному із її складових слів. У таких випадках потрібно перекладати шляхом зміни форми слова. *Drowning is the biggest killer of children and teenagers according to the World Health Report issued in Geneva yesterday.* У цьому реченні нелегко знайти відповідність першому слову, оскільки в українській мові немає відповідного іменника від дієслова «тонути». Тому доводиться вдаватися до описаного перекладу слова *drowning*. Згідно зі звітом Всесвітньої організації охорони здоров'я, опублікованим учора в Женеві, найбільший процент дітей і підлітків, які гинуть від нещасних випадків, припадає на тих, що втопилися.

У цьому прикладі повна реконструкція речення обумовлена і неможливістю зберегти логічну структуру англійської фрази через невластивий українській мові вибір підмета і присудка.

4. Залежність передачі граматичної форми від контексту.

Типовим прикладом впливу контексту на вибір конструкції і порядку слів у перекладі є залежність репліки в діалогічній мові. Так, наприклад, у фюльєтоні А. Бухвальда «Про дослідження гірських порід» наївного вченого, який прийшов просити субсидій у якусь установу під вивіскою «Фонд допомоги вченим», а в дійсності філіал ЦРУ, пропонують перекинути на Кубу або в Китай, і на його здивований погляд агент відповідає: «*I'll put the questions*». Логічний наголос у цій репліці падає на особовий займенник, який в українському перекладі повинен бути в кінці речення: «*Питання буду ставити я*».

Параграфування. У багатьох повідомленнях, взятих із англійських та американських газет, майже кожне речення починається з абзацу. Було б неправильно зберегти цю велику кількість абзаців в перекладі газетного тексту, як це прийнято в перекладі книг та журнальних статей. Необхідно перевірити, чи немає

між окремими суміжними абзацами статті логічного зв'язку, і в усіх випадках, коли він виявлений, ліквідувати непотрібний абзац.

1.3. Порядок слів і структура речення в перекладі

Дуже важливо враховувати принципову різницю між порядком слів в українській та англійській мовах. Англійський порядок слів має перш за все граматичну функцію. Для більшості повідомлень інформаційного характеру в англійських і американських газетах характерне таке розміщення слів, яке вимагає зміни в перекладі українською мовою. Типова побудова англійської фрази така: спочатку група підмета, потім – група присудка. Головне – центр повідомлення – ставиться на першому місці. Подобиці повідомлення – обставина місця і обставина часу – в кінці.

A protest rally against the Government Rents Act is to be held in Doncaster tomorrow. (Morning Star, Sept. 22, 1972, p. 5).

Завтра в Донкастері відбудеться демонстрація проти урядового законопроекту про підвищення квартирної плати.

Як бачимо, в українському перекладі прямо протилежний порядок слів. На першому місці другорядні члени речення: обставини часу і місця, потім – присудок і на останньому місці – група підмета. Підмет у цьому прикладі є поширеним членом. Наведений приклад перекладу особливо характерний для таких коротких повідомлень, усі елементи яких складають «нове» і де підмет уводиться неозначеним артиклем.

Наведемо складніший приклад:

United States and Chinese negotiations held the fifth session of their talks on the problem of civilian repatriation at UN head-quarters in Geneva today (D. W.).

Сьогодні в Женеві в будинку ООН відбулося п'яте засідання представників США і Китаю з питань репатріації цивільних осіб.

Це речення потребувало корінної перебудови в перекладі:

- 1) усі три обставини часу і місця поставлені на початку речення;
- 2) підмет англійського речення переданий означенням у родовому відмінку до підмета «засідання» – «представників США і Китаю»;
- 3) прямий додаток – the fifth session of their talks – став підметом – «п'яте засідання»;
- 4) присудок стоїть перед підметом;
- 5) у перекладі означення до слова «осіб» – «цивільних осіб», бо словосполучення «цивільна репатріація» в українській мові неможливе.

Перебудова складного речення інколи необхідна і тому, що в українській мові логічний зв'язок елементів речення вимагає іншого порядку слів, ніж в англійській, наприклад:

He started back and fell against the railings trembling as he locked up (Thackeray).

Поглянувши вгору, він відсахнувся і, весь тремтячи, притулився до огорожі.

Хвилювання Родона викликано тим, що він подивився вгору, і це обумовило розміщення елементів в українському реченні.

She had said she was in bed and ill (Thackeray).

Вона писала, що хвора і лежить у ліжку.

Перебудова речення при перекладі потрібна і в тих випадках, коли підмет виражений великою групою з багатьма означеннями і короткий присудок ритмічно «не витримує» такої громіздкої групи підмета:

An important landmark in the creation of fraternal unity between the youth of Britain and of colonies in Asia, Africa and America has been reached (D. W.).

Був досягнутий важливий етап у створенні братерської єдності між молоддю Англії і англійських колоній в Азії, Африці і Америці.

1.4. Переклад речень з інверсією

Зворотний порядок слів, тобто інверсія, викликається стилістичними і смисловими вимогами. Завдяки строгому порядку слів в англійському реченні інверсія являє собою дуже виразний емоційний засіб. В українській мові інверсія не має такої виразної сили через вільніший порядок слів. Тому в передаванні англійської інверсії в перекладі часто доводиться користуватись яким-небудь іншим засобом, щоб зберегти ту ж ступінь виразності. Наприклад:

Gone is the pretence that only Russian «intransigence» stops the banning of the bomb (D. W.).

Більше не можна робити вигляд, що тільки «непоступливість» росіян перешкоджає забороні атомної бомби.

Емфаза інвертованого англійського речення передається прислівником «більше». Так само передається в перекладі інверсія у такому реченні:

Reductions there have been (D. W.).

Скорочення дійсно мали місце.

Особливий інтерес викликає ефект, який створюється інверсією у наведеному нижче уривку з роману Діккенса «Записки Піквікського клубу».

Out came the chaise, in went the horses, on sprang the boys, in got the travelers.

Дружно викотили карету, миттю впрягли коней, жваво скочили кучери на козли, і мандрівники поспішно сіли в карету.

Динамічний опис, виражений прийменниками в англійському реченні, переданий у перекладі лексичним засобом.

Інверсія в англійській мові не завжди буває емоційним засобом. Іноколи нею користуються, щоб підкреслити логічний зв'язок між реченнями. Наприклад:

First results in today's West German election show the Government Christian democrats maintaining their position. On the vote the following needs to be mild. (D. W.).

Перші повідомлення про результати сьогоднішніх виборів у Західній Німеччині свідчать про те, що урядова партія ХЛС зберігає свої позиції. З цього приводу треба сказати ось що.

1.5. Перебудова речення залежно від типу присудка

Просте речення іноколи вимагає перебудови у зв'язку з незбігом типів присудка в англійській та українській мовах, наприклад:

Their summits are bare and windswept.

На їх оголених вершинах гуляє вітер.

У цьому перекладі перший предикативний член передається означенням, а другий – підметом і простим присудком.

Складний присудок з дієсловом-зв'язкою замінюється простим дієсловом, при цьому іменна частина передається прислівником.

Traffic was in chaos.

Вуличний рух був повністю порушений.

The Executive board has been quick to realize that it must bring a number of problems to the fore (D. W.).

Виконавчий комітет швидко зрозумів, що повинен висунути низку питань.

Дієслово-зв'язка to be в теперішньому часі в українській мові звичайно опускається. Однак у науковій, офіційній або газетно-публіцистичній прозі вона часто перекладається дієсловами «являти собою», «входити», «виявлятися» і т. ін.

The terrestrial globe is a member of the solar system.

Земна куля входить у сонячну систему.

Зворот there is теж викликає певні труднощі в перекладі, вимагаючи перебудови речення. Наприклад:

And there is the famous lime-tree in front of the City-Hall.

І перед ратушею стоїть знаменита липа.

Конструкція з уставним there is уживається для повідомлення чогось нового про предмет чи явище, про його наявність чи відсутність, тому не виключена можливість його перекладу простим дієсловом залежно від контексту.

I turned round, there was Penelope flying after me like mad.

Я оглянувся і побачив Пенелопу, яка ...

Під час перекладу речень, які починаються з цього звороту, на перше місце виносяться обставина місця або часу, а дієслово або опускається, або замінюється простим реченням.

There has been talk in past months in using some of the bigplanned investments for improving social conditions in Accra.

На протязі останніх місяців йшли розмови про те, щоб використати частину крупних запланованих капіталовкладень для покращення комунального обслуговування в Аккрі.

Особливий тип присудка в англійській мові являє собою так званий «груповий присудок» (group verb predicate). Присудок цього типу утворюється від словосполучень найбільш уживаних дієслів: to have, to take, to give, to get з іменником.

He had a wash and a smoke.
He gave the coat a brush and a shake.

Він помився і викупив цигарку.
Він почистив пальто щіткою і стріпнув його.

Присудок цього типу перекладається українською мовою простим присудком, але інколи при цьому вводиться додаткове слово: «викупив цигарку», «почистив щіткою» і т. ін., що передає значення іменної частини групового присудка.

1.6. Переклад багаточленних атрибутивних груп у газетних заголовках

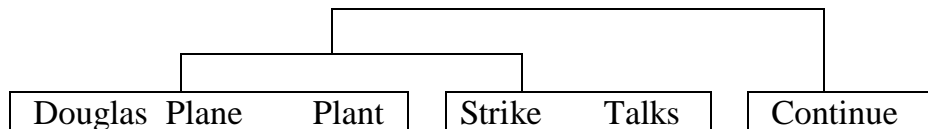
Багаточленні препозитивні групи із складним синтаксичним зв'язком між компонентами являють собою найхарактерніше явище англійської мови. Їх значне поширення в газеті і науково-технічній літературі пояснюється в першу чергу

прагнення до стислості і більшої економії, яка досягається їх застосуванням. Виняткова різноманітність синтаксичних зв'язків навіть у найпростіших сполученнях (іменник + іменник + іменник) дає змогу досягнути в англійській мові як стислості, так і ясності вислову виявляється і в перекладі українською мовою, для якої подібні конструкції не властиві.

Не випадково багаточленні препозитивні сполучення можна найчастіше зустріти в газетних заголовках, які друкуються великим шрифтом і тому повинні бути по можливості короткими. Ось типовий приклад заголовка, який складається з чотирьох іменників: *House Labour Subcommittee Hearing*. Перші три іменники мають атрибутивну функцію. Визначальним суб'єктом служить четвертий. З нього і слід починати переклад, розкриваючи значення кожного члена всієї групи у зворотному порядку: «Засідання підкомітету з праці при палаті представників».

Нерідко препозитивна група іменників супроводжується дієсловами *Douglas Plane Plant Strike Talks Continue*.

Для розшифровки цього заголовка необхідно розбити його на смислові групи. Як це видно зі схеми, перші чотири члени вжиті атрибутивно, причому два перших визначають слово *plant*, а всі чотири разом – *talks* і в цілому складають групу підмета, тоді як присудок складається із одного дієслова *continue*. Графічно синтаксичні зв'язки між компонентами цього заголовка можна зобразити так:

Однак у перекладі, очевидно, доведеться вставити проміжну ланку між словами «переговори» і «страйк», оскільки ясно, що переговори йшли про припинення страйку.

«Переговори про припинення страйку на літакобудівному заводі Дугласа продовжуються».

Доповнення слів у перекладі заголовків багатьох типів – нормальне явище. У характерному для газетної інформації заголовку *Crash Pilot Dies* дієслово *dies* у теперішньому часі завжди означає уже здійснений факт, а *crash* аварію літака. Загалом це повідомлення можна перекласти так: «Пілот, літак якого розбився, загинув», або «Потерпілий аварію пілот загинув».

Труднощі у розшифруванні багаточленних заголовків інколи виникають тоді, коли першим компонентом групи є прикметник. У таких випадках необхідно визначити, до якого із членів належить це означення. Наприклад, у сполученні *Minor Oil Company Executive Indicted* з граматичної точки зору можливі два варіанти: прикметник може належати до другого або до третього іменника. Тільки знання ситуації, тобто того факту, що у США немає дрібних нафтових компаній, дає підставу перекласти так: «Молодший член адміністрації нафтової компанії притягнений до судової відповідальності».

І тільки після прочитання всієї статті можна правильно перекласти заголовок: *New Fuel Research Method* як «Новий спосіб дослідження пального» чи «Спосіб дослідження нового пального».

Особливої уваги вимагають заголовки, які містять омонімічні граматичні форми, наприклад, дієслово із закінченням на *-ed*, яке може бути або *Participle II* або

Past Indefinite, наприклад: *Roosevelt Warned against War Danger*. У цьому прикладі із «New York Times» 1940 року тільки знання ситуації у США в цей час підказує, що не Рузвельт остерігає проти втягнення США у війну, а його остерігають політичні противники-республіканці. *Nixon Asked to hold More Press Meetings* (International Herald Tribune, December 9, 1970).

Зміст цього речення не викликає сумніву: президенту США не потрібно ні в кого просити дозволу на проведення прес-конференцій. *Asked* – тут *Participle II*.

Позамовний чинник, а простіше кажучи, здоровий глузд підказує правильність питання у розв'язанні цього питання.

Motorist Refused Licence (Morning Star).

Важко припустити, щоб який-небудь автомобіліст відмовився від прав водія. Можна з упевненістю перекласти: «В автомобіліста відібрали права».

Атрибутивні групи, які є фразеологічною єдністю, можуть розглядатися як епітети. Наприклад, *the brink-of-war action* – «Дія продиктована політикою балансування на грані війни». Для перекладу введені для додаткових слова «продиктовані політикою».

У статті, присвяченій сесії Ради НАТО, зустрічається аналогічна атрибутивна група: *The 15-fingers-on-the-trigger theory* (D. W.). – «Теорія стану бойової готовності 15 країн-учасниць НАТО».

Такі групи мають дуже компактний характер завдяки тісному синтаксичному зв'язку і тому вимагають, як і в цьому випадку, описового перекладу.

Фразеологічні атрибутивні групи зустрічаються як у художній літературі, так і в усній розмовній мові:

A happy-go-lucky-fellow.

He greeted him in his usual
hail-fellow-well-met manner
(Wodehouse).

An I've-told-you expression
on her face.

A handful of dates and a cup
of coffee habit.

Відчайдушний парубок.

Він привітав його, як звичайно,
по-приятельськи, із властивою
йому товариськістю.

На обличчі її ніби було написано:
«Я ж тобі говорила».

Звичка харчуватися жменькою
фініків та чашкою кофе.

Деяку небезпеку для перекладача містить у собі заголовки газет із словосполученнями, які є омонімічні фразеологічним. *London Indian Summer to Open June, 2*. Звичайно, у цьому випадку *Indian summer* не є фразеологічною єдністю «бабине літо», оскільки в цьому оголошенні точно вказана дата відкриття курсів – червень місяць, і речення перекладається: «Літні курси для індологів у Лондоні відкриваються 2 червня».

1.7. Передавання пасивного стану в перекладі

Уживаність пасиву в українській мові має вирішальне значення у перекладі англійських пасивних конструкцій.

For years the British film industry has been stifled by Hollywood (Dally Worker).

Таке і йому подібні речення слід перекладати, замінивши пасивний стан активним: «Роками англійська кінопромисловість знаходиться в лаптах Голлівуду».

Структура речення з декількома присудками в пасиві, які належать до одного підмета, звичайно вимагає перебудови в перекладі.

At the Teheran Conference
F. Roosevelt was accompanied
by Harry Hopkins and joined by
Averall Harriman (New York Times).

На Тегеранській конференції
Ф. Рузвельта супроводжував
Гаррі Гопкінс, і там до них
Приєднався Аверелл Гарріман.

Вибір засобів для передачі пасиву в перекладі залежить і від лексичного змісту дієслів: *He was shown into the drawingroom. Його провели у вітальню.* Пасив у цьому реченні безперечно має функцію «невказівки на носія дії». Неважливо, хто саме ввів чи провів певну особу у вітальню. Аналогічні фрази з дієсловом у пасиві зустрічаються в англійській мові дуже часто:

The bed had not been slept in,
Are you waited on?
His request has been complied.

Постіль була незім'ята,
Вас обслуговують?
На його прохання зважили.

У всіх цих випадках дійова особа не вказана і в українській мові їм найчасніше відповідають неозначено-особові речення.

1.8. Передавання інфінітива та інфінітивних конструкцій

У більшості випадків тільки смислова функція інфінітива дає змогу визначити її синтаксичну функцію. У цьому прикладі інфінітивний зворот має приєднану функцію або функцію наслідку:

A great number of Scandinavian
families went to England never
to return (O. Jespersen).

Багато скандинавських сімей
переселилися в Англію і
залишилися там назавжди.

Переклад «щоб залишитись там назавжди» був би неправильний, оскільки означав би: *приїжджаючи, вони вже знали, що не повернуться.*

Контекстуальна залежність перекладу інфінітивних конструкцій, як уже було вказано, має вирішальне значення в перекладі інфінітива після *the first* або *the last*.

He was the first (the last) to speak at the meeting.

Залежно від попереднього або подальшого контексту це речення може означати: «*повинен був виступати на зборах першим (останнім)*», або ж «*Він виступав на зборах першим (останнім)*».

1.9. Передавання герундія і герундіальних конструкцій

Герундій за формою не відрізняється від дієприкметника І, хоча, на відміну від дієприкметника, виражає не просто ознаку предмета або особи, а знаходиться з ним в більш складних синтаксичних зв'язках. Якщо *A dancing child* – танцююча дитина, *dancing* – герундій, як і в сполученні *a dancing hall* – зал для танців.

Таким чином, у перекладі герундія розкриваються складніші взаємовідношення між ознакою і предметом, ніж у перекладі дієприкметників.

Особливості англійського герундія – поєднання в собі властивостей дієслова та іменника – природно відбиваються і на перекладі речень з герундієм. На відміну від інфінітива, герундій означає дію у процесі протікання в узагальненій формі. Особливо ясно це проявляється в герундії, який виконує функцію підмета:

Keeping with the times has become
an absolute necessity in this
complex society of ours.

Іти в ногу з часом стало настійною
необхідністю складного суспільства,
В якому ми живемо.

Тут герундій виражає дію, яка в українській мові найкраще перекладається інфінітивом. Коли ж герундій виражає результат дії або стану, то найчастіше йому буде відповідати іменник:

Part of the financing came of selling shares to farmers and local bankers (J. Furnas).

Частина засобів була одержана від продажу акцій фермерам і місцевим банкам.

Переклад герундія в трьохчленній конструкції з об'єктно-предикативним членом. Особливість цієї структури полягає в тому, що дія дієслова-присудка спрямована не на самий об'єкт, а на ту дію, стан або якість якої приписується певному об'єкту.

The old man objected to his grandson smoking in his presence. (A. Christie).

Старий був проти того, щоб онук палив у його присутності.

1.10. Передавання дієприкметників і дієприкметників і конструкцій.

Залежність перекладу від синтаксичної функції

Головну трудність у перекладі являє собою дієприкметник I у предикативній функції. Якщо його функція збігається з функцією українського дієприслівника, то останній уходить до складу речення.

He spent two hours reading his correspondence.

Він витратив дві години, читаючи свою пошту.

Однак уживаність відповідного українського дієприкметника може вимагати іншого способу перекладу.

He spent two hours writing his letters.

Він витратив дві години, щоб написати листи.

Оскільки український дієприкметник може виражати лише дію, одночасну з дією, яка виражена присудком або попередню дію, англійський дієприкметник у функції наслідку або в приєднальній функції не може бути перекладений дієприслівником.

In 1889 Kreisler visited America returning to Vienna to finish his education and to do his military service (New York Herald Tribune, October 17, 1962).

В 1889 році Крейслер відвідав Америку, після чого повернувся у Відень, щоб закінчити свою освіту і відбути військову повинність.

Залежність перекладу від смислової структури висловлювання. Під час перекладу важливо враховувати, що англійський дієприкметник часто виражає головну думку в реченні, яка не властива українській мові: *The National Union of Teachers has written to Lord Eccles, Minister of the Arts, regretting that the Government is not prepared to exempt all children from admission charges to museums and galleries.* (Morning Star, June 15, 1971).

Головний наголос в цьому реченні поставлений не на присудку *has written*, а на дієприкметнику *regretting*. Отже, центром висловлювання в перекладі буде значення дієприкметника *regretting*. «У зверненні, адресованому міністерству мистецтва лорду Еккле, Національна профспілка учителів виражає жаль у зв'язку з відмовою уряду відмінити вхідну плату для дітей у музеї і картинні галереї».

Вирішальне значення для вибору засобів передачі дієприкметника нерідко має його лексичне наповнення. У якій мірі лексичне значення дієслова впливає на переклад дієприкметника II в атрибутивній функції можна побачити з порівняння таких прикладів:

An omitted detail – пропущена подробиця;
scattered reference – уривчасті згадування, випадкові посилання;
a fallen dictator – повалений диктатор;
a fallen woman – пропаша жінка;
congested traffic – пробки на транспорті;
a coal-fired locomotive – паровоз з вугільною топкою;
a top-hatted gentleman – джентльмен у циліндрі.

Аналогічна картина спостерігається і в перекладі сполучень із дієприкметником І:

a flourishing country – процвітаюча країна;
a flourishing novelty – вдале нововведення;
a flourishing business – дуже успішна справа;
a fitting remark – слушне зауваження;
a fitting dress – плаття до міри;
frustrating years – роки розчарування, роки незабутих сподівань, надій;
frustrating conditions – несприятливі умови;
a promising perspective – багатообіцяючі перспективи.

Слід мати на увазі, що у сучасній англійській мові простий дієприкметник І нерідко вживається замість перфектного, особливо тоді, коли підкреслюється результат тривалого процесу або дії:

Mr. Dennis said he had worked for Holford as a manager at Queen Square, leaving in September (The Guardian).	Денніс заявив, що він працював управляючим у Холфорда на Куїн Сквер і звільнився у вересні.
---	---

У цьому прикладі *leaving* замінює *having left*.

Інколи навіть за наявності відповідного дієприкметника в українській мові його смислова функція заважає використати його в перекладі.

«She's probably never set foot in Africa», I said, believing it. (N. Capote, <i>Breakfast at Tiffany's</i> , p. 14).	«Цілком імовірно, що вона ніколи не була в Африці», – рішуче вимовила я.
--	---

Дієприкметник у таких випадках доводиться замінити прислівником.

1.11. Переклад однорідних членів речення з різним керуванням

Англійській мові властива економна побудова синтаксичних конструкцій з однорідними членами речення, чого немає в українській мові. Коли однорідні члени, виражені будь-якою повнозначною частиною мови в англійській мові, мають один і той самий додаток, то різне керування цим додатком (прийменникове чи безприйменникове) не викликає необхідності в його повторенні: *Mississippi is a state where the wanton murder of Negroes is not only sanctioned but connived at and participated in, by officialdom* (Dally Worker, October 26, 1964).

Найбільш лаконічним буде переклад, якщо ми замінимо дієслова іменниками. «*Missicini – це штат, де звірські вбивства негрів здійснюються не тільки з благословення місцевих властей, а й при їх потуранні і прямій участі*».

У перекладі однорідних членів речення важливо враховувати особливості вживання деяких сполучників і, в першу чергу, сполучника *or*. Автор статті про зменшення відвідуваності кінотеатрів у Англії запитує: *Why are people not paying to see films?* І відповідає: *Some blame it on television, or the weather, or had films, or*

slimmer purses (Dally Worker). Очевидно, ці «деякі» – не одні і ті ж люди. В українському реченні це необхідно уточнити: «*Одні звинувачують в цьому телебачення, другі – погоду, треті – погані фільми, четверті – спорожнілі гаманці*».

1.12. Передавання абсолютних конструкцій

Основна трудність перекладу абсолютних конструкцій, особливо в науковій прозі, полягає у виборі способу передачі комплексного зв'язку і відношень між явищами дійсності, наприклад: *The effect being proved, the new record was scored* (Time). Навіть цей найпростіший приклад допускає різний підхід до його перекладу: диференційовану або недиференційовану передачу комплексного зв'язку (у цьому випадку часового і причинно-наслідкового). Диференціюючи, доведеться вибрати або часову залежність: «*Після того як дія (приладу) була перевірена, були записані нові показники*», або причинно-наслідкову: «*Оскільки дія приладу була перевірена...*». Однак, точніше в загальному контексті буде недиференційована передача: «*Дія приладу була перевірена, і записані нові показники*».

Крім **обставинних** функцій, абсолютна конструкція може мати також **пояснювальну** і **приєднальну** функції. Абсолютний зворот, який уживається в цих функціях, знаходиться в постпозиції. Пояснюючи і конкретизуючи зміст усього головного складу або одного із його членів, абсолютний зворот виконує **пояснювальну функцію**.

The first English settlements in America were primarily political in object, the issue being to establish bases for the struggle against Spain. (A. Morton, People's History of England, p. 173).

Перші англійські поселення в Америці переслідували перш за все політичні цілі – створення баз для боротьби з Іспанією.

Якісно новим в абсолютних конструкціях з приєднальним значенням є те, що інформація, яка повідомляється абсолютним зворотом, рівноправна за своїм характером із змістом головному складу.

The earth revolves about the sun, the mean distance of the Earth from the sun being the most important astronomical constant (Encyclopedia Britannica).

Земля обертається навколо Сонця, Середня віддаль Землі від Сонця є найважливішою астрономічною величиною.

Абсолютний зворот у приєднувальній функції, який вносить інформацію, що не поступається за значенням інформації головного складу речення, найкраще передається в перекладі самостійним реченням. Є три можливості передачі комплексного зв'язку абсолютного звороту з головним складом без його диференціації: за допомогою дієприслівникового звороту, складносурядного речення і самостійного речення. Вибір залежить, головним чином, від норми української мови.

It ought to be remembered that it was not the North, but the South, which undertook this war, the former acting only on the defence.

Але, з іншого боку, слід пам'ятати, що не Північ, а Південь почав війну, перша тільки оборонялася.

У цьому випадку закономірним було б і протиставне речення: «... в той час як Північ тільки оборонялась».

Дуже часто в перекладі наукової прози абсолютний зворот у функції супроводжуючих обставин приєднується з допомогою сполучника «причому».

Fig. 34 shows sections of two types of transformers, the shaded area indicating the space occupied by the windings.

На рисунку 34 зображені в розрізі трансформатори двох типів, причому заштриховані місця зображають простір, який займають обмотки.

Смислова структура абсолютної конструкції може мати вирішальне значення для вибору способу перекладу. Виходячи з цього, всі абсолютні конструкції можна розділити на дві категорії: логічно різноsubj'єктні та логічно одноsubj'єктні.

1. Різноsubj'єктними є такі конструкції, в яких subj'єкт абсолютного звороту означає особу, що не є носієм дії, виконуваної subj'єктом головного складу речення, наприклад:

The muddy fall weather having come on, Martin had pledged his wheel some time since (Jack London, Martin Eden).

Наступило осіннє бездоріжжя, і велосипед Мартина уже був відправлений в ломбард.

Нерідко можна зустріти різноsubj'єктну абсолютну конструкцію з subj'єктом звороту, вираженим формальним підметом *it (being)*, *there (being)*.

I used to a couple of nights a week at the Ausland Club, it being conveniently located for me. (W. Shirer, Berlin Diary).

Два рази в тиждень я вечеряв в клубі «Аусланд», до якого мені було рукою подати.

2. Коли subj'єктом абсолютного звороту є іменник, який означає частину тіла, позу, одяг, фізичний прояв внутрішніх переживань subj'єкта головного складу, ми маємо одноsubj'єктну абсолютну конструкцію. Конструкції такого типу переважають у художній літературі. Єдність діючої особи створює додаткові можливості вибору синтаксичних конструкцій при перекладі (головним чином, можливості використання дієприслівникового звороту).

He was walking, his head up. The hat sailed far out into space and we could see it smaller and smaller, the patent leather shining in the clear air, sailing down to the river.

Він ішов, високо піднявши голову. Капелюх полетів далеко, у нас на очах він ставав все меншим і меншим, поблискуючи лаком у прозорому повітрі, і нарешті впав у річку.

Абсолютні звороти з прийменником **with** можуть вживатися і у прямо протилежному значенні прийменнику *with*: у протилежному і допустовому значенні. У двох наведених нижче прикладах не може бути й мови про значення спільності, яке властиве власне прийменнику. Можна сказати, що в подібних випадках прийменник виконує функцію сполучення.

How can you with your wife dead not yet a fortnight ago? (A. Mason).

Як ти можеш танцювати, коли не пройшло ще і двох тижнів, Як померла твоя жінка?

With all her guests gone, she could not yet fest quite at

Хоча всі її гості роз'їхались, вона все ще почувала себе

1.13. Заміна частин мови і членів речення в перекладі

Ця категорія граматичних трансформацій здійснюється в рамках вузького і широкого контекстів. Коли замінюються в процесі перекладу другорядні члени речення, реконструкція речення може бути частковою. При заміні головних членів відбувається повна перебудова речення.

Заміна дієслів

Тенденція до заміни дієслів найчастіше спостерігається в перекладі науково-технічних, публіцистичних і документальних текстів. Особові і безособові форми англійського дієслова замінюються українськими іменниками. Заміни можуть бути **обов'язковими**, коли в українській мові немає аналогічного дієслова.

Факультативна заміна дієслова звичайно пов'язана із стилістичними міркуваннями. Пояснимо це на прикладах:

When the French were doing most of the fighting against the Vietnamese, the New York Times editorialized, February 12, 1950 (H. Aptheker).	Коли війну з в'єтнамцями вели ще французи, газета «Нью-Йорк Таймс» в передовій статті від 12 лютого 1950 року писала.
--	---

Тут заміна дієслова *editorialize* потребувала заміни присудка обставиною місця, тобто заміни членів речення. У двох наступних прикладах дієслова замінюються іменниками зі стилістичних міркувань.

Don't forget that a war was fought in this country to free the slaves (Th. Dreiser).	Не забувайте, що в нашій країні велась війна за визволення рабів.
--	---

Звичайно «*війна за визволення рабів*» більш відповідає стилістично прийнятій українській мовній нормі, ніж «*війна, щоб визволити*».

Деякі дієприкметники I можуть передаватися українською мовою особовою формою дієслова або іменником.

He sat at the table, writing.	Він сидів за столом і писав.
She spent all her day, sewing.	Вона провела весь день за шиттям.

Заміна іменників

Із заміною іменників іншими частинами мови доводиться зустрічатись порівняно рідше, ніж із заміною дієслів. Найчастіше замінюються іменники, які не мають прямої відповідності в українській мові.

And yet, though I have read so much, I am a bad reader and I am a poor Skipper (S. Maugham. The Summing up, p. 53).

Дослівний переклад цього висловлювання Сомерсета Моема зовсім неможливий: «*Я поганий читач*» – незрозуміло, а похідний від дієслова *to skip* «*читати, швидко перегортати книгу*» іменник *skipper*, звичайно, потребує заміни в перекладі.

«*І все-таки, хоча я так багато читав, я читаю дуже повільно і не вмію читати як-небудь*».

Далеко не всі англійські іменники, утворені за допомогою суфікса –er(-or), мають відповідні еквіваленти в українській мові. Наприклад: «*He was an early riser*» – «*Він рано вставав*» або «*Він любив рано вставати*». В українській мові немає аналогічного іменника, і тому слово *riser* перекладається особовою формою або інфінітивом дієслова, а прикметник *early* – прислівником.

До аналогічної заміни доводиться вдаватися і в перекладі такого речення:
He was a mere sweeper of floors, duster of chairs, runner of errands (W. Deering).
Йому доводилось тільки підмити підлогу, витирати пил із крісел, бути на побігеньках.

Не менші труднощі в перекладі пов'язані з суфіксом -ing, за допомогою якого можна утворити іменник від будь-якого дієслова. Наприклад, *The writing of the letter took me an hour.*

В українській мові іменник «писання» чи «написання» мають інше значення та вживання і непридатні для перекладу в цьому контексті. Тому іменник *the writing* можна передати неозначеною формою дієслова, перебудувавши при цьому все речення. «Мені потрібна була година, щоб написати листа». Можливий і інший варіант перекладу: «Лист зайняв у мене годину». Група *the writing of the letter* передана одним словом – «лист».

Заміна прикметників

У процесі перекладу прикметники можуть замінюватися іменниками, дієсловами і прислівниками. Таким закономірностям підпорядковуються і дієприкметники II в атрибутивній функції.

Заміна прикметника іменником

Different creative spheres. Різні галузі творчості.

В українській мові звичним сполученням є «галузі творчості», а не «творчі галузі».
French violence in Algeria (D. W.). Звірства французів в Алжирі.

Заміна прикметника дієсловом

As to Monsieur de Balzac, his manners were deplorable
(S. Maugham. «The Novels and their Authors», p. 292).
А манера триматися у пана де Бальзака була хоч плач.

Найчастіше доводиться зустрічатись з заміною в перекладі **прикметника прислівником**. Це пов'язано з поширеним в англійській художній прозі і публіцистиці явищем переносу епітета.

Lord Nasby stretched a careless hand (S. Maugham. «Theatre»).
Лорд Несбі зневажливо простягнув руку.

Особливо часто необхідно вдаватися до замін у перекладі складних прикметників, які складаються з дієприкметника минулого часу і якого-небудь визначального слова, наприклад:

Our youth is air-minded. Наша молодь цікавиться авіацією.

Hard-dressed economy. Економіка в тяжкому становищі.

Tory-dominated Parliament. Парламент, у якому головну роль відіграють консерватори.

Right-wing directed policy. Політика, яка диктується правими.

The television-tamed Tory Conference. Конференція консервативної партії проходила стримано, тому що вона передавалася по телебаченню.

В подібних випадках необхідно застосовувати пояснювальний переклад за допомогою навіть цілих речень.

Заміна прислівників

Дуже часто англійські прислівники доводиться замінити в перекладі іншими частинами мови через відсутність або невживаність відповідного українського прислівника, наприклад:

The accusation has been
disproved editorially.

Обвинувачення було спростоване
в передовій статті.

У наступному реченні хоча і є відповідні українські прислівники, все-таки заміна англійських прислівників неминуча, оскільки ні «персонально» (або «особисто»), ні «політично» не передають справжнього смислу висловлювання.

From the very time Ross has taken
his seat ... he made it clear that he
was not in sympathy with Andrew
Jahnsen personally personally or
Politically (J. Kennedy. Profiles

З перших днів, коли Росс зайняв
своє місце в сенаті, він не приховував,
що Ендрю Джонсон ні як людина, ні як
політичний діяч не викликає в нього ні
найменшої симпатії.

Автор соціальної історії США Дж. Фарнес, розповідаючи про початковий період впровадження автомобіля в побут у кінці минулого століття, говорить:

Yet the eventual popularity of the automobile depended abjectly on the improvement over the solid rubber tyre, even though it was disastrously prone to blowouts.

Перший прислівник у словнику Мюллера (і у БАРС'і) відсутній, а відповідний прикметник *abject* означає: жалюгідний, огидний, низький. Однак залежність впровадження автомобіля від удосконалення шин ніяк не може бути охарактеризована ні одним із перелічених слів. Ця перешкода могла викликати у піонерів автопромисловості скоріше всього почуття прикrostі. Тоді перший прислівник можна і в перекладі передати прислівником, а другий краще замінити прикметником.

«Як це не прикро, але зростаюча популярність автомобіля нашттовхнула на перешкоду – на необхідність заміни суцільних гумових шин надувними балонами, хоча останні виявили катастрофічну схильність лопатися».

Інколи прислівник замінюється і за наявності аналогічного прислівника в українській мові через різницю у вживанні або через контекстуальні невідповідності. Про велосипед у 70-ті роки XIX століття Дж. Фарнес говорить:

But it was then solid-tired and
grotesquely composed of one
tiny one ...

Але в цей час у велосипеда були
суцільні шини і він мав **незграбний**
вигляд, через те що одне його колесо
було діаметром 5 футів, а друге –
малюсіньке.

Ні «гротескно», ні «незграбно» в перекладі цієї фрази не припустимі. Хоча смисл висловлювання вони передають, але контекст диктує заміну прикметником.

1.14. Переклад слів, утворених конверсією

Переклад слів, утворених шляхом конверсії, викликає інколи значні труднощі. Справа в тому, що цей спосіб словотвору застосовується автором індивідуально; завдяки йому досягається стислість, виразність і, нерідко, образність. Слова, які утворені шляхом конверсії в англійській мові, рідко мають відповідники в українській мові, виражені ж самою частиною мови. Тому в перекладі слів, утворених шляхом конверсії, часто необхідна перебудова речення і заміна частин мови. Наприклад:

The hill was railroaded through

Законопроект був поспішно

the House.

(в терміновому порядку)

проведений через палату.

Ye had been detailing singular series of events.

Він докладно розповідав про цей чайний збіг обставин.

1.15. Розбіжність числа іменників

Уживання іменників в однині у множині в англійській та українській мовах не завжди збігається. Абстрактні іменники в англійській мові часто вживаються і у множині, однак в українській мові вони не мають множини. Наприклад:

A finely written novel about the **lives and struggles** of the people of Trinidad.

Прекрасно написаний роман про життя і боротьбу народу Тринідада.

Якщо для правильного вираження думки необхідна множина, перекладачу доведеться ввести додаткове слово в множині. Наприклад: *industries* – галузі промисловості; *policies* – різні політичні напрями. В інших випадках переклад в однині викликаний тим, що український іменник є частиною фразеологічної єдності. Наприклад:

Should France and Britain go **their** separate ways (D. W.).

. . . в тому випадку, якщо Франція і Англія підуть кожна своїм шляхом (або «підуть різними шляхами»).

Прикметник *separate* переданий в українському перекладі займенником «кожний».

Зворотне явище часто має місце: англійському іменнику в однині відповідає український іменник в множині. Незбіг числа пояснюється різними причинами. Наприклад, для англійської мови характерно вживання слів *eye*, *lip*, *ear*, *cheek*, *hand*, *foot* в однині, наприклад:

Young Jolion's **eye** twinkled (Galsworthy).

В очах молодого Джоліона спалахнув вогник.

Your **lip** is trebling.

У вас тремтять губи.

Her **cheek** vlanched.

Її щоки зблідли.

Аналогічне явище спостерігається в англійській мові з іменниками, які не мають множини: *pieces of advice*, *pieces of furniture*. У наведених нижче прикладах однина має узагальнюючий характер.

We got the doctor to forbid him to read the **paper** when the war broke out (Galsworthy J.).

попросили лікаря заборонити йому читати **газети**, коли почалася війна.

A government with a **dollar** in one hand a **gun** англійській in the other.

Уряд, у якого в одній руці **долари**, а в іншій **зброя**.

Узагальнююча однина передана в першому випадку іменником у множині «долари», а у другому – узагальнюючим іменником в однині. У ряді випадків англійський абстрактний іменник, який не має множини, перекладається конкретним іменником у множині.

The war plans of imperialism.

Воєнні плани імперіалістів.

В інших випадках уживання однини й передача його множиною викликані іншими причинами, наприклад:

The world public opinion has **every reason** to believe . . .

Громадська думка в усьому світі має усі підстави вважати. . .

Слово *reason* має множину, але займенник сполучається тільки з однією іменників і має узагальнюючий характер. В українській мові цьому значенню *every* звичайно відповідає займенник у множині – «усі», чим і викликаний *reason* іменником у множині.

1.16. Передавання значення артикля в перекладі

а) Неозначений артикль

He had not **an** enemy on earth.

У нього не було ні одного (жодного) ворога на світі.

У даному випадку артикль виступає у своєму первісному значенні іменника – «один».

She is **a** Mrs. Erlynn (Wilde).

Це **якась** місіс Ерлін.

У цьому прикладі неозначений артикль у другому своєму первісному значенні – «якийсь».

The only sensible solution is **a** piece which would give Malayan people the freedom they desire (D. W.).

Єдиним розумним рішенням є встановлення **такого** миру, який дав би малайському народу бажану свободу.

У цьому прикладі неозначений артикль виступає у своїй класифікуючій функції.

Неозначений артикль теж вимагає передачі в перекладі, коли він стоїть перед власними іменами, вжитими метонімічно, наприклад:

This was **a** Guernica, **a** Coventry, **a** Lidice (D. W.).

Це було **повторенням** Герніки, Ковентрі і Лідіце.

Інший варіант перекладу:

Це була **нова** Герніка, **новий** Ковентрі, **нові** Лідіце.

б) Означений артикль

У ряді випадків означений артикль теж вимагає своєї передачі в перекладі, наприклад:

General de Gaulle will make «Specific proposals» so that **the** scheme can start as scheduled on January, 1 (D. W.).

Генерал де Голь висуне спеціальні пропозиції, щоб **цей** план міг вступити в дію з 1-го січня.

Означений артикль, виконуючи функцію вказівного займенника, вживається як перед загальними, так і перед власними іменами:

He was not **the** Jeff Miller of a week ago (Woodhouse).

Він уже не був **тим Джеффом Міллером**, яким він був тиждень тому.

Слід зазначити, що артикль надає емпатичного відтінку тому слову, перед яким він ужитий.

There is no harmony between **the** two foreign powers in Persia (The Times).

По відношенню до Ірану немає згоди між **цими** двома країнами.

1.17. Узгодження часів

Перекладач-початківець нерідко забуває про узгодження часів, яке широко застосовується в англійській мові і яке не можна зберегти в українській, оскільки це може призвести до смислової помилки. У газетах узгодження часів особливо часто зустрічається у повідомленнях і статтях інформаційного характеру. Наприклад:

The miners **hoped** that NUC **would** recognize that co-existence, essential between nations, **could**

Далі містер Хорнер **сказав**, що гірники **сподіваються**, що конгрес британських тред-юніонів **визнав**, що

and must be built with even greater intensity between the workers of the world, Mr. Horner **went on** (D. W.).

співіснування, яке таке важливе у відносинах між народами, **може** і повинно бути створене у ще більшій мірі робітниками всього світу.

У цьому перекладі вжитий теперішній час тому, що в англійській морві минулий час не означає минулої дії, а вживається з огляду на правило узгодження часів і залежить від часу дієслова-присудка головного речення. Якщо б ми зберегли минулий час у перекладі, то сподівання гірників по відношенню до моменту виступу Хорнера виявились би вже в минулому: «. . . Хорнер сказав, що гірники сподівались» (тобто раніше сподівались).

1.18. Доповнення слів із граматичних причин

Додаткові слова доводиться включати в переклад і з граматичних, і з лексичних причин. Нерідко така необхідність виникає у перекладі синтаксичних комплексів та деяких конструкцій, не властивих українській мові (наприклад, абсолютної конструкції). Часто ці додаткові слова є необхідними сполучними ланками в українській фразі.

У перекладі герундія в функції підмета інколи доводиться вводити додаткові слова: «*той факт, що*», «*та обставина, що*», або просто «*те, що*».

Reward of **being offered** by the Eire Government for information about the whereabouts of a political prisoner escaped from Montjoy prison last Monday, has been condoned by fourteen Labour MPs (Daily Worker).

Той факт, що ірландський уряд запропонував винагороду 500 фунтів стерлінгів тому, хто вкаже місце перебування політичного в'язня, який втік минулого понеділка з Маунджойської тюрми, викликав осуд чотирнадцяти членів парламенту від лейборитської партії.

У деяких випадках множина англійського іменника *industries* має збірний характер і повністю відповідає однині в українській мові, наприклад:

The industries of Britain.

Промисловість Англії.

В інших випадках, коли необхідно зберегти в перекладі значення множини, перекладач змушений ввести додаткове слово «*галузі*»:

Delegates from various industries.

Представники різних галузей промисловості

Таке доповнення викликане необхідністю збереження норми української мови.

У наступному прикладі доповнення слова «*ліхтар*» викликано необхідністю розшифрувати англійську конструкцію – родовий відмінок з опущенням слова, що визначається.

I lit my candle at the watchman's (Dickens).

Я засвітив свічку від **ліхтаря вічного сторожа**.

1.19. Опущення слів із граматичних причин

Про опущення слів у перекладі можна говорити лише щодо повнозначних слів. Специфіка синтаксичних зв'язків в англійській мові інколи вимагає надмірного вживання дієслів, які виражають почуття, сприймання і висловлювання. У перекладі українською мовою вони опускаються.

I regret **to say** that I miss your point (A. Christie).

На жаль, я не розумію, на що ви натякаєте.

Дієслово *to say* тут опускається. Якщо його перекласти, то фраза звучала б надто офіційно: «Я, на жаль, повинен заявити, що не розумію, на що ви натякаєте».

Опускається і дієслово *to see*, коли воно служить присудком при підметі, який означає певний відрізок часу:

Six o'clock saw the District Attorney enter his study (Christie).	6-й годині районний прокурор увійшов у свій кабінет.
--	--

У синтаксичних комплексах із об'єктивно-предикативним членом дієслово *to say* опускається:

I am glad to hear you say so.	Я радий це чути.
Або	Я радий, що ви так думаєте.

Дієслово *to say* опускається і тоді, коли воно служить сполучним елементом після дієслова-присудка, яке здійснює повідомлення, і підрядним з'ясувальним реченням:

He wrote me to say that he could not come to see me.	Він написав мені, що не може прийти до мене.
---	--

Завдання 1. Питання для самоконтролю:

1. Що слід розуміти під граматичними трансформаціями?
2. Якими чинниками визначається смислова функція кожної граматичної форми і в чому їх суть?
3. У чому полягає принципова різниця між порядком слів у реченні в англійській та українській мовах?
4. Якими засобами доводиться користуватися для передавання англійської інверсії українською мовою?
5. Що характерно для перекладу речень:
 - а) з різними типами присудка?
 - б) багаточленних атрибутивних груп?
 - в) з пасивним станом?
 - г) безособових членів речення?
6. Які заміни частин мови відбуваються при перекладі речень українською мовою?

Завдання 2. Перекласти речення, замінивши відповідні частини мови:

1. My family are early risers. He was a mere sweeper of floors, duster of chairs, runner on errands.
2. The writing of the letter took me an hour.
3. I am a very good golfer.
4. The stoppage, which is in support of higher pay and shorter working hours, began on Monday.

Розділ 2

Проблеми широкого контексту

2.1. Переклад модальних дієслів

Перекладач в першу чергу повинен урахувати жанр тексту, в якому знаходиться модальне дієслово. Наприклад, *shall* у другій і третій особі однини, яке виражає наказ, в офіційній мові документів перекладається теперішнім часом дієслова:

The members of the International Economic Development Association shall be those who accept membership	Членами Міжнародної асоціації економічного розвитку є держави, які заявляють про свій вступ до
---	--

of the Association by June 1.

до асоціації до 1 червня.

Should у підрядному з'ясувальному реченні виражає не повинність, а підкреслює емоційність усього висловлювання. Коли підрядне речення стоїть після головного, можна сказати, що це *should* має зворотну дію, через те що підсилює експресивність дієслова-присудка і, отже, повинно відбитися на його перекладі.

It is ironical that war **should**
succumb to its own perfected
technology.

Яке іронія долі, що війна **знищена**
вдосконаленням воєнної техніки.

2.2. Функціональна залежність перекладу модального дієслова

Одне і те саме модальне дієслово може мати зовсім інші функції. При визначенні його логічної функції важливо врахувати і можливість його одночасного експресивного вживання.

Daily the Journal's headlines
Screamed and sobbed about Spanish
atrocities and gallant Cuban heroes
and no matter how thick Hearst
and his rival laid it on, **war**
would not come.

Кожного дня заголовки «Джорнада»
репетували, надриваючись, про звірства
іспанців і про доблесть героїв-кубинців,
і хоча Херст і його суперник йшли на
найгрубішу підтасовку, **війна** ніяк
не витанцьовувалась.

У цьому реченні модальне дієслово *would* має волюнтаривну функцію. Оскільки суперницькі газети Херста і Пулітцера всіма засобами намагалися спровокувати війну з Іспанією, *war would not come* звучить підкреслено іронічно. У перекладі відображена і смислова, і експресивна функція модального сполучення.

Навіть зафіксована у граматиці функція модального дієслова може утруднити переклад, якщо вона реалізується у незвичному контрасті і незвичній ситуації, наприклад:

«Is that your car?» – I asked
on a sudden impulse. He nodded:
«Yes». I had an intense desire to
say: «It **would** be». (A. Christie).

– Це ваша машина? – раптом з
натхненням запитав я. – Так, – він
стверджувально хитнув головою. – Я так
і думав, **ледве** не вирвалось у мене.

У наведеному прикладі *would* ніби передає загальновідому функцію звичності, природності якої-небудь дії, стану або факту. Однак у репліці, яка виражає реакцію на підтвердження припущення особи, яка запитує, *would* набуває незвичного розкриття в перекладі.

2.3. Переклад сполучень *may* та *might* з інфінітивом

У практиці перекладу з цим модальним дієсловом спостерігається багато неточностей і помилок.

May та *might* з простим і перфектним інфінітивом найчастіше виражає припущення різного ступеня ймовірності, причому перше дієслово – більш реальне, ніж друге.

«It **may** rain today».

«It **might**».

У відповіді виражений сумнів у реальності припущення, і в перекладі це можна передати так:

– **Мабуть** сьогодні буде дощ.

– **Навряд.**

Одна і та ж форма: сполучення *may* або *might* з простим або перфектним інфінітивом може мати різну часову віднесеність. По-перше, функцію припущення, яка відноситься до минулого:

Mademoiselle had a rather alarming experience the other night. A picture fell above her bed. She **may have told** you of it. (A. Christie. Peril at the End House, p. 51).

З мадемуазель минулої ночі сталася досить неприємна історія. На її ліжко впала картина. Та вона, **мабуть**, сама **розказала** нам про це.

По-друге, та ж сама структура може виразити припущення, яке відноситься до теперішнього часу:

It **might have been** a little country station planked down between the dripping fields when the fast trains passed (G. Greene).

Це **було подібне** на загублений серед мокрих від дощу полів полустанок, мимо якого проходять швидкі поїзди, не зупиняючись.

У наступному прикладі з того ж роману Грема Гріна та ж структура використана в тій же функції, але ситуація відноситься до моменту мови:

Her face glowed. He **might have given** her a jewel.

Її обличчя залилось рум'янцем. **Можна було подумати**, що він простягнув їй діамант.

Зіставлення цих наведених вище прикладів показує, що перфектний інфінітив цілком імовірно не впливає на часову віднесеність висловлювання, а означає менший ступінь реального припущення порівняно з простим інфінітивом.

Важливо враховувати і жанр матеріалу, який перекладається. В офіційному стилі законів і постанов *may* має звичну функцію дозволу, а із запереченням переходить у свою протилежність і означає категоричне заперечення:

If somebody is arrested his family **may not** disclose it; **nor may** their neighbours spread the news.

Рідним і близьким арештованого, так як і його сусідам, **забороняється** розголошувати факт арешту.

Конструкція *may, might* + перфектний інфінітив може вживатися також для передавання дії, яка була на грані здійснення:

Due to unhealthy conditions in the American fertilizer industry my health was badly injured and i **might have lost** my sight.

Через антисанітарні умова на американських заводах міндобрив моє здоров'я було підірване, і я **мало не осліп**.

2.4. Передавання сполучення *will have* + Infinitive

У модальному вживанні ця структура виражає припущення у м'якій ввічливій формі. Тому вона часто зустрічається у наукових працях і дещо церемонно – у прямій мові.

The reader who has studied the foregoing pages with attention **will have obtained** a fairly correct notion of the language spoken by our ancestors (O. Jespersen).

Читач, який уважно простудіював попередні сторінки, **напевно дістав** досить чітке уявлення про мову, якою розмовляли наші предки.

Та ж конструкція у прямій мові в романі.

She **will have heard** so much about the house from him that she will expect something very fine, like her own villa (D. DuMaurier).

Вона, **напевно**, так багато чула від нього про садибу, що сподівається знайти тут щось особливе, типу своєї власної вілли.

В обох прикладах висловлено припущення межує із упевненістю, оскільки його правильність можна негайно перевірити.

2.5. Особливості перекладу модального дієслова *can/could*

Особливість модального дієслова *can/could* полягає в тому, що воно часто використовується в таких контекстах, у перекладі яких українською мовою формального вираження модальності не потрібно.

Англієць, який говорить по телефону, запитує: *Can you hear me?* – «Ви мене чуєте?» і чує відповідь: *I can't hear you*, що звичайно, не можна перекласти: «Я не можу вас чути». Якщо фразу *I cannot see the actor's face* перекласти: «Я не можу бачити обличчя цього актора», то це буде мати зовсім не те значення, що без модального дієслова «можу». «Не можу бачити» – значить, «не терплю», «Не бачу» – проста констатація факту. Саме це виражає англійське речення.

Опущення модального дієслова *can* інколи не обов'язкове в перекладі, але без нього фраза буде більш розмовною:

He can speak English.

Він уміє говорити по-англійськи.

І просто:

Він говорить по-англійськи.

Для вирішення питання про доречність опущення модального дієслова в перекладі необхідно враховувати широкий контекст.

2.6. Переклад модальних слів

Індивідуальна оцінка, виражена модальними словами, впливає з широкого контексту і ситуації. Модальність, виражена, наприклад, дієсловами *claim* і *pretend*, вимагає застосування слів «ніби», «неначе» у перекладі українською мовою.

The management of Portland Cement Manufacturers **claims** to have met the workers' demands (Daily Worker).

Адміністрація заводів портландського цементу заявляє, що вона **ніби** задовольнила усі вимоги робітників.

До найбільш поширених багатозначних модальних слів відносяться: *indeed* та *in fact*. Поряд з функцією підтвердження, вказаною словником Мюллера – «насправді, дійсно» і *in fact* – «фактично, насправді, дійсно», ці модальні слова мають ще дві функції, відзначені в Concise Oxford Dictionary: протиставну («а насправді») і третю – приєднально-підсилювальну («тим більше»).

He was an old friend of mine, **Indeed**, I knew his father (W. Foster).

Він був моїм старим другом. **Тим більше**, я знав його батька.

2.7. Передавання заперечення в перекладі

Як відомо, в англійському реченні може бути лише одне заперечення, тоді як українська мова допускає декілька заперечень. Наприклад, *He never forgives a mistake made by anybody* можна перекласти так: «Він **нікому ніколи не прощає жодної помилки**». Замість одного англійського заперечення в українському перекладі є чотири.

Основна трудність перекладу англійських речень з запереченням полягає в тому, що не завжди легко визначити член речення, до якого відноситься заперечення. Коли заперечна частка стоїть перед другорядним членом, це не обов'язково означає, що вона відноситься саме до цього члена. Інколи її дія може поширюватися на свою смислову групу або навіть на все речення.

Balzac fled over the rooftops by night to impress **nobody**, but to dodge his creditors (F. Brennan, Oscar Wilde, p. 72).

Бальзак бігав вночі по дахах зовсім **не для того, щоб вразити чиюсь уяву**, а для того, щоб врятуватись від своїх кредиторів.

У даному випадку заперечний займенник *nobody* звичайно відноситься до інфінітивної смислової групи в функції обставини мети і тому є синонімом, аналогічним українському заперечному звороту: «*не для того, щоб кого-небудь вразити*».

Прислівник *never* нерідко вживається в ролі підсиленого заперечення і в таких випадках не повинен перекладатися «*ніколи*».

I spent the morning with him, by the **never** spoke to me.

Я провів з ним весь ранок, але він **ні разу** навіть не заговорив зі мною.

Замінником підсиленого заперечення може служити дієсловом *to fail*. Фраза *He failed to come*, як правило, значить: «*Він не прийшов*», а не «*Йому не вдалося прийти*».

Якщо у реченні заперечення знаходиться не тільки перед присудком, але і перед підметом, то така конструкція є підсиленням ствердженням. У подібних випадках можливі два варіанти перекладу: з подвійним запереченням і стверджувальний.

No man in not worth the writer's knowing.

Немає такої людини, яка б не заслужила уваги письменника.

У наведеному прикладі збережені два заперечення. Однак їх можна зняти і передати ту ж думку стверджувальним реченням. «*Кожна людина заслуговує уваги письменника*».

Завдання 1. Питання для самоконтролю:

1. Що слід ураховувати в першу чергу в перекладі модальних дієслів?
2. Що важливо враховувати у визначенні логічної функції модального дієслова?
3. Що виражає *may* і *might* з простим і перфектним інфінітивом?
4. У чому полягає особливість перекладу модального дієслова *can* і сполучення *will have + Infinitive*?
5. З чого витікає індивідуальна оцінка, виражена модальними словами?
6. Яка основна трудність перекладу англійських речень із запереченням українською мовою?

Завдання 2. Перекласти подані речення з модальними дієсловами і запереченнями

1. Can he have rejected their proposal to join them?
2. She might helped me.
3. They may not be right.
4. Several very curious accidents have happened in last few days. You will have heard – no, perhaps you will not.
5. He never does any favour to anybody.

ТЕМА 4

ЛЕКСИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ У ПРОЦЕСІ ПЕРЕКЛАДУ

Розділ 1

Види лексичних трансформацій

1.1. Визначення лексичних трансформацій

Прийоми логічного мислення, з допомогою яких ми розкриваємо значення іншомовного слова в контексті і знаходимо йому український відповідник, який не збігається зі словниковим, називаються **лексичними трансформаціями**. Виділяються дев'ять видів лексичних трансформацій:

- 1) диференціація значень;
- 2) конкретизація значень;
- 3) генералізація значень;
- 4) смисловий розвиток;
- 5) антонімічний переклад;
- 6) цілісне перетворення;
- 7) компенсація втрат у перекладі;
- 8) доповнення слів (з лексичних причин);
- 9) опущення слів (із лексичних причин).

Наведені види лексичних трансформацій не існують окремо, а поєднуються один із одним. Диференціація значення слова супроводжується і його конкретизацією. Прийоми смислового розвитку і цілісного перетворення часто вимагають доповнення або опущення слів оригіналу, і їх важко інколи розмежувати.

1.2. Диференціація значень

В англійській мові є немало слів з широкою семантикою, які не мають прямої відповідності в українській мові. Далеко не завжди перекладач має право конкретизувати те, що навмисно виражено не дуже конкретно в оригіналі. Цілий ряд подібних слів, які не мають еквівалента, диференціюються в англо-російських та англо-українських словниках тому, що в російській чи українській мовах відсутнє **одне** слово, яке покриває значення англійського повністю, а існує декілька слів, кожне із яких відповідає лише частковому значенню англійського. Найчастіше це відбувається з абстрактними поняттями типу **justice**. В українській мові є три більш диференційовані відповідності: справедливість, правосуддя і юстиція. Конкретизується слово **justice** лише в термінологічних сполученнях: *Department of Justice* – *Міністерство юстиції* і *court of justice* – *суд*.

Дієприкметник **flying** у сполученнях *flying saucers*, *flying apparatus*, *flying weather*, *flying Dutchman* диференціюються в перекладі: «літаючі тарілки», «літаючий апарат», «льотна погода», «Летючий Голландець» через те, що набуває певну конкретність тільки у словосполученнях. Це можна сказати і про ряд синонімів: «пишучий», «письмовий», «писальний». В англійській мові всі три слова покриває одна: **writing**, наприклад, *a writing table*, *writing machine*, *writing paper*.

У фразі *the orgasmic acme of ruthless newspaper jingoism* слово **ruthless** не має словникового значення «безжалісний», «безпощадний», а означає «розгнужданий, осканженілий, махровий шовінізм».

Коли Сомерсет Моєм говорить: *Affection is the best substitute of love*, то ні один із словникових відповідників (*прив'язаність*, *прихильність*, *любов* – див. БАРС) не

підійде. Якщо б автор мав на увазі «прив'язаність», він би вибрав слово *attachment*. Досить розпливчате значення слова *affection* може бути передано: «душевна схильність» або «симпатія».

Наведені приклади свідчать про те, що диференціація значень можлива і без їх конкретизації.

1.3. Конкретизація значень

Якщо диференціація значень може здійснюватися і без конкретизації, то всяка конкретизація неминуче поєднується з диференціацією. Як правило, для лексики української мови властива більша конкретність, ніж для відповідних лексичних одиниць англійської мови. Слово **meal**, наприклад, має відповідності: *прийняття їжі, їжа*. Однак у перекладі фрази *Have you had your meal?* Ніяк не можна використати ці словникові відповідності. Залежно від часу дня доведеться сказати: «Ви вже пообідали? Пообідали?» або «Повечеряли?» А якщо фраза зустрічається в англійському романі або оповіданні, то потрібне буде знання реального соціального середовища, оскільки для англійця із заможної сім'ї час обіду майже збігається з годинами вечері падля робітничої сім'ї.

Слово **student** в англійській мові використовується у значеннях: *студент, учень середньої школи і вчений*. Під час перекладу його теж необхідна конкретизація значення.

Майже завжди вимагає конкретизації переклад іменника **drink**. Словникові відповідники «нації», «пиття» не укладається в розмовну фразу, наприклад:

I sat down in the coolness of the arcade that surrounded the square and ordered a drink (S. Maugham. The Bum.).	Я зайняв столик під прохолодними склепіннями галереї, яка оточувала площу, і замовив віскі .
---	---

Іменник **mount** за словником Мюллера тільки «кінь під сідлом», тоді як у значенні засобу транспорту це слово в англійській мові може означати будь-яку тварину під сідлом. Перекладаючи список картин на виставці в Лондоні, перекладач зіткнувся з такою назвою картини: «*Napoleon on his **mount** visiting the plague-stricken in Jaffa*». По-українськи ніяк не можна обійтись без конкретної назви тварини, на якій сидів Наполеон. Тому переклад незнайомого з цією картиною перекладача «*Наполеон верхи на коні*» неправильний, оскільки Наполеон сидів на верблюді.

1.4. Генералізація значень

Прийом генералізації (узагальнення) значень діаметрально протилежний диференціації і конкретизації. У перекладі з англійської мови українською він застосовується значно рідше, ніж перші два, через що слова англійської мови мають більш абстрактний характер порівняно з українською. Суть його полягає в заміні вужчого поняття, вираженого англійським словом, ширшим у перекладі. Генералізація застосовується відповідно до стилістичних норм, прийнятих в українській мові. Наприклад, для англійської мови характерно вживання числівників або зазначення точної міри росту й ваги персонажів, якщо це і не зв'язано зі спортивними міркуваннями:

A young man of 6 feet, 2 inches.	Молодий чоловік вище середнього росту.
She was letting her temper go by inches .	Вона потроху втрачала терпіння.
He extracted every ounce of his	Він показав усю емоційність.

emotion.

Необхідність генералізації може бути викликана і небезпекою спотворення смислу у перекладі слова або словосполучення його словниковою відповідністю. Так, роками англійський парламент обговорював законопроект про скасування смертної кари. Англійські газети називали його *No Hanging Bill*. Але «Законопроект про скасування повішення» можна було б зрозуміти як заміну одного способу кари іншим, наприклад, розстрілом. Єдино правильним у цьому випадку є генералізуючий переклад «Законопроект про скасування смертної кари».

У перекладі дієслова **to kill** у повідомленнях про жертви дорожніх катастроф замість слова «**вбиті**» слід застосовувати «**загинули**», що теж є генералізацією значення.

1.5. Смысловий розвиток при перекладі

Приєм смислового розвитку полягає у заміні словникової відповідності в перекладі контекстуальною, логічно з нею зв'язаною. Форми цього зв'язку можуть бути різноманітними. Якщо врахувати, що в понятійному відношенні всі повнозначні слова можна звести до трьох категорій (предмет, процес і ознака), то логічні заміни в прийомі смислового розвитку можуть здійснюватися усередині кожної категорії, так і шляхом заміни однієї категорії іншою. Характерний приклад: «лакмусовий папірець». *Litmus paper* не вживається англійцями в переносному значенні. Замість нього в англійській мові вживається позначення самого процесу:

acid-test	дослід на кислотність.
The Worcester by-election was an acid-test for the Labour candidate (Daily Worker).	Додаткові вибори у Вустері були лакмусовим папірцем для лейбористського кандидата.

По суті ця заміна у процесі перекладу є метонімічним переносом. Метонімія дуже поширена в англійській мові, особливо вживання назви частини замість цілого: *hand* – *робітник*, *foot* – *ніхота*, *horse* – *кіннота*, *chair* – *голова*, *desk* – *портєс*.

Спосіб смислового розвитку може породити цілий ряд словникових відповідностей, які з часом будуть зафіксовані як постійні відповідники у двомовних словниках. Наприклад, *strong arm men*, яке часто зустрічається в газетах, перекладається українським «*головорізи*» – складним словом, логічно зв'язаним з ознакою «*застосовуючий силу*» (*strong arm*), як це словосполучення перекладається у словнику Мюллера.

Коли прийом смислового розвитку застосувати в перекладі дієслівних сполучень, можна намітити чіткі закономірності заміні і встановити взаємозв'язок між процесом, його причиною або наслідком за такою схемою:

Причина —————> Процес —————> Наслідок.

Тоді сполучення двох елементів з трьох можливих можуть мати шість таких варіантів:

- 1) заміна процесу його причиною;
- 2) заміна процесу його наслідком;
- 3) заміна причини процесом;
- 4) заміна наслідку процесом;
- 5) заміна наслідку причиною;
- 6) заміна причини наслідком.

1) **Заміна процесу його причиною:**

The great writers of the 19th century **tell good stories** (S. Maugham. A Writer's Notebook).

Великі письменники ХІХ століття – **прекрасні оповідачі.**

2) **Заміна процесу його наслідком:**

Notwithstanding the passage of time, their novels retain their fascination (Ibid).

Їх романи **витримали перевірку часом** і зберігають усю свою чарівність.

3) **Заміна причини процесом:**

Women Man Ships on Caspian Sea (Daily Worker).

На Каспійському морі **жінки водять кораблі.**

4) **Заміна наслідку процесом:**

In 1948 Dewey **was handicapped by the record** of the Republican Congress (Daily Worker).

На виборах 1948 року Дьюї **був у невігідному становищі через діяльність** конгресу з республіканською більшістю.

5) **Заміна наслідку причиною:**

Of eight states composing SEATO five are non-Asian imperialist powers. Only three Asian states could be scraped up (The Worker).

Із восьми країн, які входять в СЕАТО, п'ять – імперіалістичні неазіатські країни. США вдалося **заманити** в цю організацію тільки три азіатські держави.

6) **Заміна причини наслідком:**

The war makes big business for the corporations (Th. Dreiser).

Війна **приносить величезні прибутки** монополіям.

Усі розгорнуті приклади показують, що прямий переклад виділених слів відповідностями, які є в англо-українському словнику, неможливий. У кожному випадку прийом смислового розвитку підказується контекстуальним значенням слова або словосполучення.

1.6. Антонімічний переклад

Суть антонімічного перекладу полягає у вживанні під час перекладу слів або словосполучень, прямо протилежних за значенням словам або словосполученням англійської мови. При цьому доводиться відповідним чином міняти і контекст усього речення. Інколи заміняючи стверджувальну форму речення заперечною або навпаки. Уживання антонімів може бути в одних випадках обов'язковим, а в інших – **факультативним.**

Обов'язкове застосування прийому антонімічного перекладу часто зв'язане з відсутністю в українській мові слова, лексично тотожного слову англійського оригіналу.

The adoption of the defensive does not necessarily mean weakness or **inferiority** of our troops (Pield

Перехід до оборони не обов'язково означає слабкість наших сил або перевагу сил противника.

Через відсутність українського еквівалента слово **inferiority** доводиться замінити в перекладі антонімом.

У більшості випадків використання протилежного поняття в перекладі веде за собою заміну стверджувального речення заперечним або заперечного стверджувальним, наприклад:

The woman at the other end asked him **to hang on** (S. Bastow. The Raging Calm).

Жінка на другому кінці проводу попросила його **не класти трубку**.

No man is wise at all times.

Кінь на чотирьох, та й то спотикається.

Антонімічний переклад неминучий у перекладі англійських заперечених речень із сполучниками **till, until, unless**, коли мова йде про те, що ця подія, про яку йде мова, не відбувалася до певного часу, наприклад:

Mrs. Thackeray did not die **till** 1892.

Місіс Теккерей померла **лише** в 1892 році.

Цілком очевидно, що прямий переклад: «*Місіс Теккерей не вмирала до 1892 року*» – звучав би з відтінком глузування.

Факультативним прийом антонімічного перекладу може бути у випадках, коли можливий і прямий переклад і коли вибір залежить від логічних або стилістичних чинників.

There are no fees for university studies nor special taxes for exams.

Навчання у вузах безкоштовне, за складання екзаменів ніяка плата не збирається.

Тут однаково можливий і антонімічний переклад: «*Навчання і складання екзаменів – безкоштовні*».

Застосування антонімічного прийому закономірне в перекладі речень з такою смисловою структурою, яка логічно неприпустима в українській мові.

The scientist has been overtaken by times.

Учений відстав від життя.

По-українськи не можна сказати: «*Час обігнав ученого*». Логічно і природно висловити ту ж думку, ідучи «*ідучи від протилежного*».

Так само неможливий прямий переклад речення:

The direct opposite is the truth.

Це зовсім не відповідає дійсності.

У цьому випадку потрібна заміна стверджувального речення заперечним.

Антонімічними можуть бути і словникові відповідники. Більше половини сполучень з дієсловом **to keep** перекладаються антонімами: *to keep down* – не випускати; *to keep off* – не відпускати; *to keep out* – не допускати; не впускати; не дозволяти, наприклад:

to keep children out of mischief.

Не давати дітям пустувати.

Shut the window to keep cold air out.

Закрийте вікно, щоб не напустити холоду.

To keep foreign goods out.

Не допускати ввозу іноземних товарів.

He kept us out war.

Він не дав втягнути нас у війну.

The windows of the workshop were closed to keep the cool air in.

Вікна майстерні були закриті, щоб туди не проникло розжарене повітря.

1.7. Цілісне перетворення у процесі перекладу

Суть цілісного перетворення полягає у повному відриві від слів оригіналу і в цілісному передаванні його змісту засобами української мови. Зміст інформації, виражений окремим словом, синтагмою або цілим реченням, перекладається не по елементах, а повністю, що призводить до втрати явно вираженого зв'язку між значеннями слів в англійській та українській мовах. Особливо багато таких прикладів серед словосполучень живої розмовної мови:

How do you do.

Здрастуйте.

Welcome!
Newer mind.

Don't mention.
Forget it.
Here you are.
Here's to you.
Well done!
Have done.
That'll do.
Now then!
Shut up!
Help yourself.
Here, here!

Ласкаво просимо.
Нічого, не турбуйтеся, не
звертайте уваги.
Будь ласка.
Не варто говорити про це.
Ось, будь ласка.
За ваше здоров'я.
Браво! Молодець!
Вистачить.
Досить, можете іти, ви вільні.
Ану, скоріше!
Заткнись!
Пригощайтесь, будь ласка.
Правильно, правильно!

Залежності від тієї адекватної заміни, яку перекладач знаходить у кожному конкретному випадку, прийом цілісного перетворення може здійснюватися одним із трьох способів: 1) нейтральною, 2) образною та 3) ідіоматичною заміною.

Нейтральним перетворенням ми користуємося тоді, коли в перекладі передаємо англійське словосполучення або вираз словами стилістично-нейтрального ряду, наприклад: *administrative efficiency* – *оперативність*; *vested interests* – *капіталісти*; *wishful thinking* – *самообман*.

Другий, **образний спосіб** заміни особливо важливий для передачі засобів виразності, зокрема фразеологічних одиниць. Якщо в передаванні образного вислову можливість зберегти англійський образ повністю або частково, а деякими змінами, то не потрібно застосовувати прийоми трансформації. Інша справа, коли англійська образність буде незрозуміла читачу або буде сприйнята неправильно. У таких випадках у перекладі трансформація неминуха. Наприклад, вислів *not fit to hold a candle to* перекладається «не здатний у слід ступити».

Англо-український фразеологічний словник К. Т. Баранцева пропонує спочатку стилістично-нейтральну заміну «не витримувати порівняння», «бути значно гіршим», а потім уже образний відповідник «не здатний у слід ступити». Звідси можна зробити висновок, що прийом цілісного перетворення може мати проміжну стадію: нейтральні інтерпретації значення цілого перед тим, як знайти образну заміну в українській мові.

Третю, **ідіоматичну** категорію цілісного перетворення легко можна простежити на багатьох прикладах перекладу фразеологізмів. Ідіоматичним у цьому випадку може бути переклад навіть тоді, коли англійське словосполучення або вислів буде ідіомою, наприклад:

I do not take lessons in morality
from Two-Bomb Truman; of course,
when he speaks of self-seeking **he**
should know what is talking about
(H. Aptheker. Mission to Hanot, p. 27).

Я не збираюся учитися моралі у
Двобомбового Трумена. Звичайно,
коли він говорить про саморекламу,
йому і карти в руки.

He should know what he is talking about – вільне словосполучення, і все-таки в українській мові йому відповідає фразеологічна одиниця: «йому і карти в руки».

Багато ідіоматичних перекладів, які стали результатом цілісного перетворення, уже зафіксовані у двомовних фразеологічних словниках: *thick as thieves* – *водою не*

розлити; *sink or swim* – або пан, або пропав.

1.8. Компенсація втрат у перекладі

Компенсацією втрат у перекладі слід вважати заміну непередаваного елементів оригіналу іншим елементом відповідно до ідейно-художнього характеру оригіналу. Компенсація може мати семантичний або стилістичний характер.

Семантична компенсація часто застосовується для запевнення прогалин, викликаних лексикою. Це перш за все позначення реалій, які характерні для англійської мови і чужі іншій мові та іншій дійсності, наприклад: *Christmas Holidays* – зимові канікули; *Christmási present* – новорічний подарунок.

Стилістична компенсація полягає в заміні одного вислову іншим. Так, наприклад, у п'єсі Дж. Голсуорсі «Втеча» іде мова про те, що після довгих блукань голодний Деннант проникає вночі у квартиру, лягає під ліжку і засинає, а коли вранці його знаходить хазяйка і, налякавшись, хоче закричати, він заспокоює її словами: *Hush! It's quite OK. – Тсс! Не бійтесь.*

Пряма відповідність «*все в порядку*» не відповідала б наміру втікача заспокоїти жінку.

1.9. Доповнення слів у перекладі з лексичних причин

У перекладі з англійської мови нерідкі випадки, коли з різних причин необхідно ввести слова, яких немає в оригіналі. Усі випадки доповнення слів можна ввести до двох категорій:

- 1) для заміни слова, якому немає відповідника в українській мові;
- 2) для уточнення змісту.

1) Якщо в українській мові немає слова-відповідника англійському слову, то доводиться передавати його словосполученням або смисловою групою. Наприклад: *lunch* – другий сніданок; *landslide* – рішуча перемога на виборах; *takeover* – поглинання одного підприємства іншим; *supermarket* – магазин самообслуговування.

2) Дуже часто доповнення слів потрібно для інтерпретації явищ, характерних для англійської та американської дійсності. Багато з подібних термінів і реалій мають характер лексикалізованого словосполучення, як наприклад: *strike ballot* – голосування щодо оголошення страйку; *round robin* – петиція з підписами по колу (щоб не можна було виявити призвідників).

Випадки доповнення слів для уточнення значення якого-небудь слова відповідно з широким контекстом або ситуацією висловлювання важко підвести під одну із категорій лексичних трансформацій.

The **spoilsmen** locked upon political power as a means of participating in the **general riches**.

Ясно, що «*поділ награбованого*» підказаний широким контекстом і не є описовим перекладом слова *riches*.

Since the Second World around 800 million people in Asia and Africa have risen from colonial or dependent status to independent nationhood.

Продажні політикани розглядали політичну владу як засіб участі в загальному поділі награбованого.

З часу другої світової війни 800 млн. людей в Азії і Африці, які раніше знаходилися на становищі колоній і залежних країн, піднялися до рівня

життя. Тому перекладач повинен уміти самостійно виділити фразеологічні одиниці, розкрити їх значення і передати їх експресивно-стилістичні функції в перекладі. Основна трудність полягає в тому, що ніякий словник не в змозі передбачити усіх можливостей використання фразеологізму в контексті.

Фразеологізми являють собою сполучення слів, тобто роздільно-оформлені утворення з повністю або частково переосмисленими компонентами, фразеологічними значеннями. Для фразеологічних одиниць характерна не взагалі сталість на фразеологічному рівні, закономірні залежності словесних компонентів і структурно-семантична немодельованість. Фразеологічні одиниці утворені за граматичними моделями змінних сполучень і речень.

Під переосмисленими слід розуміти різні за ступенем і характером семантичні зрушення в словах. Сталість на фразеологічному рівні (сполученість значення компонентів) означає взаємозв'язок і взаємодію значень компонентів словосполучення, унаслідок чого утворюється повне переосмислення словосполучень. Це характерно для категорії **фразеологічних зрощень або ідіом**.

Англійське *to come a cropper* (сісти в калюжу) – фразеологічне зрощення, компоненти якого зв'язані сполученістю значень. Такі утворення відзначаються невиводимістю цілого значення із суми значень компонентів. Оскільки образа основа таких зрощень не сприймається навіть носіями мови, їх переклад здійснюється переважно прийомом цілісного перетворення. Вирішальне значення має при цьому наявність в українській мові відповідного фразеологізму, який мав би таке ж саме стилістичне і експресивне забарвлення.

Коли сполученість значень відсутня і можна говорити лише про переосмислення одного із компонентів фразеологічної одиниці або про цілісне переосмислення всієї фразеологічної одиниці (ФО), побудованій на метафоризації вільного сполучення слів, то в наявності **фразеологічна єдність**. Ряд традиційних метафор, які перетворилися у фразеологічні єдності, мають образні відповідники в українській мові, наприклад: *dead letter* – *мертва буква*; *golden mean* – *золота середина*; *witch dance* – *свистопляска*; *to save the face* – *врятувати свою репутацію*. Характерне для всіх без винятку розглянутих прикладів – збереження образності в перекладі незалежно від того, чи збережена образність англійського вислову, замінена іншою.

2.2. Переклад експресивних фразеологічних одиниць (ФО)

Як правило, ФО завжди буде більш експресивною, ніж її словниковий еквівалент. Досвід показує, що спроби дати еквівалентний, придатний для всіх випадків переклад ФО у словнику, не виправдовують себе. Єдиний український відповідник може виявитись зовсім непридатним для перекладу.

Наприклад, ФО *to sow one's wild cats* дана в «Англо-українському фразеологічному словнику» К. Т. Баранцева без стилістичної позначки і з декількома гніздовими перекладами: віддаватися юнацьким захопленням, марно тратити свою молодість, переказитися, стати розсудливим (первісно мало значення «*сіяти дикий овес замість культурного*»).

I was not one of those young men, who *sow a large crop of wild cate* (Н. Wells). Я не належав до молодих людей, які дуже грішать замолоду.

The Secret Places of the Heart).

У перекладі цього прикладу розкриття значення ФО повністю гармоніє з серйозністю інтонації оригіналу.

Якщо в багатьох випадках ФО і є еквівалентами слів, то лише смисловими еквівалентами, але не стилістичними. *To pull somebody's leg* безперечно виразніше, ніж *to joke*; *to put one's best leg foremost* має іронічну експресію, яка відсутня у дієслова *to endeavor*. Нейтральне *to die* позбавлене експресивності, властивої його фразеологічному аналогу *to go the way of all flesh*.

У перекладі дуже важливо враховувати експресивно-стилістичну забарвленість ФО і передавати її рівноцінними засобами.

Фразеологічні заміни в перекладі повинні відображати і національний колорит мови оригіналу. У розділі «німецький» чи «істинний соціалізм» в «Маніфесті Комуністичної партії» говориться так про становище дрібної буржуазії: *Der «wahre» Sozialismus schien ihm beide Fliegen mit einer Klappe zu schlagen*. У буквальному перекладі одержимо: «здавалось, що «істинний соціалізм» вбиває двох мух однією хлопавкою». Однак цей звичний для німецької мови образ замінений у всіх перекладах. Так, в українському перекладі ми читаємо: «здавалося, що «істинний соціалізм одним пострілом вбиває двох зайців».

В англійському перекладі: «вбиває двох птахів одним каменем». *True Socialism appeared to kill these two birds with one stone*.

2.3. Експресивне використання ФО за допомогою подвійної актуалізації

Подвійна актуалізація полягає у тому, що значення кожного компонента ФО ніби відновлюють свою предметну віднесеність і сприймаються одночасно з наявним глобальним переосмисленим значенням фразеологізму. Таким чином, досягається паралельне сприймання як переносного значення самої ФО, так і прямого значення компонентів або подвійна актуалізація.

При передачі подвійної актуалізації фразеологічних зрощень у перекладі доводиться вдаватися до прийому калькування.

Яскраві приклади калькованої передачі можна знайти у 28-му томі «Зібрання творів» Ч. Діккенса: «Червона стрічка», «Свині повністю» і «Псам на поталу». В той час як це зафіксовано у словнику К. Т. Баранцева, *res tape* – бюрократизм; канцелярський формалізм (червоною стрічкою прошивають документи а англійських державних установах); *to go the whole hog* – доводити справу до кінця, робити щось ґрунтовно, не зупинятися на півдорозі; ні перед чим не зупинятися; *to go to the dogs* – руйнуватися, гинути, розорятися. Переклад усіх трьох заголовків статей замість закономірних словникових відповідностей буквальним значенням кожного слова пояснюється наміром автора оживити ці «змертвілі» образні вислови.

В першій статті Діккенс говорить про англійських чиновників-бюрократів, що вони звикли обв'язувати червоною стрічкою всяке живе тіло, що вони готові обплутати цією стрічкою весь світ. І в той же час наявність фігури бюрократа-марудника допомагає читачу сприймати подвійне – пряме і переносне – значення образності, що створюється подвійною актуалізацією фразеології. Подібне співвідношення між прямим і переносним значеннями фразеологічної одиниці спостерігається і у двох інших наведених прикладах.

2.4. Переклад образних ФО

Можна виділити чотири різних способи передачі образних ФО: 1) із повним збереженням іншомовного образу; 2) з частковою зміною образності; 3) з повною заміною образності і 4) зняттям образності.

Першим способом передаються ФО, різноманітні структури, які мають інтернаціональний характер: застигли метафори і перифрази, прислів'я і приказки, крилаті вислови, а також запозичення в українську мову з англійської, наприклад: *blue stocking* – синя панчоха; *the lion's share* – левова пайка; *body and soul* – на сьомому небі; *to gild the pill* – позолотити (посолодити) пілюлю; *to play with fire* – грати з вогнем; *not to see the wood for the trees* – за деревами не бачити лісу.

У всіх наведених вище прикладах образ зберігається без змін.

При іншому способі образна основа ФО у перекладі зберігається, але з певними змінами лексичного або граматичного характеру. Замінятися може один із компонентів словосполучення; образний компонент – іншим, близьким йому, або допоміжний компонент – будь-яким, наприклад: *in the dead of night* – глухої ночі; *in broad daylight* – серед білого дня; *cannon fodder* – гарматне м'ясо; *a diamond of the first water* – діамант чистої води.

Зберігається образ, але міняється граматична форма вислову. Наприклад, однина в англійській, множина в українській: *to nave the news at first (second) hand* – дізнатися про новину з перших (других) рук; *to give a free hand* – розв'язати руки, дати волю дії.

Англійський інфінітив замінюється дієсловом в особовій формі в перекладі ФО українською мовою: *not to lie on a bed of roses* – (його шлях) не всипаний трояндами; *to take one's mouth water* – (у нього) слина потекла.

Найцікавіші з творчої точки зору ФО, в перекладі яких доводиться повністю замінити їхню образну основу, наприклад, *to take somebody for a ride* може означати в літературно-розмовному стилі мови: «підняти на сміх, висміяти, обдурити кого-небудь», а у злодійському жаргоні: «убити», «прикінчити». Національна своєрідність ФО повинна бути відображена одночасно і стилістично і експресивно.

Боксерські терміни, наприклад, більш звичні для англійської мови, ніж для української. Тому неможливо було б зберегти образ **кинути губку** у реченні, де говориться про капітуляцію гітлерівських полчищ у травні 1945 року: *Hitler armies threw up the sponge*. «Гітлерівські полчища **склали зброю**».

Переклад ФО із зняттям образності пов'язаний з певною втратою виразності: *a skeleton in the cupboard are in the closet* – «сімейна таємниця»; «неприємність, яку замовчують або приховують від чужих».

Є також і фразеологічні зрощення, які перекладаються експресивними словами або словосполученнями, хоча в англійській мові їх образність не сприймається, наприклад: *rag-tag and bobtail* – наволоч; набрид; покидьки суспільства; *at sixes and sevens* – 1) в безладді, в занедбаному стані; 2) розходяться в думках, смаках); 3) заплутатися; *to talk nineteen to the dozen* – говорити без кінця-краю, торохтіти.

2.5. Переклад ФО, позбавлених образної основи

Складною семантикою відрізняються ФО, позбавлені образності, які є одночасно і модально-вступними словами, і висловами. Як правило, вони багатозначні і на них з особливою силою відбивається вплив контексту. Наприклад, багатозначність таких фразеологічних одиниць розкривається в «Англо-українському фразеологічному словнику» К. Т. Баранцева так: *for that matter (for the matter of that)* – «оскільки стосується цього»; «якщо на те пішло»; «власне кажучи»; «треба сказати»; «фактично»; «що й казати»; *if anything* – «принаймні»; «коли вже на те пішло», «скоріш за все».

Завдання 1. Питання для самоконтролю:

1. Яка основна трудність у перекладі фразеологічних одиниць?

2. Що являють собою фразеологізми?
3. Чим відрізняються фразеологічні зрощення від фразеологічних єдностей?
4. У чому полягає експресивність фразеологічних одиниць?
5. Що таке подвійна актуалізація?
6. Як здійснюється переклад образних фразеологічних одиниць і одиниць, позбавлених образної основи?

**Завдання 2. Перекласти подані фразеологічні одиниці
і вказати спосіб їх перекладу**

1. To count one's chickens before they are hatched?
2. To fall on deaf ears.
3. If you dance you must pay the fiddler.
4. Ill comes in by ells and goes out by inches.
5. To measure another man by one's own yardstick.
6. Stop-press news.

МАТЕРІАЛИ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Наталія Венжинович

Фразеологізми з компонентом *око/очи* в англійській та українській мовах

Кожна природна мова відображає певний спосіб сприйняття світу, чи мовну картину світу. Сукупність уявлень про світ, захованих у значенні різних слів і виразів конкретної мови, складається в певну єдину систему поглядів, яка нав'язується як обов'язкова всім носіям мови. Уявлення, які формують картину світу, входять у значення слів в неявному вигляді, людина приймає їх на віру, не задумуючись. Інакше кажучи, користуючись словами, в яких є неявні смисли, людина, сама того не помічаючи, приймає і захований у них погляд на світ. І навпаки, смислові компоненти, які входять у значення слів і виразів у формі безпосередніх тверджень, можуть бути предметом суперечки між різними носіями мови і тим самим не входять в загальний фонд уявлень, який формує мовну картину світу. Як зазначає А. Залізник, із російського прислів'я *любовь зла, полюбишь и козла* не можна зробити ніяких висновків про місце любові в російській мовній картині світу, а можна лише дізнатися, що козел постає в ній як малосимпатична істота [Залізник 2005, с. 9].

Нині наукові дослідження мовознавців все частіше мають інтердисциплінарний характер, вони спрямовані на глибоке осягнення природи мовних одиниць із погляду антропоцентризму, головним для якого є людина, її буття, діяльність, звичаї, вірування тощо. Особливо рельєфно відображається людина та навколишній світ у стійких виразах, що мають назву фразеологізми. Під фразеологізмом ми, услід за В.Д. Ужченком, розуміємо «відтворюване, цілісне за значенням, стійке за складом і структурою словосполучення» [Ужченко 2007, с.7]. За останній час з'явилося чимало наукових розвідок, у яких фразеологічні одиниці розглядаються у світлі новітніх лінгвістичних парадигм [див., зокрема, Ажнюк 1989; Алефиренко 2008; Венжинович 2008, 2010; Кононенко 2008; Левченко 2005, 2007; Мелерович 2008; Мокиєнко 2007; Селіванова 2004; Тер-Минасова 2004, Ужченко 2006, 2007 тощо]. Як і О.О.Селіванова, ми розглядаємо фразеологічний масив мов передовсім як культурно зумовлену знакову репрезентацію інтеріоризованого етносвідомістю світу із притаманною їм категоризацією, субкатегоризацією, диференціацією й інтеграцією. Світ у свідомості проходить через мережу концептуальних моделей і відповідним чином трансформується, категоризується й інтерпретується [Селіванова 2004, с. 8].

Ми ставимо собі за мету проаналізувати окремі фразеологізми з компонентом *око/очи* (об'єкт дослідження) в англійській, українській та російській мовах у порівняльному аспекті, оскільки дотепер такі мовні одиниці не були предметом окремого наукового лінгвокультурологічного дослідження. Відповідно до мети плануємо реалізувати такі завдання: визначити найвагомші коди культури, відтворені в аналізованих мовних одиницях, порівняти їх у близько- та віддаленоспоріднених мовах на прикладах англійської стосовно української та російської, а також на прикладах української стосовно російської мови. Джерельною базою нашої наукової розвідки слугували лексикографічні та інші довідкові праці [АУФС 2005; Багнюк 2008; БФСРЯ 2006; СФУМ 2003; ФРР 2005].

Мовна картина світу формується системою ключових концептів та ключових ідей, що пов'язують їх, оскільки дають своєрідний ключ для їх розуміння. Те, що певна ідея є для конкретної мови ключовою, підтверджується, з одного боку, тим, що ця ж ідея повторюється в значенні інших слів і виразів, а також іноді синтаксичних конструкцій і навіть словотворчих моделей, а з іншого боку, - тим, що саме ці слова і вирази важче за інші перекладаються іншими мовами. Зазначимо, що їх перекладені аналоги не завжди є оригінальними еквівалентами саме через відсутність у їх значенні цих специфічних для певної конкретної мови ідей. Такі слова чи вирази називаються лінгвоспецифічними (language-specific) у тому розумінні, що для них важко знайти аналоги в інших мовах.

Ми взяли до уваги стійкі вирази з компонентом *око/очі*, оскільки відомо, що символіка ока сягає глибин двадцяти п'яти століть. Ученими доведено, що майже дев'яносто відсотків усієї інформації людина отримує саме завдяки органам зору. Око – символ розуму й духу, символ Сонця; зловорожих сил; краси; світльника для тіла (у християнстві); кохання.

Розглянемо деякі фразеологічні вирази з компонентом *око/очі* в англійській мові: **про стосунки між людьми** - *eye for eye (an eye for an eye, an eye for an eye and tooth for a tooth, eye for eye, tooth for tooth, measure for measure)* – око за око, зуб за зуб (етимологія всіх виразів, крім останнього, бібл.) [АУФС, с. 312]; *eyes are bigger than one's belly, one's (one's eye is bigger than one's belly, the eye is bigger than the belly)* – завидючі очі; **про душевний стан людини** - *eye is the mirror of the soul (the eyes are the windows of the soul)* – очі – дзеркало душі [АУФС, с.312]; **про небесне світило** - *eye of day (або of heaven)* – небесне око, сонце [АУФС, с.312]; **мисленнєва діяльність людини** - *eye of one's mind* - уява, мислений погляд [АУФС, с.674]; **почуття людини** - *eye opener (eye-opener)* – те, що викликає велике здивування [АУФС, с.312]; *eye grew round, one's* – очі стали круглими від здивування [АУФС, с.313]; *eyes like saucers* – великі, круглі очі, очі, як у сови [АУФС, с.313]; **про суспільні явища** - *eye of the law (the Eye of the Law)* – око закону [АУФС, с.312]; **про розумову діяльність людини** - *eyes and no eyes* - 1) одні спостережливі, а інші ні, 2) спостерігайте природу (назва деяких книг або журналів із природознавства) [АУФС, с.312]; *eyes in the back of head* - очі на потилиці, пильність, уважність [АУФС, с.313]; **про фізичний, емоційно-фізичний стан людини** - *eyes draw (або gather, pick) straws, one's* – очі злипаються (хочеться спати) [АУФС, с.313]; *drop (або weep) milstones, to (one's eyes drop milstones)* – 1) не плакати, не зронити і сльози (при великому горі), крім того – негативні якості людини 2) бути жорстоким, байдужим до чужого горя [АУФС, с. 293]; *eyes welled up with tears* – очі, повні сліз АУФС, с.313; *eyes flash (або shoot) fire, one's* – його (її і т.д.) - очі блищать, кидають вогнем-блискавицею) [АУФС, с.313].

В українській мові спостерігаємо також широке наповнення мовної картини світу фразеологізмами з компонентом *око/очі*. Зокрема, *всевидюче (всевидяче, видюче і т.ін.) око*. 1. чие.Здатність все помічати, бачити, про все швидко дізнаватися, знати. 2. уроч., заст. Всевишній [СФУМ, с.463]; *радувати око* – приємно хвилювати, вабити кого-небудь своїм виглядом [СФУМ, с.590]; *ані оком не моргнути* – 1. Відразу зробити щось; не роздумувати, не вагатися. 2. Не звертати ніякої уваги на що-небудь; не зреагувати. 3. Впевнено повести себе, приховуючи що-небудь. 4. Не поворухнутися, завмерти [СФУМ, с.405]; *кинути недобрим оком*

– поглядом виражати осуд кого-небудь за певні вчинки, дії, поведінку і т.ін. [СФУМ, с.292]; *вовчим оком*, зі сл. *дивитися* і т.ін. – жадібно, хтиво і т.ін. – [СФУМ, с.466]; *видерти (повидирати, видряпати, видрати)/ видирати (видряпувати) очі (лайл. баньки)*.1. кому і без додатка. Жорстоко покарати або побити кого-небудь, захищаючи себе, власні інтереси або заступаючись за когось. 2. за що. Настирливо, не гребуючи жодними засобами, домогтися свого [СФУМ, с.68-69]; *очі завидючі* -1. Хтось дуже заздрісний, жадібний, ненаситний і т. ін. 2. зі сл. *дивитися*, *поглядати* і т. ін. *Заздро*, жадібно і т. ін. [СФУМ, с.476]; *очі заіскрилися* - 1. Чий-небудь погляд, вигляд став виражати якесь бажання або почуття (радість, схвильованість і т.ін.) [СФУМ, с.476]; *очі запалали гарячим вогнем* - чий-небудь погляд, вигляд виражає якісь почуття (гнів, рішучість і т. ін.);хтось обурений, сердитий і т. ін. [СФУМ, с.476]; *очі з лоба вилазять* - 1. Хтось виявляє велике здивування, дуже вражений чимсь. 2. Хтось дуже напружується, важко працює, стомлюється. 3. Хтось відчуває страх, переляк [СФУМ, с.473]; *очі зайшли сльозами, очі закипіли сльозами* - хтось ледве стримує плач або почав плакати, плаче [СФУМ, с.476]; *пускати гедзики оком* кокетувати, загравати з ким-небудь СФУМ, с.584; *пустити в очі пилюку* - водити в оману кого-небудь [СФУМ, 585]; *плювати в очі* - виражати зневагу, презирство до кого-небудь; ображати [СФУМ, с.521]; *сіль тобі в очі* - уживається як усталена форма застереження від зурочення [СФУМ, с.650]; *очі [аж] злипаються* - комусь дуже хочеться спати, відпочити [СФУМ, с.475].

У російській мові маємо:

Глаз наметан (наметанный; набит) – про великий досвід, що дозволяє з першого погляду розібратися в чому-небудь, безпомилково оцінити, розпізнати що-небудь. Образ фразеологізму походить із давньої міфологічної форми усвідомлення соматичної, тобто тілесної частини людини як цілого. Компонент *глаз* співвідноситься з соматичним кодом культури, компоненти *наметан, наметанный, набит* – із антропним, тобто власне з людським кодом. В основі образу фразеологізму лежить засноване на метонімічній тотожності «орган зору – зір як перцептивне сприйняття – досвід як результат постійно тренованого сприйняття». В образі фразеологізму за характером метафоричного переосмислення компонент *глаз* уподібнюється сприйняттю, яке також метафорично переосмислене як інструмент; пор. вирази *меткий (цепкий, ухватистый, точный, ювелирный) глаз, глаз как алмаз* і т.п. [БФСРЯ, с.153-154].

И глазом моргнуть не успеть - не встигнути, навіть не усвідомити те, що сталося, не встигнути відреагувати на нього. Образ фразеологізму містить антропоморфну метафору, в якій відображено уявлення про те, що моргання займає невловимо короткий проміжок часу. Фразеологізм загалом виконує роль еталона такого часового проміжку [БФСРЯ, с.248-249].

Недреманное (недремлющее, неусыпное, бдительное) око, заст. – пильний, постійний, неослабний нагляд, спостереження [ФРР, с. 469-470]. Вираз використовувався ще в церковній літературі XII – XIII століть як сполучення *недреманное око имущий* і означало святого. Недреманным оком називали ікону, на якій був зображений маленький Христос із відкритими очима, лежачи на ложі. Ц.-слов. *недреманный* означало «який не спить, не засинає, пильнує». Зворот широко розповсюдився в літературній мові завдяки сатиричній казці М.Є.Салтикова-Щедрина «Недреманное око», де розповідалося, що в деякому царстві був звичай

давати наймення Прокурор хлопчикам, які народжувалися з двома очима – *дреманним* і *недреманним*. Такий Прокурор *дреманним оком* нічого не бачив, а *недреманним* бачив дрібниці. Тому всі хабарники, наклепники, вбивці, злочинці пішли з недреманної сторони і сховались під захистом дреманного прокурорського ока, а Прокурор вирішив, що всі вони щезли, і не вірив, коли йому скаржилися на злочини. Злочинці залишалися на свободі, а скаржників він арештовував. Вираз найчастіше не відривається від щедринського семантико-стилістичного тла [ФРР, с. 470].

В чужом глазу сучок видит, а в своем и бревна не замечать (*видеть у ближнего в глазу сучку, у себя не видит бревна; и бревна в своем глазу не замечать; в чужом глазу сучок виден; и к бревну в глазу можно привыкнуть; как бревно в своем глазу*) - в інших підмічати навіть маленькі недоліки, а в себе не бачити і значні, великі. Вираз використовується у багатьох мовах. При перекладі замість *сучок* можливе використання слів *соринки, соломинка, стебелек, щепка*. Давньоруськ. *сучьць* також мало біль широкое значення – крім *сучок*, воно означало і *стеблина*, і *тоненька гілочка*. [ФРР, с.150-152].

У семи нянек дитя без глаза (глаза); (семь нянек – а дитя без глаза?; у семи нянек дитя вышло хоть и не совсем без глаза, но все же кривым, неравномерно развитым) – справа страждає, якщо за неї беруться одночасно різні люди, діючи неузгоджено. Слово *глаз* звичайно пояснюють тут переносно - «нагляд». Але це вторинне сприйняття вихідного образу. Буквально тут закладено такий зміст: якщо багато тих, хто доглядає, то дитина може втратити око. В українській мові є аналогічний стійкий вираз *де дві няньки, там дитина без ока*. В російській мові числівник *сім* має узагальнене кількісне значення «дуже багато», що підтверджується іншими слов'янськими паралелями, де або згадується інше число, або наводяться інші слова з узагальнено-кількісним значенням «дуже багато» [ФРР, с.459-460].

Пусть пыль в глаза (*не пускай пыли в глаза; запустишь пыль; пыль пустит; пускание пыли в глаза; пыль в глаза; пылит в глаза*) – створювати оманливе враження про себе, хизуючись, стараючись представити себе, свою діяльність у прикрашеному вигляді, який не відповідає дійсності. Вираз відомий практично у всіх слов'янських мовах. Спроби пов'язати його пояснення на російському ґрунті, на думку А.М. Мелерович і В.М.Мокієнка, є не зовсім виправданими. Європейські звороти часто пов'язують із лат. *pulverem oculis offundere* (пускати пилюку в очі) і пояснюють боротьбою гладіаторів, які пускали пилюку в очі противнику, щоб осліпити його. Цей бойовий прийом здавна відомий багатьом народам. Можливо, однак, що цей вираз первісно означав створення завіси з пилу, яку робили війська чи колісники на Олімпійських іграх: такий пил застилав очі тим, хто йшов слідом, і заважав дивитися вперед [ФРР, с. 553-554].

По суті, наша наукова розвідка підтверджує думку А. Багнюка та інших учених про те, що око - це світильник для тіла. Через нього приходять у тіло розум і дух, сприймається світло, усвідомлюється краса і народжується любов. Саме через очі людина випромінює світло свого розуму і красу своєї душі. Як божественне око для світу, так і людське око для тіла - людині і вчитель, і порадник, і проводир, і суддя [Багнюк, 625-626]. Саме тому протягом тривалого часу люди витворили неповторні мовні перлини – фразеологізми з компонентом *око/очі*. Ці стійкі вирази відтворюють найрізноманітніші прояви буття й діяльності людини – творця. Тут і

позитивна характеристика діяльності, і різні негативні риси, суспільні явища, фізичний, емоційно-фізичний стан людини, її почуття, її розумові здібності, мисленнєва та мовленнєва діяльність тощо. Без сумніву, мовна картина світу одного народу є загадковою для носіїв мовної картини світу іншого народу. Чуже - це не своє, не рідне сприйняття світу й суспільства, воно завжди вражає і тому здається незрозумілим і загадковим. Відзначимо, що у носіїв української та російської мов є більше спільного, ніж відмінного у відтворенні ментальних рис засобами фразеології, у носіїв англійської мови є свої загадки, свої традиції, вірування, інакше вони ставляться до того, що є для нас близьким, а для них – незрозумілим. Якщо слов'янська ментальність – це завжди більше сердечності, емоцій, сарказму, інколи навіть згрубілості у стійких виразах, то у фразеологізмах носіїв англійської мови більше стриманості, раціональності, організованості розумом цивілізації. Значна частина фразеологізмів має дуже давнє коріння, сягає античних часів, зародження християнства. Нині ці мовні одиниці розширили чи видозмінили своє значення, або набули нових відтінків.

У **результаті** проведеного нами дослідження ми намагалися виокремити найбільш вагомні культурні коди англійців та українців, порівняти наповнюваність мовних (фразеологічних) картин світу зазначених етносів. Доходимо **висновку** про те, що таке дослідження є **перспективним** для подальших наукових розвідок, оскільки фразеологічний корпус усіх узятих нами до уваги мов має ще багато нерозкритих таємниць, які потребують нагального наукового розшифрування. Наше завдання – виявити у повному обсязі ті уявлення про світ, стереотипи поведінки і психічних реакцій, які англійська, українська та російська мови нав'язують тому, хто говорить цими мовами, тобто заставляє бачити світ, думати і відчувати саме так, а не по-іншому.

Література

1. Ажнюк Б.М. Англійська фразеологія у культурно-етнічному висвітленні. Монографія. Київ: Наукова думка, 1989. 136 с.
2. Алефиренко Н.Ф. Фразеология в свете современных лингвистических парадигм. Монография. Москва: Гнозис, 2008. 271 с.
3. АУФС - Англо-український фразеологічний словник / Уклад. К.Т. Баранцев. 2-е вид., випр. Київ: Т-во «Знання», КОО, 2005. 1056 с.
4. Багнюк А.Л. Символи українства: Художньо-інформаційний довідник. Тернопіль, 2008. 826 с.
5. БФСРЯ - Большой фразеологический словарь русского языка. Значение. Употребление. Культурологический комментарий/ Отв. ред. В.Н.Телия. 2-е изд., стер. Москва: АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2006. 784 с. (Фундаментальные словари).
5. Венжинович Н.Ф. Концептуальна й семантична репрезентація стійких словосполучень в українській мові. *Українська мова: науково-теоретичний журнал Інституту української мови НАН України*. 2008. № 1. С.117–124.
6. Венжинович Н.Ф. Позитивна репрезентація людини у фразеологізмах української мови. *Українська мова*. 2010. № 2. С.33–43.
7. Зализняк А. А., Левонтина И.Б., Шмелев А.Д. Ключевые идеи русской языковой картины мира: Сб. ст. Москва: Языки славянской культуры, 2005. 544 с. (Язык. Семиотика. Культура).

8. Кононенко В.І. Мова в контексті культури. Монографія. Київ-Івано-Франківськ, 2008. 258 с.
9. Левченко О.П. Фразеологічна символіка: лінгвокультурологічний аспект. Монографія. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2005. 352 с.
10. Левченко О.П. Символи у фразеологічних системах української та російської мов: лінгвокультурологічний аспект: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова, 10.02.02 – російська мова. Інститут мовознавства ім. О.О.Потебні НАН України. Київ, 2007. 42 с.
11. ФРР - Мелерович А.М. Фразеологизмы в русской речи. Словарь: ок. 1000 единиц. 2-е изд., стер. Москва: Русские словари: Астрель: АСТ, 2005. 853,[11] с.
12. Мелерович А.М. Соотношение фразеологических моделей с когнитивными структурами в системе языка и речи. Фразеологизм и слово в национально-культурном дискурсе (лингвистический и лингвометодический аспекты): Междунар. науч.-практич. конф., посвященная юбилею д.ф.н., проф. А.М.Мелерович (Кострома, 20-22 марта 2008 г.) Москва: ООО «Издательство «Элпис»», 2008. С. 29–34.
13. Мокиенко В.М. Загадки русской фразеологии. 2-е изд., перераб. В.М. Мокиенко. СПб: Авалон, Азбука-классика, 2007. 256 с.
14. Селіванова Олена. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти). Монографія. Київ – Черкаси: Брама, 2004. 276 с.
15. СФУМ - Словник фразеологізмів української мови/ Уклад.: В.М.Білоноженко та ін. Київ: Наукова думка, 2003. 1104 с. (Словники України).
16. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация. Учебник 2-е изд., дораб. Москва: Изд-во МГУ, 2004. 352 с.
17. Ужченко В.Д. Нові лінгвістичні парадигми „концепт – фразеологізм – мовна картина світу”. *Східнослов'янські мови в їх історичному розвитку*: зб. наук. праць. Запоріжжя, 2006. С. 146–151.
18. Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. Фразеологія сучасної української мови. Підручник. Київ: Знання, 2007. 494 с.

Лінгвокультурний концепт *серце* в українській та англійській фразеології

Межа ХХ–ХХІ століть – епоха бурхливого розпаду цілого ряду багатонаціональних держав. Але за деякими прогнозами, за ломкою принципів об'єднання етнічних спільнот, можливо, буде об'єднання народів на інших засадах, які відповідають духу нового часу. Цей інтеграційний процес уже спостерігається в регіонах світу, що досягли передових рубежів науково-технічного та соціального прогресу. Очевидно, що ця тенденція є головним вектором історії людства, яке вступило в III тисячоліття [1:7]. На відміну від попереднього об'єднання, нове передбачає взаємодію і взаємозбагачення культур. А для цього необхідне глибоке проникнення в духовні цінності інших культур, моральні устої, спосіб мислення, уклад життя, картину світу, дух мови. „Ми не зможемо повністю зрозуміти мову іншого народу, поки не навчимося бачити його очима тих, кого він вважає своїми героями, поки не з'ясуємо, за що боролися ці люди і за що вони готові завжди боротися, які досягнення вони хвалять і що вважають добродієм, справою честі, достойної похвали” [2:85]. На нашу думку, це дуже складне завдання, оскільки кожна етнокультура глибоко своєрідна. Зрозуміло, спільні риси природних і соціально-історичних умов розвитку людства, а також його біологічна єдність заклали універсальні основи у будову етнокультур, що робить можливим взаєморозуміння.

Оскільки одне з наших завдань дослідження полягає в тому, щоб у процесі вивчення фразеологізації близько- і віддаленоспоріднених мов сформувані такі якості вторинної мовної особистості, які дозволять їй адекватно діяти з представниками іншомовної культури, наше розуміння культури зближує її з мовою.

Але повному і вичерпному розумінню культури різних народів заважає недискретний характер багатьох учасників етнічної лінгвокультури. Необхідно осмислити поняття *своєрідність* (культур і мов) і спробувати описати цю своєрідність в точних категоріях.

Поняття *етномовна своєрідність* входить в значення лінгвістичного терміну ідіоматичність, похідного з грецької мови (= особливість, своєрідність). Фразеологізм є діалектично суперечливою єдністю змісту й форми, раціонального й емоційного, експліцитного й імпліцитного. Постійна взаємодія, детермінованість його складників – важливе джерело динамізму фразем, актуалізації їхньої внутрішньої форми. Вони виконують не стільки номінативну функцію, скільки експресивно-оцінну, прагматичну, когнітивну, коли вербалізуються елементи матеріальної й духовної культури – могутньої екстралінгвальної основи фразеологічного корпусу. Як і В.Мокієнко, В.Ужченко, ми розуміємо під фразеологічною одиницею відносно стійке, відтворюване, експресивне, з допуском варіантності сполучення слів із цілісним значенням. При цьому раціональний, логіко-інформативний зміст фразеологічної одиниці, утілений у денотативно-сигніфікативному компоненті семантики, нерозривно поєднується з емотивно-оцінним, образно-експресивним, стилістичним, культурно-національним, який складає основу конотації [3]. Проблеми фразеології у різний час досліджували ряд учених [4-7 тощо]. Сучасні дослідження базуються на працях [8-12 тощо]. Про фразеологічні одиниці як вираження у мові національно-культурного компоненту писали [3, 13-15 тощо]. Зіставному аналізу лексичної семантики, у тому числі й

фразеологічної, присвятили свої дослідження [8,16,17 тощо]. Контрастивним лінгвістичним аналізом звичайно називають синхронно-порівняльне дослідження двох або кількох мовних систем, здійснене на основі однієї моделі опису. У вітчизняному мовознавстві цю галузь часто називають також зіставним аналізом. Кількість наукових і прикладних праць, які ним користуються, за останній час зросла, що призвело до бурхливого розвитку контрастивної лінгвістики [8 : 5-12].

Про зв'язок фразеології з історичним і духовним досвідом певного мовного колективу, з його культурними традиціями написано багато вітчизняними та зарубіжними лінгвістами. На думку В.М.Телія, з якою цілком можна погодитися, засобом утілення в семантиці фразеологізму культурно-національної специфіки служить образна основа, а способом вказівки на цю специфіку є інтерпретація образної основи в знаковому культурно-національному „просторі” конкретної мовної спільноти [14:181].

Ми поставили собі за мету проаналізувати у зіставному плані лінгвокультурний концепт *серце* в українській, російській та англійській фразеології. Наше дослідження вважаємо актуальним, оскільки сьогодні наявне загальне спрямування сучасних зіставних досліджень на вивчення спільного й національно-специфічного в різних мовних картинах світу, що потребує системного аналізу внутрішніх механізмів та позамовних чинників, які скеровують процес фразеологізації, беручи до уваги те, що українська та російська мови належать до слов'янської групи мов, а англійська – до германської, а разом вони є віддаленоспорідненими, оскільки входять до індоєвропейської мовної сім'ї. Аналіз спільного й відмінного у сфері фразеологічних утворень дозволяє передбачити і тим самим прогнозувати міжмовні розбіжності й тенденції перекодування, а також систематизувати способи мовної концептуалізації, характерні для різних мовних спільнот. Таке дослідження без сумніву, має велике практичне і теоретичне значення. Воно дає якісну й кількісну характеристику досліджуваних явищ, сприяє виявленню спільних і відмінних ознак в порівнюваних мовах. Новизна нашого дослідження полягає у тому, що дотепер ще не проводилося подібного комплексного аналізу цього лінгвокультурного концепту на матеріалі фразеологізмів зазначених мов. Джерельною базою нам слугували словники [18-20].

Мовні образи, складові мовних картин світу різних народів виражають народний дух, національне відчуття, сприйняття й розуміння світу. О.О.Потєбня у праці „Думка й мова” стверджував, що психологія народів повинна показати відмінності національних особливостей і структури мов як результат спільних законів народного життя [10:56]. Із цим твердженням цілком погоджуємося, бо справді, кожен народ створює свій власний стиль світосприймання, свою ментальність, у яку ніби занурені всі члени суспільства. Ментальність дозволяє виявити характеристику особистості, її поведінку, характер. Науковці відзначають спільні психологічні особливості людей, що разом творять конкретний народ. Проте мовознавці звертають увагу на можливий суб'єктивізм при описі „чужого” національного характеру. Зокрема, Ю.Караулов відзначає, що представник іншої національності може зверхньо дивитися на „чужу” культуру, підсвідомо визначаючи свою вищість [13:95]. Саме тому вчені висувають на перший план порівняння подібних явищ у якнайбільшій кількості мов, оскільки чим більше порівнянь, тим

більш правильні висновки щодо особливостей національного характеру. Г.Півторак так подає термін ментальність: „Ментальність розуміють як притаманний даній нації варіант світосприйняття, поведінки, що реалізується на спільній мовній, культурній і морально-етичній основі” [9: 8].

Серце – символ центру, Бога, життя, розуму, ласки, любові, співчуття. У християнстві – це символ радості й смутку, розуміння, сміливості, релігійної відданості, чистоти. На думку давніх учених, серце – один із трьох життєво важливих центрів людського тіла. Ще єгиптяни, муміфікуючи померлих фараонів, залишали з усіх внутрішніх органів тільки серце. Його бальзамували в окремій посудині, бо вірили, що без серця померлому не можна буде обійтися у потойбічному світі. За традиційними уявленнями, місцем перебування розуму було серце, а мозок слугував лише його засобом. Отже, серце символізувало центральну мудрість. Подібно до Сонця, палаюче серце означало центр макрокосмосу та мікрокосмосу, людину й небеса. У християнстві палаюче серце символізувало релігійне служіння, відданість, серце, пробите стрілою, - спокуту. Для алхіміків серце уособлювало сонце усередині людини. Для містиків любити – значить відчувати силу тяжіння закоханого до цього центру. Тому серце означає символічно любов як центр світла й щастя. Для українців серце – це любов, лагідність, співчуття, радість, щастя [15:264-265].

Отож звернемося до репрезентації лінгвокультурного концепту *серце* у фразеологізмах української, російської та англійської мов, зіставимо і порівняємо особливості менталітету українців, росіян та англійців. Переважна більшість фразеологізмів із цим компонентом позначають:

1) психічний стан людини, тривожні почуття, переживання: укр. *аж захололо в серці, аж кр'ається серце, важкий кáмiнь дáвить серце, гнітіти серце, горіть біля серця, завмирати серцем, із завмиранням серця, заврушилося серце, кривавиться серце, сёрце болить* = рос. *сердце болит*; укр. *сёрце взяло, серце впало, в'яне серце* - хто-небудь дуже переживає, страждає; англ. *break one's heart* – переживати, засмутитися; англ. *a heavy heart* – сум, печаль = з тяжким серцем; *аж сёрце радіє, аж сёрце радується, аж сёрце тремтить, аж сёрце трепече, веселити серце, вёсело на серці* - хто-небудь відчуває радісні переживання; рос. *сердце взыграло, сердце горит* – про стан сильного збудження; англ. *in good heart* - в хорошому настрої, в хорошому стані; англ. *do smb.'s heart good* – радіти, зробити комусь приємність; англ. *a light heart* – з легким серцем; *have a soft (warm) corner (place) in one's heart for smb.* – почувати душевну тягу, тепле почуття до когось, мати слабкість; бути небайдужим до кого-небудь; співчувати кому-небудь; *one's heart goes out to smb.* – відчувати теплі почуття до кого-небудь; *the heart that once truly loves never forgets* = укр. *стара любов на іржавіє*; англ. *lose one's heart* – закохатися, віддати своє серце кому-небудь = укр. *прийтися до душі; відійшло (відлягло) від серця* - настало заспокоєння = рос. *отлегло от сердца; відтанути серцем* – сповнюватися приємними почуттями, піддаючись впливові когось, чогось приємного; *закипає серце, запеклось серце* - хтось відчуває неспокій = рос. *серце кровью обливается; сердце не на месте; залоскотало ко́ло серця, запада́ти в са́ме серце, запалилося серце* – когось охопили трепетні почуття; *замутити серце* - розхвилювати кого-небудь; *з нелегкім серцем* – у гнітючому стані, в тривозі, у передчутті чогось неприємного = рос. *с тяжелым сердцем; свинец на сердце*; англ.

be sick at heart – важко на серці; *lie (heavy) at smb.'s heart* – бути тягарем, лежати каменем на серці у кого-небудь; *коті шкребуть на серці, му́лько на серці, на серці міши зашкреблі* – діймають докори сумління = рос. *кошки на сердце скребут*; *обгорнути серце смутком (сумом, тугою)* – дуже засмутитися; англ. *lose heart* – падати духом, тратити бадьорість духу, мужність = *руки опустилися*; *порóжньо в серці* – про безпорадний стан людини; *посвітлішало (потеплішало) на серці* – покращився внутрішній стан людини; *серце лідне віскочити з грудей, летіти серцем* – про радісно схвильовану людину; *серце опинилося в н'ятах* – про перелякану людину; англ. *bring smb.'s heart into his mouth* – перелякати когось до смерті = укр. *душа опинилася в н'ятах*; англ. *have one's heart in one's boots* – злякатися = укр. *серце впало*; *душа в н'ятки пішла*; укр. *смокта́ти біля серця* – переживати про щось; *тэнькає в серці* – хтось починає тривожитися з приводу чогось; *терза́ти серце* – мучити, хвилювати когось; англ. *eat one's heart out* – мучити себе, терзатися, страждати мовчки, чахнути, пропадати від суму; рос. *сердце бьется, стучит, колотится, падает, дрогнуло, оборвалось, разрывается, сжимается, екает, щемит, замирает* – про несподіване почуття переляку, про стан тривоги, несподіваної радості, суму, смутку; *с замиранием сердца, с замирающим сердцем* – відчуваючи хвилювання, тривогу; *говорить сердцу что-л.* – викликати в комусь якісь почуття, переживання; *накипеть на серце; накопиться на серце* – про щось важке, неприємне; *вынуть сердце* – мучити, хвилювати, тривожити; позбавляти що-небудь задушевності; *сердце берет, взяло на кого-л.* – про стан хвилювання; *с сердцем сказать* – схвильовано; *входит, приходит в сердце* – розгніватися; *в сердцах* – в пориві гніву, дуже розсердившись; *иметь (держатъ) сердце на кого-л.* – бути незадоволеним, приховати злобу на кого-небудь; англ. *a broken heart* – розбите серце; англ. *wear one's heart upon one's sleeve (for daws to peck at)* – не вміти приховати своїх почуттів, виставляти напоказ свої почуття, не бути стриманим = укр. *відкрита душа* (в середні віки лицарі носили на рукаві кольори своєї дами); бути влюбливим, легко захоплюватися кимось; англ. *what the heart thinks the tongue speaks* = укр. *у кого що болить, той про те й говорить*; англ. *wring smb.'s heart* – стиснути, здавити чиєсь серце (про почуття).

2) характеристика якостей людини: укр. *вели́ке серце, добре серце, золоте серце, чисте серце, щире серце, широке серце* – хто-небудь дуже добрий, чуйний, здатний перейматися чіїмись переживаннями, горем; рос. *большое сердце* – здатність людини мати сильні почуття; англ. *a big heart* – великодушна, благородна людина; *a heart of gold* – золоте, благородне серце; *a kind (soft, sympathetic, warm) heart* – добре серце, м'якосердність; *kind hearts are more than coronets* – добре серце краще всякого титулу; *an open heart* – відкритість, щирість, чистосердечність, доброта, великодушність; *have one's heart in the right place (one's heart is (lies) in the right place)* – мати добрі, хороші наміри, бути чулою людиною; *відкрите серце* – хто-небудь прямий, щирий, відвертий у стосунках із людьми; рос. *сердце мое* – звертання до близької людини = англ. *dear heart* – душа моя, серце моє, милий, мила = англ. *Боже мій! Оце то так! Ого!*; укр. *воло́дар дум і сердець* – той, у кого хтось закохався; *да́ма серця* – кохана жінка = рос. *дама сердца*; *лі́цар серця* – коханий чоловік = рос. *друг сердца*; *гаря́че серце, гаря́чий серцем* – про небайдужу, запальну людину; *ма́ти Бо́га в серці, ма́ти Христа́ в серці, ма́ти хоч трохи серця* – бути милосердним; англ. *a heart of oak* – хоробра, мужня, відважна людина; *жа́ба*

сидіть під серцем, п'явкі ссуть під серцем – про кого-небудь дуже заздрісного; *гадіна(гадюка) ссе коло серця* - про підступну людину; *камінне (кам'яне) серце, черстве серце* – хто-небудь байдужий, нечулий; *вісушене серце* – про зачерствілу, нечулу людину; *без серця* – про жорстоку, безжалісну людину; рос. *не имеет сердца* – про жорстоку людину; *не ма́ти Бо́га в серці* – не бути милосердним; англ. *harden one's heart* – про нечулу, безсердечну людину, жорстоку людину; *a hard heart* – кам'яне серце, безсердечність; англ. *it is a poor heart that never rejoices* – нещасний той, хто ніколи не знає радості; укр. *сидіти болячкою на серці* – бути чимось зайвим; рос. *ни уму ни сердцу* - про дурну людину; англ. *every heart knows its own bitterness* = укр.у кожного свої біди; англ. *faint heart never won fair lady* = укр. нерішучому серцю не завоювати прекрасної дами, тобто нерішучість заважає успіху;

3) вчинки людини: укр. *бра́ти (взяти) близько до свого серця* ; *вчува́ти серцем* – перейматися чужими бідами, проблемами; рос. *принимать что-л. близко к сердцу* – ставитися до чого-небудь з великим співчуттям, дуже зацікавлено; ставитися до когось з підвищеною чутливістю; англ. *take smth. to heart* – серйозно поставитися, взяти щось близько до серця; укр. *ві́годувати гадю́ку (змію) біля свого серця* – допомогти кому-небудь, хто стане зрадником; *ві́кинути (викреслити, вирвати) з свого серця* - назавжди забути кого-небудь; *вилива́ти своє серце* – щиро поділитися з ким-небудь найпотаємнішим; *ві́дда́ти ру́ку і серце* – запропонувати комусь заміж = рос. *предлагать руку и сердце*; укр. *ві́дірвати (відкряти) від серця* - провести когось у далеку дорогу, розлучитися; *ві́дпочі́ти серцем* – приємно з ким-небудь поспілкуватися; рос. *отвести сердце* – заспокоїтися; *ві́д усьо́го(щиро́го) серця, душе́ю і серцем, з легкі́м серцем* – палко, гаряче, щиро; нестримно; дуже сумлінно; рос. *всем сердцем, всем существом, всей душой* - відкрито, з радістю; *с открытым, чистым сердцем, от всего, от чистого сердца* – з повною відвертістю, без хитрості, щиро = рос. *положа руку на сердце* – зовсім чесно, відкрито; укр. *ві́щує серце* – хтось передбачає щось; рос. *сердцем чувствовать, понимать* и т.п. что-л.; *вкла́дати серце* – добросовісно щось робити = англ. *have one's (whole) heart in smth.*; *with all one's heart (and soul)* – з усією душею, з усім серцем, щиро; вкласти всю душу; *with half a heart* - без інтересу, неохоче, без ентузіазму; укр. *вража́ти в саме серце, встро́міти ножа́ в серце, вхо́піти за серце, ви́ліити в са́ме серце* - вчинити щось надзвичайне, несподіване для когось; *дава́ти во́лю серцю* - бути нестримним у вияві почуттів; *ді́ймати (дошкулити) до живого серця, кі́дати жарі́ну в серце, колупа́ти серце* - дошкульно набридати; *добира́ти ключ до серця* – намагатися сподобатися кому-небудь; *до глиби́ні серця* – повністю, цілком перейматися чиїмись проблемами = рос. *до глубины сердца*; англ. *at heart* – 1) в душі, в глибині душі; 2) по суті, в дійсності, насправді; англ. *at the heart of smth.* - в основі чого-небудь; укр. *живце́м ві́дірва́ти від серця* – позбавляти когось чого-небудь дуже близького, дорогого; *загляда́ти(зазира́ти) в серце* - намагатися зав'язати відверті, щирі стосунки; *загра́ло серце* – хтось закохався в когось = рос. *покоря́ть, побежда́ть, разби́вать чье-л. сердце, овлада́вать чим-л. сердцем; пасть, запасть в серце; отда́ть, откры́ть серце*; англ. *break smb.'s heart (або the heart of smb.)* – розбити чиєсь серце, сильно засмутити когось; укр. *за по́кликом серця* – діяти правильно, відповідно до своїх можливостей і бажань; *зачепі́ти за са́ме серце, зашкреб́ло за серце* - торкнутися чогось найсокровеннішого; *зігрі́ти серце* - допомогти кому-небудь; *зня́ти важкі́й ка́мінь(тяга́р) з серця* – позбутися чогось

неприємного; *карбувати на серці* – запам'ятати надовго; *пам'ять серця* – щось надзвичайно приємне зберігати в пам'яті = рос. *жить в сердце*; укр. *переїсти серце* – дуже схвилюватися; *перемогти своє серце* – бути владним над своїми почуттями; *перестало б'ітися серце* – хтось помер; *покоріти (полонити) серце* – сподобатися комусь; англ. *after one's (own) heart* – до душі, до серця; *set one's heart on smb.* – мріяти про когось, захопитися кимось; укр. *потурати серцю* – діяти, йдучи за почуттями; *пробивати (прокладати) дорогу (стежку, шлях) до серця, протоптати доріжку до серця, проникати до самого серця* – намагатися сподобатися комусь; рос. *по сердцу кому-л., сердце лежит к кому-л., чему-л.* – подобається, відповідає чиїмсь смакам; укр. *тішити око й серце* – бути приємним для чогось чи когось; *розвеселити серце* – зробити комусь щось добре; *рванити серце, рвати серце, ризоніти по серцю, розбивати серце, як хто серпом ризонів по серцю* – завдати душевного болю = рос. *как будто ножом по сердцу* – про відчуття душевного болю (від якоїсь неприємності, біди); укр. *розворушити (роз'ятрити) давню (невигойну) рану в серці, роздёрти серце на шматкі, роз'їсти серце, розкряти серце, розтравлювати серце, розтроюджувати (ятрити) давню (невигойну) рану в серці* – пригадати щось непоправне, болюче; *скрипіти серцем* – не погоджуватися з чимось = рос. *сердце не принимает, скрепя сердце*; укр. *спопелити серце* – знищити когось або щось; *ужалити в серце* – сказати чи зробити щось дуже недобре; рос. *уколоть, ужалить в самое сердце* – дуже образити; укр. *усіма фібрами серця* – широко, повністю віддатися почуттям = рос. *всем сердцем*; англ. *from the heart* – від усього серця, від душі = англ. *heart and soul*; англ. *find (it) in one's heart to (be чи do smth.)* – переконати, заставити себе (зробити що-небудь), зважитися (на що-небудь) (звичайно використовується в негативних реченнях); англ. *give one's heart to smb.* – віддати своє серце кому-небудь; англ. *have the heart to (do чи say)* – зважитися, насмілитися зробити чи сказати що-небудь; англ. *have smth. at heart* – мати заповітну мрію; ставити собі за мету; *make smb.'s heart bleed* = укр. *заставити серце кров'ю обливатися, заставити когось страждати*; англ. *move smb.'s heart* – розчулити когось; *put heart in smb.* – повернути комусь добрий настрій, підбадьорити когось; морально підтримати когось; *put smb. out of heart* – позбавити когось упевненості в собі; *sob one's heart out* – гірко плакати, виплакати своє горе, виплакати; *take heart* – зібратися з духом, осміліти; *take smb. to one's heart* – з радістю прийняти когось. Крім цього, в англ. мові маємо *by heart* – напам'ять; *close to (near) one's heart* – близький чиємусь серцю; *cross one's heart* – клястися, божитися (перехреститися); *the heart of Mid-Lothian* „Единбурзька темниця” (прізвисько тюрми в Единбургу, знесеної в 1817 році [буквально серце графства Мід-лотіан]); *in good heart* – родюча земля; *out of heart* – неродюча земля; пригнічений настрій; *a Purple Heart* – 1) „пурпурне серце” – рожеві таблетки наркотика у формі заокруглених трикутників; 2) амер. „Пурпурне серце” (медаль за поранення, отримані в ході бойових дій).

Отже, ми намагалися зафіксувати і зіставити особливості фразеологічної картини світу трьох народів – українського, російського, англійського. У результаті проведеного дослідження можемо стверджувати, що нами виявлені як спільні, так і відмінні ментальні риси названих етносів. Зіставний аналіз демонструє той факт, що значна кількість фразеологізмів із лінгвокультурним концептом *серце* в аналізованих мовах має адекватні фразеологічні вирази, частина стійких

словосполучень передаються описово з однієї мови засобами іншої. Наявні фразеологізми, які яскраво відображають особливості менталітету кожного народу, його світосприйняття, його бачення навколишньої дійсності. Найповніше контрастність проявляється у групі фразеологічних виразів на позначення вчинків людини. Адже вся суспільна діяльність людини залежить від багатьох факторів, які впливали на формування концептуальної картини світу в цілому та мовної (у нашому дослідженні фразеологічної) картини світу зокрема. Таке дослідження вважаємо перспективним, оскільки завдяки зіставленню лінгвокультурних концептів у віддаленоспоріднених мовах можна простежити цікаві процеси, що відбуваються при формуванні фразеологічної картини світу у взятих нами до уваги та інших етносів.

Література

1. Савицкий В.М. Основы общей теории идиоматики. Москва: Гнозис, 2006. 207 с.
2. Томахин Г.Д. Фоновые знания как основной объект лингвострановедения. *Иностранные языки в школе*. 1980. №4. С.82–85.
3. Мельник Л.В. Культурно-національна конотація українських фразеологізмів: автореф. дис. ... канд.філол.наук:10.02.01. Донецьк, 2001. 18 с.
4. Денисенко С.Н. Культурологічний компонент в семантиці фразеологічних одиниць (на матеріалі німецької фразеології). *Мова і культура*: Зб. наук.праць. Київ: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2000. Вип.1. Кн.2. С. 73–78.
5. Эмирова А.М. Русская фразеология в коммуникативном аспекте. Ташкент: Фан, 1988. 93 с.
6. Парій А.В. Роль коннотацій у формуванні фразеологічного значення// *Мовознавство*. 1988. № 1 (127). С.45–48.
7. Селіванова Олена. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти). Київ-Черкаси, 2004. 275 с.
8. Жлуктенко Ю.О. Основы контрастивного аналізу мов// Порівняльні дослідження з граматики англійської, української і російської мов: Зб.наук.праць. – К.: Наук.думка, 1981. С.5–16.
9. Півторак Г.П. Українці. Звідки ми і наша мова. Київ, 1993. 176 с.
10. Потебня О.О. Думка й мова. Естетика і поетика. Київ: Мистецтво, 1986.
11. Полюжин М.М. Концептуальна система як базове поняття когнітивної семантики й теорії мовної особистості. *Проблеми романо-германської філології*: зб. наук. праць. Ужгород: Ліра, 2005. С.5–20.
12. Полюжин М.М. Про синкретичні теорії концепту. *Проблеми романо-германської філології*: зб. наук. праць. Ужгород: Ліра, 2006. С.5–22.
13. Дем'яненко Н.Б. Фразеологічні одиниці як найконденсованіше вираження у мові національно-культурного компоненту. *Мовні і концептуальні картини світу*: зб. наук. праць. Київ: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2005. Вип.15. Кн.1. С.92–96.
14. Культурные слои во фразеологизмах и в дискурсных практиках. Языки славянской культуры. Москва, 2004. 340 с.
15. Словник символів культури України. Вид.3-є, випр. і доп. Київ: Міленіум, 2005. 352 с.
16. Барабуля А.М. Конотативні компоненти лексичної семантики як параметр міжмовного зіставлення: автореф. дис. ... канд.філол.наук:10.02.17. Київ, 2007. 19 с.

17. Бублик В.Н. Гносеологічні основи контрастивного аналізу. *Нариси з контрастивної лінгвістики*: зб. наук. праць. Київ: Наукова думка, 1979. С.11–18.
18. Кунин А.В. Большой англо-русский фразеологический словарь. Москва: Живой язык, 2005. 942 с.
19. Словник фразеологізмів української мови. Київ: Наукова думка, 2003. 1104 с.
20. Фразеологический словарь современного русского литературного языка: В 2т. – Москва: Флинта –Наука, 2004.

Наталія Венжинович

Фразеологічні одиниці з античних джерел (на матеріалі української та англійської мов)

Із далеких античних часів до нас дійшли неперевершені перлини народної мудрості. Особливе місце серед них займають стійкі фразеологічні вирази. Вивчення цієї теми є особливо актуальним, оскільки наукові дослідження нині мають яскраво виражений антропоцентричний характер, усі вони звернені до людини-творця, багатой духовно і морально.

Цікавими є погляди А.М. Мелерович, яка вказує на те, що вивчення проблеми моделювання фразеологічних одиниць набуло нових перспектив у зв'язку з дослідженням фразеології в когнітивному аспекті як системи мовних засобів, що особливим способом фіксує процеси пізнання, відображення свідомістю об'єктивної дійсності, яка слугує певним мовним кодом перетворення і зберігання інформації про навколишнє, відтворення ставлення до пізнаваного світу. Когнітивно орієнтований підхід до фразеологічного матеріалу мови відкриває можливості поглибленого трактування категорійної сутності фразеологічних одиниць, системно-мовного статусу фразеологічних моделей та їх функціональної специфіки. Оскільки фразеологічні одиниці здійснюють моделювання фрагментів реального світу у відповідності з можливостями своєї категорійної сутності, важливо виявити, зазначає А.М.Мелерович, механізм фразеологічного моделювання, визначити характер спряженості категоризації і концептуалізації дійсності за допомогою фразеології [24, 29].

М.Ф. Алефіренко привертає увагу до того, що відкритість фразеологічної підсистеми означає її взаємодію і обмін енергією з навколишнім дискурсивним середовищем. Причому процеси енергетичного обміну відбуваються у кожній точці відкритої системи. Учений вказує на те, що відкритість фразеологічної підсистеми – необхідна, але недостатня умова її самообновлення [24, 25].

На думку М.П. Кочергана, «фразеологічний склад є специфічною для кожної мови національно маркованою частиною лексику. Постійно поповнюючись новими одиницями, фразеологічний склад відображає культурно-історичний досвід народу, а також особливості історичних законів розвитку мови» [9, 339]. З огляду на значення фразеологізмів, розрізняють такі типи міжмовних співвідношень: 1) повна еквівалентність (фразеологізм однієї мови має ідентичний відповідник в іншій мові, тобто фразеологізми-відповідники за значенням, структурно-граматичною будовою, образною основою повністю збігаються); 2) неповна еквівалентність; 3) безеквівалентні (в одній мові є фразеологізм, в іншій – фразеологізму з таким значенням немає) [там само, 339-340].

Саме у фразеологізмах часто заховані коди духовної культури людини, символи її національної ідентифікації. Хоча нині є чимало наукових розвідок, присвячених вивченню цих мовних одиниць як у традиційному плані [3; 5; 13; 20; 21 тощо], так і в руслі новітніх парадигм [6–11; 14; 16; 17; 22–24 тощо], проте спеціально такі фразеологізми на матеріалі зазначених мов ще не були предметом наукового аналізу.

У своєму дослідженні спираємося на розуміння фразеологічної одиниці В.Д.Ужченком, услід за ним розуміючи її як «відтворюване, цілісне за значенням, стійке за складом і структурою словосполучення» [23,7]. Ми ставимо собі за мету на прикладі деяких фразеологізмів, які прийшли до нас із давніх світів, простежити особливості відтворення різних проявів буття і діяльності людини на матеріалі української, російської та англійської мов. Завдання статті вбачаємо у тому, щоб проаналізувати риси українського, російського та англійського менталітету на основі досліджених мовних одиниць. Джерельною базою слугували словники та інші довідково-наукові праці [1; 2; 12; 15; 18; 19; 25].

Яблуко розбрату (укр.) - причина ворожнечі, незгод між ким-небудь. Наприклад, у тексті: *Який же ви талісман на щастя, Марто? – посміхнувся Коваль, кинувши в бік обох Комаренків: - Ви справжнє яблуко розбрату, не встигли прийти, а вже викликали цілий бунт* (В.Собко) [19,784]; *яблоко раздора* (рос.) – причина, предмет суперечки, сварки, роздору (тут і далі переклад наш). Наприклад, у тексті: *Дело переходило из инстанции в инстанцию и служило яблоком раздора между судебной и административной властями* (М.Салтыков-Щедрин) [25, II, 822]; *an apple of discord, a bone of contention, a crux of agrument* (англ.) – предмет суперечки (тут і далі переклад наш). Наприклад, у тексті: *A small island in the middle of a river that divided two countries was a bone of contention between those governments for many years* [12, 825].

Вираз походить із давньогрецької міфології. Богиня чвар Еріда на весіллі Пелея і Фетиди як помсту за те, що її забули запросити, підкинула золоте яблуко з написом «найпрекрасніший». Гера, Афіна й Афродіта стали претендувати на це яблуко. Богині попросили Зевса вирішити цю суперечку, але Зевс передав яблуко Парісу і наказав йому присудити яблуко найдостойніший. Гера пообіцяла Парісу владу й багатство, Афіна – мудрість і військову справу, а Афродіта – віддати в дружини найгарнішу жінку. І Паріс визнав напрекраснішою з богинь Афродіту. Виконуючи свою обіцянку, богиня допомогла викрасти найкрасивішу із смертних жінок – Олену, дружину спартанського царя Менелая. Із цього викрадення почалася Троянська війна.

Образ фразеологізму асоціюється також із біблійним сюжетом, в якому *яблуко* виступає як символ забороненого плоду з Дерева пізнання добра і зла. Після того, як Адам і Єва скуштували це яблуко, вони були вигнані з раю. Яблуко стає причиною суперечки між Богом і Людиною.

Фразеологізм походить із двох найдавніших міфологічних форм усвідомлення світу – анімістичної (яка уособлює неживе) і фетишистської, яка розглядає неживі предмети як надприродні сутності, наділені магічними силами, властивостями. Образ фразеологізму осмислюється також через давні опозиції «чоловік - жінка», «добро – зло».

Компонент фразеологізму *яблуко* співвідноситься з рослинним кодом культури, а компонент *розбрат* – із власне людським кодом, в якому закладені й міжособистісні дії, і міжособистісні стосунки. У створенні образу фразеологізму бере участь і категорія простору: яблуко як центр, навколо якого формується певна ситуація, яка призводить до конфлікту [2, 734-735].

Те, що подібні стійкі вислови наявні в різних мовах, зокрема й в українській, російській та англійській, свідчить про стародавність образу. Нині цей фразеологізм активно вживається у різних контекстах і мовленнєвих ситуаціях, оскільки здавна і дотепер людині були притаманні такі риси, як заздрість, підступність, уміння чинити як добро, так і зло. Те, що цей образ наявний як у близькоспоріднених (українська, російська), так і в віддаленоспоріднених мовах (англійська) підтверджує, що носії цих мов мають багато спільного на ментальному рівні. Як слушно зауважує А.Багнюк, «щоб розпочалась війна, достатньо, аби посварились три жінки... Щоб посварились три жінки, достатньо простого яблука...» [1, 9]. Отож можемо стверджувати, що у такому, здавалося б, простому образі *яблука* закладено насправді глибинний смисл, пізнання якого приведе нас до розуміння істинності і складності буття. І це ми спроможні зробити через осягнення, зокрема, й змісту фразеологічного виразу.

Прокрустове ложе (укр.) – те, що виступає мірилом, під яке штучно, насильно підганяють що-небудь, пристосовуючи до нього. Наприклад, у тексті: *А душі людей, загиблих, замучених... Їхні страждання не вкладаються в прокрустове ложе законів контрапункту, їхні стогони дужчі за урагани над материками й морями* (П.Загребельний) [19, 353]; *прокрустово ложе* (рос.) – мірка, під яку намагаються насильно підігнати, пристосувати що-небудь, що для неї не підходить. Наприклад, у тексті: *Нельзя сводить все разногласия в одно прокрустово ложе* (Из газеты) [15, 397]; *Procrustean bed, bed of Procrust* (англ.) – критерії, мірки, під які пристосовують що-небудь насильно. Наприклад, у тексті: *From the Greek legend about Procrustes, a robber, who stretched or cut out the legs of his victims to fit the length of his bed* [12, 342].

А.Багнюк зазначає, що справжнє ім'я Прокруста – Дамаста. А ще цього розбійника називали Поліпемоною. Та відомим він став під прізвиськом Прокруст, що означає «витягувач». Нещасним був мандрівник, який діставався до Афін дорогою, що вела з Мегари. На цьому шляху його підстерігав Прокруст і заманював до свого помешкання. А там запрошував відпочити на своєму особливому ліжку. Якщо гість виявлявся більшим від ліжка, Прокруст відрубав йому ноги рівно настільки, наскільки вони звисали. Того, хто був коротшим, розбійник видовжував ударами молота. Жодному, хто потрапив до рук Прокруста, ліжко не підійшло. Жахлива хитрість Прокруста полягала в тому, що він мав два ліжка в різних кімнатах: високих подорожніх заводив до кімнати з маленьким ліжком, а низьких – до іншої, де стояло велике ліжко... Самого Прокруста знищив син афінського царя Егея – Тесей, котрий заради порядку в державі очищував її від злочинців. Погоджуємося з думкою А.Багнюка, який цілком справедливо стверджує, що прокрустове ложе – для нас жорстока наука, яка вчить, наскільки небезпечно підганяти все під якусь мірку. А тим більше, всяка мірка, застосована до людей, – злочин, бо людина не підлягає ніякому вимірюванню. Кожна людина – єдина і неповторна [1, 9].

Ми спостерегли використання цього фразеологізму у всіх трьох досліджуваних мовах із тим же або близьким значенням. У цьому стійкому виразі заховано предметний код культури. Зауважимо, що ключове слово *ложе* лежить в основі великої кількості фразеологізмів української мови з різним значенням, наприклад, *подружнє ложе, смертне ложе* тощо. Аналогічні відповідники фіксуються як у російській, так і в англійській мові.

Вставати/встати з попелу (укр.) – відроджуватися, повертатися до життя. Наприклад, у тексті: *За домом у відступі ми сумували, за сміхом жінок і дівчат... Виходь, Батьківцино, ми з попелу встали, виходь переможців стрічать!* (С.Голованівський) [19, 132]; *воскрес (возродился), как феникс из пепла* (рос.) – про когось або про щось, що повернулося до життя, незважаючи на великі невдачі й потрясіння [15, 719]; *to rise from the ashes* (англ.) – відродитися з попелу. Наприклад, у тексті: *Bulgakov's novel (The Master and Margarita) seemed to return from oblivion, to rise from the ashes, thereby confirming the author's principal hope – that manuscripts don't burn* [12, 455].

В основі образу фразеологізму лежить антична легенда. Фенікс – чарівний птах, котрий через кожні п'ятсот років прилітає з Аравії до Єгипту. Живиться він тільки бальзамом і пахучою смолою. Перед смертю робить гніздо із запашних гілок на верхівці пальми – і там, під високим небом, його, нічим не захищеного, спалює сонячне проміння. Умираючи, Фенікс не йде у п'ятьму, а згорає в сонячному світлі. Тому ім'я його означає «багрянний» - рівний сонячному вогню. Він не згорав у вогні, щоб загинути, а пломенів у сонячному світлі, щоб відродитися. Силою Сонця воскресав із попелу, відроджувався, щоб знову молодим з'явитися у рідному краї. Так Фенікс символізує безсмертя через вічне відродження. Погоджуємося з твердженням А. Багнюка, що всяку справу, незначну, чи справу всього життя треба завершувати не як кінець, фінал, а як початок нової справи, оновленого життя. Навіть оновленого смертю, воскреслого з попелу. В цьому – енергія відродження, запорука безсмертя [1,15].

Проведене дослідження фразеологізмів, що увійшли в українську, російську та англійську мови з античних джерел, дозволяє стверджувати, що повна мовна еквівалентність є непоширеним явищем як у близькоспоріднених, так і в віддаленоспоріднених мовах. Отож чим більше віддалені мови, тим менше у них ідентичних фразеологічних відповідників. Національно-культурна специфіка стійких виразів виявляється у значенні фразеологічних одиниць, в їхній структурі, лексичному складі, особливостях варіювання. Наведені нами приклади фразеологізмів, що увійшли в досліджувані мови з античних джерел, якраз ілюструють таке варіювання, наявність синонімічних виразів, багатозначності ключових слів. У кожному ключовому слові прихований код відповідної культури, який має відповідні мовні засоби вираження образу фразеологізму кожним етносом. На прикладі стійких виразів з античних джерел ми намагалися проілюструвати ментальні особливості українців, росіян та англійців. Ми виокремили такі, зокрема, як уміння творити добро і зло, заздрість, злоба, підступність, жорстокість. Відзначимо, що аналізований матеріал дозволяє зробити висновки про те, що негативні риси відтворено більшою мірою. Це засвідчує вміння людей критично ставитися до негативних проявів свого буття і діяльності. Вбачаємо перспективними наші наукові пошуки у подальшому поглибленому вивченні стійких виразів

української, російської та англійської мов у лінгвокогнітивному та лінгвокультурологічному руслі, розширивши джерельну базу дослідження, спираючись на новітні теорії та методики лінгвістичного аналізу. Таке дослідження дасть змогу рельєфніше, повніше відтворити етнокультурні, ментальні риси трьох народів – носіїв близько- та віддаленоспоріднених мов.

Література

1. Багнюк Анатолій. Символи українства. Тернопіль: Новий колір, 2008. 828 с.
2. Большой фразеологический словарь русского языка. Значение. Употребление. Культурологический комментарий [отв. ред. В.Н.Телия]. 2-е изд., стер. Москва: АСТ – ПРЕСС КНИГА, 2006. 784 с.
3. Грозян Н.Ф. Фразеологічна мікросистема «поведінка людини» в українській мові (ідеографічний, аксіологічний аспекти): автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Дніпропетровськ, 2003. 20 с.
4. Дем'яненко Н.Б. Фразеологічні одиниці як найконденсованіше вираження у мові національно - культурного компонента. *Мовні і концептуальні картини світу*: збірник наукових праць. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2005. Вип. 5. Кн. 1. С. 92–96.
5. Денисенко С. Культурологічний компонент в семантиці фразеологічних одиниць (на матеріалі німецької фразеології). *Мова і культура: науковий щорічний журнал*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2000. Вип. 1. Т. 2. –С. 73–78.
6. Жайворонок В.В. Мова та етносвіт. *Культура народів Причорномор'я*: науковий журнал. Сімферополь, 2009. № 168. Т.1. С. 259–261.
7. Жуйкова М.В. Динамічні процеси у фразеологічній системі східнослов'янських мов. Монографія. Луцьк: Вежа, 2007. 415 с.
8. Кононенко Віталій. Мова у контексті культури. Монографія. Київ – Івано-Франківськ: Плай, 2008. 390 с.
9. Кочерган М.П. Основи зіставного мовознавства. Підручник. Київ: Академія, 2006. 424 с.
10. Краснобаєва-Чорна Жанна. Концептуальний аналіз як метод концептивістики (на матеріалі концепту *життя* в українській фраземіці). *Українська мова*. 2009. № 1. С. 41–52.
11. Левченко О.П. Фразеологічна репрезентація світу. *Мовні і концептуальні картини світу*: зб. наук. праць. Київ, 2002. С.307–315.
12. Лубенская С.И. Большой русско-английский фразеологический словарь/ С.И. Лубенская. 2-е рус. изд. Москва: АСТ – ПРЕСС КНИГА, 2004. 1056 с.
13. Майборода О.А. Українська фразеологія як джерело народознавства: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Харків, 2002. 18 с.
14. Мойсієнко А.К. Мова як світ світів. *Культура народів Причорномор'я*: науковий журнал. Сімферополь, 2009. № 168. Т.1. С. 104–107.
15. Русская фразеология. Историко – этимологический словарь: ок. 6000 фразеологизмов/ под.ред. В.М.Мокиенко. Москва: Астрель: Аст:Люкс, 2005. 926, [2]с.

16. Селіванова Олена. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти). Монографія. Київ – Черкаси: Брама, 2004. 276 с.
17. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Підручник. Полтава: Довкілля-К, 2008. 712 с.
18. Словник символів культури України [за заг. ред. В.П. Коцура та ін.]. 3-є вид. Київ: Міленіум, 2005. 352 с.
19. Словник фразеологізмів української мови [уклад. В.М. Білоноженко, І.С. Гнатюк та ін.]. Київ: Наукова думка, 2003. 1104 с.
20. Телия В.Н. Русская фразеология: семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. Москва: Школа «Языки русской культуры», 1996. 286 с.
21. Ужченко В.Д. Історико-лінгвістичний аспект формування української фразеології: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Дніпропетровськ, 1994. 34 с.
22. Ужченко В.Д. Нові лінгвістичні парадигми „концепт – фразеологізм – мовна картина світу”. *Східнослов'янські мови в їх історичному розвитку*: зб. наук. праць. Запоріжжя, 2006. С. 146–151.
23. Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. Фразеологія сучасної української мови. Навчальний посібник. Київ: Знання, 2007. 494 с.
24. Фразеологізм и слово в национально-культурном дискурсе (лингвистический и лингвометодический аспекты): Междунар. науч.-практич. конф., посвященная юбилею д.ф.н., проф. А.М.Мелерович (Кострома, 20-22 марта 2008 г.) – М.: ООО «Издательство «Элпис»», 2008. – 615 с.
25. Фразеологический словарь современного русского языка: В 2 т./ под. ред. д.ф.н., проф. А.Н.Тихонова. – М: Наука

Наталія Венжинович

Фразеологічні одиниці на позначення категорії кількості в англійській та українській мовах

Сучасна лінгвістика все частіше нині звертається до вивчення різноманітних мовних явищ у лінгвокультурологічному аспекті. Оскільки фразеологізми образно відтворюють різні сторони життя й діяльності людини, то вони не раз уже ставали предметом наукових студій.

Цікавими для нас є погляди на задекларовану проблему вітчизняних (Б.Ажнюка, Р. Зорівчак, В.Говердовського, С.Єрмоленко, В.Калашника, Є.Отіна, В.Ужченка) та зарубіжних лінгвістів (А. Мелерович, В. Мокієнка, В.Телія) тощо [див., наприклад, 3; 6; 7; 10; 11; 14; 15 тощо]. У працях В.М.Мокієнка простежується виникнення первинного образу фразеологізму, подано глибокі етимологічні розвідки, які сприяють засвоєнню великого обсягу інформації про сталий фразеологічний вираз [див., наприклад, 9; 10]. Б.М.Ажнюк уважає, що фразеологізми «є носіями не тільки предметно-логічного значення, в їх формі відображені, «сфотографовані» характерні риси етнокультурного обличчя даного народу» [1, 3]. Погоджуємося з думкою А.М. Мелерович, яка стверджує, що «дослідження проблеми моделювання фразеологічних одиниць набуло нових перспектив у зв'язку з вивченням фразеології в когнітивному аспекті як системи

мовних засобів, яка особливим чином фіксує процеси пізнання, відображення свідомістю об'єктивної дійсності, що слугує своєрідним мовним кодом перетворення і зберігання інформації про навколишнє, вираження відношення до пізнаваного світу» [15, 29] (*переклад наш – Н.В.*).

Проте у порівняльному аспекті фразеологізми на позначення категорії кількості в англійській, українській та російській мовах із погляду лінгвокультурології ще не були предметом спеціального дослідження. Саме у цьому вбачаємо новизну нашої наукової розвідки. Актуальною вона є тому, що нині, як ніколи, потрібно заглибитися у вивчення наших витоків, наших коренів, порівняти ментальні особливості різних етносів на прикладі, зокрема, фразеологічних одиниць англійської, української та російської мов. Адже міжкультурна комунікація не може успішно здійснюватися без знання цих особливостей. А фразеологічні одиниці є тим благодатним матеріалом, в якому захована народна мудрість, культура народу, його традиції, звичаї, вірування тощо. Як відомо, українська і російська мови є близькоспорідненими, англійська ж стосовно них – віддаленоспоріднена. Отож ми ставимо собі за мету простежити спільне й відмінне у цих мовах на прикладі фразеологізмів, що позначають кількість, з'ясувати роль стійких виразів у здійсненні спілкування англійців, українців та росіян. Тим самим ми плануємо встановити та проаналізувати ментальні особливості зазначених етносів через фразеологізми. Наше завдання також полягає у тому, щоб привернути увагу до того, як фразеологічні вирази виступають виразниками культурних надбань трьох народів, як досконале вивчення цього мовного матеріалу сприятиме поглибленню й розширенню міжмовних та міжкультурних контактів між народами.

Джерельною базою нашого дослідження слугували словники [2; 4; 5; 8; 12; 13; 16].

Під фразеологізмом ми, услід за В.Д. Ужченком, розуміємо «відтворюване, цілісне за значенням, стійке за складом і структурою словосполучення» [14, 7]. Учений стверджує, що практично всім фразеологізмам властивий культурно-національний компонент [там само, 433]. І хоча зроблено у цій галузі чимало, проте все ще залишається багато нез'ясованого, дискусійного. У пропонованій статті ми представимо декілька лінгвокультурологічних розвідок на позначення категорії «велика кількість, багато».

Англ. *Danaidean task* [9, 30]; укр. *бездонна (дірява) бочка* – велика кількість, безконечно, марно витрачена [13, 37]; рос. *бездонная бочка* [16, 76] – *тс*;

Бездонна бочка – це бочка данаїд – дочок царя Даная. Данай, правитель острова Аргоса, знаменитим був не тільки тим, що мав п'ятдесят дочок, а й тим, що навчав людей копати криниці. Цареві дочки-данаїди допомагали батькові відшукувати джерела. За словами оракула, Данай мав загинути від руки свого зятя. А їх мало бути аж п'ятдесят. І коли брат Даная – Єгипет, батько п'ятдесяти синів, домігся, аби Данай віддав своїх дочок йому в невістки, батько умовив наречених повбивати своїх чоловіків у першу шлюбну ніч. Це зробили всі, крім однієї, котра насправді встигла покохати свого обранця. Сорок дев'ять сестер були суворо покарані: боги прирекли їх наповнювати водою бездонну бочку в підземному царстві – Аїді. Така кара була не випадковою – добру справу робили данаїди за земного життя – віднаходили людям джерела води. Після їх злочину – пролиття крові їх чоловіків – боги повернули данаїд до первинної доброї справи – до води, але вже в якості

страждання. Кожен, хто вчинить зло, безмежно страждатиме за часом, коли він творив добро, але вороття не буде [див. 3, 64].

Англ. *the lion's share; the grater part (of sth.); the bulk (of sth.)* [за байкою Езопа] [2, 614]; укр. *левова пайка (частка)* чого – дуже багато або велика частина [13, 481]; рос. *львиная доля* [16, 558] – *тс*;

Образ фразеологізму співвідноситься з зооморфним кодом культури, тобто зі сукупністю імен тварин, які виступають як носії культурних властивостей, що їм приписують. Це надає цим іменам ролі знаків мови культури. В основі образу лежить зооморфна метафора, тобто уподібнення тваринного і людського світів. Лев у міфопоетичних уявленнях – цар звірів; це дозволяє йому виконувати роль символу царської влади. Саме левові як царю належить найбільша і найкраща частина здобичі. Фразеологізм у цілому виступає в ролі еталона великої частини, великої кількості чогось [див. 5, 368].

Англ. *pour down (on s.o.) as if from a horn of plenty (as if from a cornucopia); rain down (on s.o.) in a never-ending stream* [9,545]; укр. *як (мов, ніби і т. ін.) з рога достатку (Амальтеї)*, книжн. – у великій кількості, щедро, рясно [13, 602]; рос. *как из рога изобилия* – об источнике неисчерпаемого изобилия чего-л. (перевод с лат. *cornu copiae* – рог, наполненный цветами и плодами, символ изобилия) [16, 259];

Йдеться про ріг кози Амальтеї, наповнений квітами, фруктами й овочами. Його шанували і мали своїм символом божественна Гея, могутній Геракл, богиня долі Фортуна і бог багатства Плутос. Амальтея – дивовижна коза: вона вигодувала Зевса, котрого ховали на Криті від Кроноса, жорстокого бога, який пожирав дітей і хотів з'їсти малолітнього Зевса. А Зевс, коли став богом богів і людей, здолав Кроноса і змусив його виригнути всіх поглинутих дітей цілими і здоровими. Крім цього, вдячний бог-Громовержець забрав козу Амальтею на небо і перетворив її на сузір'я. Ріг вознесеної до зір кози подарував своїм рятівникам: із цього рогу вони могли брати все, що забажають і скільки забажають – а багатства в рогові не поменшає. Тож невичерпним може бути той достаток, що від добра. Не вичерпуються тільки ті багатства, які здобувають не через придбання, а через віддавання. Багатство і достаток скупого не можуть бути невичерпними, бо він їх не черпає. Багатство і достаток щедрого не можуть вичерпатись, бо він віддасть не тільки останнє, а й те, чого ще не має [3, 15-16].

Англ. *baker's (devil's, great, long, printer's) dozen* – за старим англійським звичаєм торговці хлібом одержували від булочника 13 хлібів замість 12, що й становило їх прибуток [2, 61]; укр. *чортове число, чортова дюжина* [13, 764] – тринадцять; рос. *чертова дюжина* [16, 754] – *тс*;

Дюжина – старовинна міра рахунку (дорівнює 12), яка застосовувалася до введення в Росії в 1918 році метричної системи мір, а також 12 однорідних предметів. Чортова дюжина – це тринадцять. Образ фразеологізму співвідноситься з числовим кодом культури, в якому ті чи інші числа наділяються значимими для культури смислами. У більшості культур і релігій числа мають складну й багатозначну символіку. В християнській традиції неприйняття числа тринадцять і наділення його негативними значеннями пов'язано з присутністю 13-ти учасників Таємної вечері, один із яких зрадив Христа. В Європі 13 сприймається як диявольське «відьмацьке» і чорно-магічне число. Нещасливе число 13 – чортова дюжина – звичайно протиставляється щасливому числу 12 – дюжині (12 Апостолів,

12 місяців річного циклу тощо). Тринадцять є одним із улюблених чисел диявола, носія світового зла, на що в образі фразеологізму вказує прикметник *чортова* [див. 5, 724] (*переклад наш – Н. В.*).

У процесі порівняння фразеологізмів на позначення категорії кількості ми матеріал чужих мов сприймаємо через призму рідної мови, пропускаючи інформацію через свою свідомість, враховуючи свій життєвий досвід. Якщо в українській і російській мові це робити легше, бо в носіїв цих мов є багато спільного в історії, культурі, звичаях, традиціях, то коли аналізуємо стійкі вирази англійської мови, зустрічаємося з труднощами нерозуміння ментальних особливостей її носіїв. У такому випадку залучаємо більшу кількість довідкової літератури, що сприяє кращому розумінню значення мовних одиниць.

Досліджений матеріал свідчить про надзвичайне різноманіття символів, кодів культури, закладених у фразеологічних одиницях. Нами спостережене активне використання у фразеологічних одиницях усіх трьох мов античних легенд. Це, зокрема, повчальна історія про дочок царя Даная, в якій закладено глибинний смисл, який полягає у тому, що треба задуматися людям, що чинять зло, бо прийде час, і вони шкодуватимуть про заподіяне зло, та історію не можна повернути назад. Це також і зооморфний код культури, втілений в імені *лев*, яке асоціюється в нашій свідомості з чимось великим, великою кількістю. У досліджених фразеологізмах ми спостерегли широку символіку різних чисел, зокрема, числа *тринадцять*. І хоч українська та російська мови є близькоспорідненими, а англійська - віддаленоспоріднена, простежується багато спільного у ментальному сприйнятті явищ дійсності носіями цих мов. Вбачаємо перспективним подальше дослідження цієї теми, розгорнувши в глибину категорію кількості. Плануємо порівняти на матеріалі трьох мов наповнюваність фразеологізмами категорії кількості, зокрема у підгрупі «мало, мала кількість», «рівна кількість», «повна відсутність когось, чогось». У подальших наукових дослідженнях звернемо докладніше увагу на частково еквівалентні та безеквівалентні фразеологічні одиниці в англійській, українській та російській мовах на позначення категорії кількості. Зосередження уваги саме на вивченні таких фразеологічних одиниць зумовлене вимогами сучасності, коли налагоджуються все тісніші міжнародні контакти у різних галузях, поглиблюється міжкультурна комунікація. Тому для повного порозуміння між собою носіїв близько- та віддаленоспоріднених мов таке дослідження нагально необхідне, попри те, що вже й багато зроблено у цій царині. Адже по-різному, в різних умовах формувалася мовна культура наших народів, виробилися свої, неповторні цінності. А отже, завдання науковців – сприяти покращенню мовної культури особистості, особливо в наш час глобалізаційних змін, сприяти взаєморозумінню, зокрема і за допомогою стійких фразеологічних виразів, в яких народи заклали вічну мудрість.

Література

1. Ажнюк Б.М. Англійська фразеологія у культурно-етнічному висвітленні. Монографія. Ін-т мовознавства ім. О.О.Потебні. [відп.ред. Ю.О.Жлуктенко]. Київ: Наукова думка, 1989. 136 с.
2. Англо-український фразеологічний словник. Уклад. К.Т. Баранцев. 2-е вид., випр. Київ: Знання, КОО, 2005. 1056 с.

3. Багнюк Анатолій. Символи українства. Художньо-інформаційний довідник. Тернопіль: Новий колір, 2008. 828 с.
4. Большой англо-русский фразеологический словарь: Около 20 000 фразеологических единиц. А.В. Кунин. 6-е изд., исправл. Москва: Живой язык, 2005. 944 с.
5. Большой фразеологический словарь русского языка. Значение. Употребление. Культурологический комментарий. Отв. ред. В.Н.Телия. 2-е изд., стер. Москва: АСТ-ПРЕСС КНИГА. 784 с. (Фундаментальные словари).
6. Зализняк Анна А., Левонтина И.Б., Шмелев А.Д. Ключевые идеи русской языковой картины мира: сб. ст. Москва: Языки славянской культуры, 2005. 544 с. (Язык. Семиотика. Культура).
7. Кононенко Віталій. Символи української мови. Монографія. Івано-Франківськ: Плай, 1996. 272 с.
8. Лубенская С.И. Большой русско-английский фразеологический словарь. 2-е рус. изд. Москва: АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2004. 1056 с.
9. Мокиенко В.М. Почему так говорят? От Авося до Ятя. Историко-этимологический справочник по русской фразеологии. СПб: Норинт, 2006. 512 с.
10. Мокиенко В.М. Загадки русской фразеологии. 2-е изд., перераб. СПб: Авалон, Азбука-класика, 2007. 256 с.
11. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Монографія. Запоріжжя: Прем'єр, 2008. 332 с.
12. Словник символів культури України. За заг. ред. В.П. Коцура, О.І. Потапенка та ін. 3-є вид. Київ: Міленіум, 2005. 352 с.
13. Словник фразеологізмів української мови/ Уклад.: В.М. Білоноженко та ін. Київ: Наукова думка, 2003. 1104 с. (Словники України).
14. Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. Фразеологія сучасної української мови: навч. посіб. Київ: Знання, 2007. 497 с.
15. Фразеологизм и слово в национально-культурном дискурсе (лингвистический и лингво-методический аспекты): Международная научно-практическая конференция, посвященная юбилею д.ф.н., проф. А.М.Мелерович (Кострома, 20-22 марта 2008 г.). Москва: ООО «Издательство "Элпис"», 2008. 615 с.
16. Фразеологический словарь современного русского литературного языка. Под ред. А. Н. Тихонова. Справочное издание: В 2 т. Москва: Флинта: Наука, 2004. 832 с.

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ІЗ КУРСУ

1. Теоретичні засади дослідження фразеологічних одиниць різних мов.
2. Основні принципи зіставного вивчення фразеології української та англійської мов.
3. Про лінгвокультурологічну методикау дослідження акумулюючої властивості слова та фразеологізму.
4. Лінгвістичні основи перекладу.
5. Суть процесу перекладу.
6. Види перекладу.
7. Проблеми вузького контексту.
8. Способи перекладу словникових відповідностей.
9. Описовий переклад.
10. Безперекладне передавання слів.
11. Переклад-калька.
12. Трансформаційний переклад
13. Переклад деяких категорій слів
14. Переклад складних слів
15. Переклад реалій і термінів.
16. Переклад інтернаціональних слів.
17. Переклад неологізмів.
18. Транслітерація і транскрипція.
19. Проблеми широкого контексту.
20. Залежність перекладу слів від контексту.
21. Залежність перекладу слів від ситуації.
22. Використання словників у процесі перекладу.
23. Граматичні трансформації.
24. Визначення граматичних трансформацій.
25. Функціональний принцип передачі граматичних форм та синтаксичних конструкцій в перекладі.
26. Порядок слів і структура речення в перекладі
27. Переклад речень з інверсією.
28. Перебудова речення в залежності від типу присудка.
29. Переклад багаточленних атрибутивних груп в газетних заголовках.
30. Передавання пасивного стану в перекладі.
31. Передавання інфінітива та інфінітивних конструкцій.
32. Передавання герундія і герундіальних конструкцій.
33. Передавання дієприкметників і дієприслівникових конструкцій.
34. Залежність перекладу від синтаксичної функцій.
35. Переклад однорідних членів речення з різним керуванням.
36. Передавання абсолютних конструкцій.
37. Заміна частин мови і членів речення в перекладі.
38. Переклад слів, утворених конверсією.
39. Розбіжність числа іменників.
40. Передача значення артикля в перекладі.
41. Узгодження часів.
42. Доповнення слів з граматичних причин.

43. Опущення слів із граматичних причин.
44. Переклад модальних дієслів.
45. Функціональна залежність перекладу модального дієслова.
46. Переклад сполучень *may* та *might* з інфінітивом.
47. Передавання сполучення *will have* + *Infinitive*.
48. Особливості перекладу модального дієслова *can/could*.
49. Переклад модальних слів.
50. Передавання заперечення в перекладі.
51. Лексичні трансформації в процесі перекладу
52. Види лексичних трансформацій
53. Визначення лексичних трансформацій.
54. Диференціація значень.
55. Конкретизація значень.
56. Генералізація значень.
57. Смісловий розвиток при перекладі.
58. Антонімічний переклад.
59. Цілісне перетворення в процесі перекладу.
60. Компенсація втрат при перекладі.
61. Доповнення слів при перекладі з лексичних причин.
62. Опущення слів при перекладі.
63. Загальна характеристика фразеологічних одиниць.
64. Переклад експресивних фразеологічних одиниць.
65. Експресивне використання фразеологізмів за допомогою подвійної актуалізації.
66. Переклад образних фразеологічних одиниць.
67. Переклад фразеологізмів, позбавлених образної основи.

Навчально-методичне видання

Особливості перекладу фразеологізмів з української мови англійською

Підписано до друку 24.06.2021. Формат 60x84/16.
Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 6.
Наклад 100 прим. Віддруковано на різнографі.
Розтиражовано з готових оригінал-макетів ПП Данило С.І.
м. Ужгород, пл. Ш.Петефі, 34/1 Тел.: 0509771656